

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

ŽIVOTOPIS ZDENKY HLÁVKOVÉ (1843-1902)

VEDOUCÍ PRÁCE: Mgr. Zdeněk Bezcený, Ph.D.

AUTORKA PRÁCE: Bc. Kristýna Regnerová
STUDIJNÍ OBOR: uCJL-uD
ROČNÍK: 2.

2018

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdání textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 11. května 2018

.....
Kristýna Regnerová

Poděkování

Mé poděkování patří panu Mgr. Zdeňku Bezeckému, Ph.D. jako vedoucímu mé diplomové práce za velmi cenné rady, připomínky a vstřícnost. Ráda bych také poděkovala Nadaci Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových, která umožnila přístup do archivu na zámku Lužany. Děkuji také všem pracovníkům archivů, v nichž jsem bádala. V neposlední řadě děkuji své rodině a všem blízkým za oporu a důvěru.

Anotace

Předkládaná diplomová práce představuje životopis Zdenky Hlávkové (1843-1902), druhé manželky českého podnikatele a mecenáše Josefa Hlávky (1831-1908), která pocházela z rodiny významného právníka Matěje Havelky (1809-1892). Zdenka Hlávková ale nebyla jen dcerou a manželkou, ale také umělkyní a členkou Amerického klubu dam.

Práce se postupně zabývá rodinným zázemím Zdenky Hlávkové, její kariérou, pozdním sňatek a společenským životem. Ve společnosti českých vlastenců a umělců se pohybovala již od dětství. Jejím kontaktům je věnována pozornost především v souvislosti se zámek Lužany.

Život Zdenky Hlávkové zasazuje tato práce do kontextu dějin žen v druhé polovině 19. století. Předmětem zájmu je především ženské vzdělávání a jejich pracovní uplatnění. Zdenka Hlávková zůstala dlouho neprovdaná a vykonávala proto jednu z možných ženských profesí.

Annotation

This thesis presents biography of Zdenka Hlávková (1843-1902), second wife of the czech entrepreneur and philanthropist Josef Hlávka (1831-1908), which came from the family of prominent lawyer Matěj Havelka (1809-1902). Zdenka Hlávková was not just daughter and wife, but also an artist and a member of the Americký klub dam.

The thesis is gradually being dealt with family backgrounds of Zdenka Hlávková, her carrer, late marriage and social life. Since childhood moved she to the society of czech patriots and artists. Focus is dedicated her contacts especially in connection with the palace in Lužany.

The thesis classifies life of Zdenka Hlávková into the context of women´s history in the second half of 19th century. Female education and their employment are primarily subject of interest. Zdenka Hlávková has remained unmarried for a long time and therefore performed one of the possible female professions.

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Žena v 19. století.....	13
3. Rodina Zdenky Hlávkové	20
4. Dětství, mládí, svobodná léta.....	28
4.1. Americký klub dam a přátelství s Josefou Náprstkovou	38
5. Pozdní sňatek a manželství s Josefem Hlávkou.....	46
5.1. V dobrém i ve zlém.....	50
5.2. Dobročinnost Zdenky Hlávkové	60
6. Život na zámku	63
6.1. Okruh přátel manželů Hlávkových	64
6.2. Hospodyně na zámku	71
7. Cesta do Paříže.....	74
8. Odchod Zdenky Hlávkové	80
9. Závěr	83
10. Seznam použitých pramenů a literatury.....	86
9.1. Nevydané prameny	86
9.2. Vydané prameny	88
9.3. Literatura.....	88
11. Obrazové přílohy	91

1. Úvod

Zdenka Hlávková, rozená šlechtična Havelková, se vepsala do všeobecného povědomí jako druhá manželka největšího českého mecenáše, architekta a stavitele Josefa Hlávky. Dodnes je její jméno součástí Hlávkova odkazu v Nadaci Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových.

Předkládaná diplomová práce si klade za cíl zmapovat život Zdenky Hlávkové, který se odehrál během dlouhého 19. století v prostředí zvucných jmen tehdejší společnosti. Zdenka Hlávková se už neodmyslitelně váže k Josefu Hlávce a zámku Lužany, kde trávila poslední roky svého života. Cílem této práce je ale představit ji jako samostatnou osobnost, nejen jako manželku českého mecenáše, protože během svého života se zhostila více rolí než jen role manželky. Na jejím příkladu můžeme sledovat model středostavovské výchovy dívky v 19. století, její pracovní uplatnění a možnosti sňatku. Zároveň si ale díky dochovaným ego-dokumentům, deníku a korespondenci, lze představit Zdenku Hlávkovou jako člověka, její subjektivní pohledy na společnost, starosti a radosti a přejít tak od obecných poznatků o životě ženy v předminulém století ke konkrétnímu člověku a jeho prožívání.

Zdenka Hlávková byla dcerou českého vlastence Matěje Havelky, poslance a právníka. Její rodina se pohybovala v okruhu české společnosti v Nymburku, Rakovníku, Písku, Praze a Vídní. Vyrůstala v prostředí, kde důležitou roli hrálo vzdělání, rodiči byla vedena k hudbě a vlastenectví. V podobné společnosti se pohybovala i po sňatku s Josefem Hlávou v Praze a na lužanském zámku, proto předmětem zájmu bude také tento okruh osobností kolem Zdenky Hlávkové. Budeme hledat odpověď na otázku, jaká byla její úloha v této společnosti.

Téma předkládané diplomové práce navazuje na bakalářskou práci *Každodenní život na zámku Lužany za časů Josefa Hlávky*, jejíž součástí byla edice deníku Zdenky Hlávkové. Dodnes neexistuje ucelené zpracování jejího života. V literatuře se neobjevuje sama za sebe, ale převážně je připomínána a zmiňována v pozici druhé manželky Josefa Hlávky.

Hlávkův životopisec Alois Lodr věnuje Zdence Hlávkové dvanáct stran v samostatné kapitole¹. Nejvíce ale obrací pozornost právě na etapu života, kterou prožila s Josefem Hlávou. Její rodinné zázemí a otce Matěje Havelku neopominul, ale

¹ Alois LODR, Josef Hlávka. Český architekt, stavitel a mecenáš, Praha 1988, s. 215–227.

tohoto tématu se dotkl pouze zběžně. Nejnovější monografie *Hlávkovy Lužany* představuje historii lužanského zámku, která je úzce spjata s osobností Josefa Hlávky. Zdenka Hlávková se zde objevuje v kapitole od Magdalény Pokorné *Život na lužanském zámku*.² Dostává se jí zde pozornosti v roli hostitelky a hospodyně v Lužanech. Ale ani tato nejnovější práce nepřináší zásadní poznatky o jejím životě.

Téma životopisu Zdenky Hlávkové nově otevřel ve své práci David R. Beveridge, ve které mapuje přátelství mezi manželi Hlávkovými a Dvořákovými.³ Každému z této čtveřice dvou manželských párů se věnuje také samostatně. Přináší nová fakta o životě Zdenky Hlávkové před sňatkem s Josefem Hlávkou. K tomuto tématu, jak sám Beveridge zmiňuje, již před ním přispěl Tomáš Pavlíček ve studii *Formování kulturního mecenátu Josefa Hlávky v souvislosti s komunikačními strategiemi v osobní korespondenci*.⁴ Mimo to ve své studii přichází s dalším zajímavým tématem, a to rolí Zdenky Hlávkové v mecenášství Josefa Hlávky. Teprve tyto dva autoři věnovali životě Zdenky větší prostor. Ačkoliv jsou jejich práce zaměřené primárně na jiná témata, nalézáme zde hlubší poznatky o životě Zdenky Hlávkové samotné, a nejen jako manželky Josefa Hlávky.

Kromě literatury týkající se Zdenky Hlávkové bude využívána také literatura věnující se ženě v 19. století, jejímu vzdělávání a profesnímu uplatnění. Využívané proto budou práce Mileny Lenderové, která se zabývala ženou v minulém století v několika svých knihách.⁵ Vzdělávání žen se věnovaly například Jana Malínská a Jana Stráníková.⁶ Svým tématem se předkládaná práce dotýká také ženských spolků v 19. století, a to především spolku Amerického klubu dam, jehož členkou Zdenka Hlávková byla od jeho počátku. Pro toto téma je stěžejní kniha od Mileny Secké

² František ŠMAHEL a kol., *Hlávkovy Lužany*, Praha 2014, s. 121–138.

³ David R. BEVERIDGE, *Zdenka a Josef Hlávkoví – Anna a Antonín Dvořákoví. Přátelství dvou manželských párů a jeho plody v českém a světovém umění*, Praha 2012.

⁴ Tomáš PAVLÍČEK, *Formování kulturního mecenátu Josefa Hlávky v souvislosti s komunikačními strategiemi v osobní korespondenci*, Praha 2011.

⁵ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.

TÁŽ, *A ptáš se knížko má... Ženské deníky 19. století*, Praha 2008.

M. LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, Praha 2013.

⁶ Jana MALÍNSKÁ, *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*, Praha 2005.

Jana STRÁNÍKOVÁ, *Výchova a vzdělání dívek na cestě k moderní občanské společnosti. Genderové a sociální aspekty procesu socializace mládeže v období 1774–1868*, Pardubice 2013.

Americký klub dam,⁷ která umožní vykreslit činnost spolku jako celku a tím pádem i možné zapojení Zdenky Hlávkové v něm.

Milena Lenderová se v souvislosti s dějinami žen věnovala také ženskému deníku. Zájem o tento pramen najdeme v české historiografii většinou právě spolu se zájmem o dějiny žen, které se dostaly do pozornosti historiků a historiček v 60. letech především díky feminizmu.⁸ Mezi hlavní rysy women's history patřilo především hledání ženské zkušenosti v dějinách.⁹ K proměně došlo v 80. letech, kdy se od dějin žen přesunula pozornost k dějinám genderovým.¹⁰ Výrazy „gender“ a „ženy“ jsou někdy používány a chápány mylně jako synonyma, v případě „gender“ se ale jedná o studium opozic mezi ženou a mužem.¹¹

Při studiu ženské problematiky v 19. století narážíme na problém, který může zkreslovat obecné soudy především o ženské emancipaci během dlouhého devatenáctého století. Do hledáčku historiků se totiž dostávají především ženy ze středních vrstev, které tvořily jen 20 % populace.¹² V předkládané práci bude neustále zdůrazňován původ a sociální zařazení Zdenky Havelkové, které pro ni bylo značně určující, a proto se tato práce vyhýbá činění obecných závěrů, ale zaměřuje se pouze na jednotlivce.

Pro vytyčené cíle této práce budou využívány převážně prameny osobní povahy. Část korespondence Zdenky Hlávkové je k dispozici již jako vydaný pramen. Jedná se o korespondence s Juliem Zeyerem, lužanským hostem, který byl se Zdenkou v kontaktu i mimo své návštěvy na zámku.¹³ Využity budou také vydané paměti osobností

⁷ Milena SECKÁ, *Americký klub dam. Krůček k ženské vzdělanosti*, Praha 2012.

⁸ Stefan BERGER – Heiko FELDNER – Kevin PASSMORE (edd.), *Jak se píšou dějiny: teorie a praxe*, Brno 2016, s. 347–355.

⁹ Daniela TINKOVÁ, „Žena“ – prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století, in: Kateřina Čadková – M. Lednerová – J. Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 19-32.

¹⁰ S. BERGER – H. FELDNER – K. PASSMORE (edd.), *Jak se píšou dějiny*, s. 350.

¹¹ D. TINKOVÁ – „Žena“, s. 24.

¹² Jana MACHAČOVÁ, *Žena v 19. století jako "přívěsek"?*, in: K. Čadková – M. Lednerová – J. Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice, 2006, s. 209-214, zde s. 209.

¹³ Jana JIROUŠKOVÁ – Lukáš PECHA (edd.), *V úctě nejhlubší. Korespondence Julia Zeyera s manželkou Náprstkovými*, Praha 2007.

Jan VOBORNÍK(ed.), *Julius Zeyer, Listy třem přátelům: paní Zdeňce Hlávkové, Otakarů Červenému a Janu Voborníkovi*, Praha 1938.

z Hlávka okruhu jako byli Albín Bráf a Karel Mattuš, ale i z okruhu rodiny Havelků.¹⁴

Z pramenů nevydaných budou použity prameny z různých archivů a fondů, protože Zdenka Hlávková žádný svůj vlastní fond nemá a její písemná pozůstalost je převážně součástí fondů Josefa Hlávky. Pro tuto práci budou klíčové tři archivy: soukromý Archiv Marie, Josefa a Zdenky Hlávkových v Lužanech a Literární archiv památníku národního písemnictví. V archivu Náprstkova muzea je pak uložena korespondence mezi Zdenkou Hlávkovou a Josefou Náprstkovou, ze které práce také čerpá. Každý archiv využívá jiná pravidla pro evidenci dokumentů. Literární archiv Památníku národního písemnictví nevyužívá klasický systém řazení podle kartonu a evidenčního čísla, ale prameny jsou seřazeny v hierarchii určité logické návaznosti. Citace pramenů se proto může jevit jako nejednotná, ale vycházet bude především z toho, aby bylo možné citované prameny v příslušných archivech snadno dohledat.

Důležitým pramenem, který umožňuje nahlédnout do světa Zdenky Hlávkové, tak jak jej ona sama chápala, do světa provdané ženy, manželky mecenáše, hospodyně a paní domu, je deník, který si Zdenka Hlávková vedla od roku 1894. Deník představuje cenný zdroj pro poznání každodenního života a povinností Zdenky Hlávkové jako zámecké paní a také v něm nalézáme reflexi vlastního života a dění ve společnosti. Podnětem pro psaní deníku se obvykle stala nějaká událost, která postihla pisatele, a deník se pak stal místem, kam se vypisovala tajemství, dojmy, pocity a trápení.¹⁵ To se zřejmě naplnilo i u Zdenky Hlávkové. Její deník začíná posledními dny života její matky a stal se jí pak zpovědníkem pro její každodenní starosti. Tento pramen je rozdělen na dvě části. První část je vlastní deník a druhá část poznámky k němu, kterým se nedostalo přepsání do deníku samotného.

Bylo by jistě velice zajímavé, kdyby existoval i deník psaný před sňatkem. Jako náhrada za tento pramen nám může posloužit korespondence Zdenky, kterou vedla jako svobodná se svými přítelkyněmi Kateřinou Dlabáčovou a Josefou Náprstkovou, ještě neprovdanou Křížkovou. K oběma těmto souborům korespondence z mládí máme také paralelu, kdy si mezi sebou vyměňují dopisy již starší vdané ženy. Můžeme tak sledovat proměnu jejich běžných činností a také starostí. Korespondenci přítelkyň, Zdenky

¹⁴ Josef GRUBER (ed.), Albín Bráf, život a dílo. Díl první. Paměti, Praha 1922.
Karel MATTUŠ, Paměti, Praha 1921.

Otakar JOSEK (ed.), Paměti prof. Karla Ningra: Písecké vzpomínky, Písek 1932.

¹⁵ M. LENDEROVÁ – J. STRÁNÍKOVÁ – Martina BOROVIČKOVÁ, Důvěrné stránky: obrazy z 19. století v pramenech osobní povahy, Pardubice 2015, s. 79, 95.

Hlávkové a Kateřiny Dlabačové, provdané Emlerové, stejně jako korespondenci Zdenky a Josefy Náprstkové, je možné rozdělit na dvě části – před a po svatbě a není podstatné, či svatbu zde máme na mysli. Celkové časové rozpětí, kdy byly v kontaktu Zdenka a Kateřina činí třicet devět let. Jejich korespondence je ale navzdory jejich dlouholetému přátelství torzovitá. První část dopisů, datujících se do pobytu rodiny Havelkovy v Písku je uložena v Archivu Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových na zámku Lužany. Druhá část spadající již do posledních let života Zdenky Hlávkové je pak uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Jedná se zde tedy o velice podobný vzor dochované korespondence jako je tomu i u korespondence s Josefou Náprstkovou. I typy dopisů jsou stejné. U Josefy Náprstkové i Kateřiny Emlerové jsou za svobodna dochované dopisy psané Zdenkou pro její přítelkyně. Naopak dopisy od přítelkyň Zdence představují u obou případů korespondenci po svatbě.

Celou prací se ponese základní otázka: Jaký byl život Zdenky Hlávkové? Doplňujícími otázkami k této hlavní pak bude především: co ji ovlivnilo a proč se rozhodla pro sňatek ve svých třiačtyřiceti letech? Jakou úlohu hrála v Hlávkově mecenášství? Otázky se tato práce bude snažit zodpovědět prostřednictvím pramenů a literatury. Jak již bylo zmíněno, stěžejní budou ego-dokumenty. Prameny osobní povahy nám přibližují jejich autory. Tyto prameny mají pro práci historika bohužel také mnoho nedostatků. Jejich původce nemusí být a většinou také není objektivní, své psaní podrobuje autocenzuře a může se snažit o autostylizaci. Jelikož je ale při vzniku těchto ego-dokumentů hlavní právě osobnost autora, jsou tyto prameny pro předkládanou práci nejen důležité, ale i vyhovující. Cílem diplomové práce není zrekonstruovat nějakou událost na kterou by se různé pohledy účastníků mohli lišit, ale jde nám o život Zdenky Hlávkové a o to, jak jej sama prožívala a vnímala.¹⁶

Výchozí metodou této práce na základě vytyčených otázek a cílů je metoda biografická. Diplomová práce si jeho hlavní cíl klade představit ucelený životopis, podobně jako tato zpracování životů žen v 19. století nacházíme u Mileny Lenderové nebo Mileny Secké.

¹⁶ M. LENDEROVÁ – J. STRÁNÍKOVÁ – M. BOROVIČKOVÁ, *Důvěrné stránky*, s. 5, 16.

2. Žena v 19. století

Úkolem této kapitoly je nastínit, jak vypadal život ženy ve společnosti v druhé polovině 19. století. Jakého vzdělání se jí mohlo dostat a jaké byly její možnosti dalšího uplatnění v životě, pokud se žena neprovdala? Existovaly šance pro vlastní kariéru? Tyto vytyčené otázky se pokusíme zodpovědět na základě poznatků z literatury o ženě v 19. století v české společnosti. Následné závěry pak můžeme porovnat se životem Zdenky Havelkové a získat tak kontext pro její zasazení do doby, ve které žila, a zjistit díky tomu, jak běžný, či naopak v některých ohledech výjimečný její život byl.

V rámci 19. století ženu definovalo nejvíce její postavení v privátním světě: žena byla dcerou, manželkou, matkou.¹⁷ Ve stejném století se ale také v Evropě objevuje ženské hnutí zaměřené nejdříve na vzdělávání a charitu. Později se toto hnutí snažilo domoci se občanských a politických práv pro ženy.¹⁸ Na důležitosti začalo získávat především vzdělání žen, ovšem toto vzdělávání nemělo být na úkor jejich dovedností v roli kuchařek a manželek.¹⁹ Naopak právě k údělu ženy-manželky byly dívky od začátku vedeny a vzdělávány. Tento názor přetrvával i přes osvícenecký ideál, že muž a žena jsou si rovni.²⁰ Snaha o vzdělávání žen se v podstatě vymykala dobové představě o manželství.²¹ Ve Francii se otázka ženského vzdělání stala tématem diskuzí v první polovině 18. století. Oproti tomu v habsburské monarchii se od dob Marie Terezie a Josefa II. řešilo nejdříve vzdělávání jako takové. Vznikaly elementární školy pod dozorem státu, ale ke zlepšení došlo i na úrovni středního a vysokého školství.²² Pro dívky, které neměly soukromého učitele, byla jedinou možností pro vzdělání triviální škola.²³ Ta zajišťovala, že žáci budou umět číst, psát, počítat, dostanou základy náboženské výchovy a praktických dovedností. Pro dívky znamenalo i toto základní vzdělávání přípravu na budoucí úlohu manželky a hospodyně.²⁴ Podle reforem vznikaly v krajských městech školy hlavní, do kterých měly docházet chlapci i dívky. Čtyřletá školní docházka však pro dívky ještě v 80. letech 18. století končila většinou druhým

¹⁷ M. LENDEROVÁ – J. STRÁNÍKOVÁ – M. BOROVIČKOVÁ, *Důvěrné stránky*, s. 7.

¹⁸ J. MALÍNSKÁ, *Do politiky*, s. 11.

¹⁹ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 39.

²⁰ J. MALÍNSKÁ, *Do politiky*, s. 9.

²¹ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 43.

²² J. STRÁNÍKOVÁ, *Výchova*, s. 121.

²³ J. MALÍNSKÁ, *Do politiky*, s. 13.

²⁴ J. STRÁNÍKOVÁ, *Výchova*, s. 133, 136.

ročníkem. Další vzdělávání pro dívku, která se měla provdat a být především hospodyní se jevílo jako neopodstatněné. Dokonce samotný poměr mezi zastoupením chlapců a dívek ve třídách se stabilizoval až kolem poloviny 19. století. Dívky byly však stále v těchto školách znevýhodňované. Jen výjimečně je proto navštěvovaly ty, které pocházely z měšťanského prostředí a jejich rodiče mohli volit alternativu pro vzdělávání svých dcer.²⁵ U zámožnějších rodin se dávala přednost soukromým školám nebo domácím učitelům. Na této pozici byli zaměstnáváni učitelé, profesori a také kněží, kteří do rodiny docházeli. V domácím prostředí se dívce dostalo vzdělání v hudbě, kreslení a cizích jazycích.²⁶

Na domácí vzdělání mohla pak navazovat pro privilegovanou vrstvu klášterní škola. Vzdělání v klášteře bylo finančně náročné a mohlo trvat od dvou do čtyř let. Proti klášterním školám vyvstávala ve společnosti kritika, že nevychovávaly pro praktický život. V našem prostředí navazovalo častěji vzdělávání v soukromém ústavu, který byl mezistupněm před manželstvím. Ústavní vzdělání mohlo ale také předcházet tomu domácímu.²⁷ Většina těchto ústavů neměla školní disciplínu, a tak vzdělání zůstávalo polovičaté. Od poloviny padesátých let začalo docházet k emancipaci dívek, jelikož se počet veřejných dívčích škol a tříd oproti dřívějšímu navýšil.²⁸

Vzdělání žen bylo také důležitým bodem pro program českých vlastenců. Stále se jevílo pro dívky jako hlavní čtení, psaní, počty, náboženství, a především schopnost vést domácnost. Buditelé se obraceli k ženám jako k matkám, které měly vychovávat děti k mateřskému jazyku. Bylo tedy důležité, aby samy dobře tento jazyk ovládaly. Měly mít ale také přehled o dalších oborech jako historie, zeměpis a ovládat zpěv. První takové snahy vzešly od Bohuslavy Rajske. Usilovala o založení dívčí školy, která by poskytla ucelenější vzdělání a byla také základem pro české učitelky. Ústav se jí podařilo v Praze založit, řídila jej však krátce do své svatby s Františkem Ladislavem Čelakovským. Nakonec se stal především německým dívčím ústavem. Další pokus o českou dívčí školu se snažila realizovat Honorata Zapová a ženský Spolek Slovanek. Ani tato škola neměla dlouhé trvání. První takovýto úspěšný soukromý ústav byl v Praze otevřen manželi Tesařovými roku 1862.²⁹

²⁵ M. LENDEROVÁ, K hříchu, s. 45-47.

²⁶ TAMTÉŽ, s. 48.

²⁷ TAMTÉŽ, s. 53-54.

²⁸ TAMTÉŽ, s. 56-57.

²⁹ TAMTÉŽ, s. 58-60.

Střední školy zřizoval stát a vedle nich fungovaly také školy soukromé, církevní a školy zakládané nadacemi nebo spolky. Odborné střední školství bývalo především doménou spolků a nadací a pro školy dívčí to platilo obzvláště. V polovině 60. let 19. století měly Karolína Světlá, Marie Riegrová a Dora Hanušová v úmyslu vytvořit spolek, který by se zabýval zakládáním průmyslových dívčích škol. Spolek vznikl roku 1871. Už před ním se o osvětu a vzdělání snažil například Spolek paní sv. Anny pořádáním vzdělávacích kurzů. V roce 1871 bylo v Praze přes 400 spolků, ale ženských z nich bylo pouze 8.³⁰

Pokus o založení dívčího gymnázia roku 1868 nebyl úspěšný. Založit dívčí gymnázium se podařilo až Elišce Krásnohorské takřka o dvě desítky let později v roce 1890, kdy bylo založeno soukromé gymnázium Minerva. Vznik gymnázia provázela naděje pro budoucí vysokoškolské vzdělání dívek, které by jim maturitní zkouška mohla umožnit.³¹

První vyšší dívčí škola vznikla v Písku roku 1860 a následně o tři roky později v Praze. Na založení dívčí školy v Písku se podílel i otec Zdenky Matěj Havelka. Škola po svém otevření první rok fungovala jako *Cyklus přednášek pro dospívající dívky* a jako o skutečné škole o ní můžeme mluvit až od roku 1861. Studium bylo poměrně nákladné, přesto o toto vyšší vzdělání svých dcer měli rodiče velký zájem. V Písku se však tyto náklady lišily pro majetné rodiče, ti platili dva zlaté ročně, a nemajetní byli od poplatku osvobozeni.³² Po absolvování vyšší školy neměly však dívky žádnou odbornou kvalifikaci.³³ Zpřístupnění vysokoškolského studia pro ženy se stalo aktuální otázkou až pro konec 19. století.

Nad výchovou dívek obecně držela hlavní dohled a zodpovědnost jejich matka, která dbala především na praktické vzdělávání v ručních pracích a vedení domácnosti.³⁴ Zodpovědná byla však také za mravní výchovu dívek. To platilo napříč všemi sociálními vrstvami. V majetnějších kruzích se na vzdělání dívek podíleli domácí učitelé, ale konečnou zodpovědnost za své dcery nesla právě matka.³⁵ Otec fungoval jako autorita, jehož hlavním úkolem bylo rodinu hmotně zabezpečit. S dětmi pak býval

³⁰ M. LENDEROVÁ, K hříchu, s. 235, 239.

³¹ J. MALÍNSKÁ, Do politiky, s. 38-39.

³² Kristýna PICHLÍKOVÁ, Písecké gymnázium 1778-1850. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009, s. 27.

M. LENDEROVÁ, K hříchu, s. 63.

³⁴ TAMTÉŽ, s. 50.

³⁵ J. STRÁNÍKOVÁ, Výchova, s. 179-180.

kvůli práci méně v kontaktu, ale rozhodně to neznamenalo, že by se nezabýval jejich výchovou.³⁶

Ke správné výchově dívek měla přispívat také literatura určena právě jim. Prvním dílem pro tento okruh čtenářek byla *Boženka, veselého Kubíčka manželka* (1802), jehož autorem byl Jan Rulík. Jako definice vzoru ženy byla vydána kniha Magdaleny Dobromily Rettigové *Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla* (1840). Kniha byla určena především městskému prostředí, stejně jako další kniha *Martha. Ein belehrendes Unterhaltungsbuch für Mädchen, welche gute Frauen werden wollen*. První kniha byla příručkou pro vedení domácnosti, druhá vymezovala chování ženy beletristickou formou. Z knih si dívka měla odnést dobrý vzor, aby byla zbožná, pilná, šetrná, poslušná ... Ideální žena nebyla přecitlivělá a emotivní, jak jí často společnost charakterizovala, ale zodpovědná, uvědomělá a rozumná. Sama Rettigová si dobře uvědomovala důležitost vzdělání a představovalo pro ni větší možnost pro realizaci genderové role ženy.³⁷ Ve všech publikacích pro vzdělávání a výchovu dívek se objevovaly stejné požadavky: žena měla být dobrou hospodyní, manželkou a matkou. Měnily se pouze formy těchto požadavků vzhledem k sociálnímu prostředí.³⁸

*"Dostalo-li se dívce vzdělání v literních předmětech, hudbě, francouzštině a kreslení byla považována v 15 letech za vychovanou a následovalo její uvedení do společnosti a samozřejmě také sňatek. Za určitý limit pro vdavky byly považovány tři roky od uvedení dívky do společnosti. Poté spadala do kategorie "starých panen", to napsala Karolína Světlá a vyjádřila tak, jak vypadalo vzdělávání dívek a jejich uplatnění ve společnosti.*³⁹

Vzdělávání a výchova dívek byla směřována k tomu, aby jejich seberealizace proběhla v rámci manželství. Měly být oporou svému muži, být skromné a pracovité, umět se postarat o domácnost a o děti, reprezentovat manžela ve veřejném životě.

Ideální věk pro sňatek u dívky byl již zmíněn. U muže z měšťanského prostředí se nejčastější věková hranice pro uzavření sňatku pohybovala okolo věku třiceti let. Vysoké věkové rozdíly mezi manželi pak nebyly ničím neobvyklým. Sňatek nebyl ve většině případů uzavírán na základě citů, ale především ze společenských či

³⁶ J. STRÁNÍKOVÁ, *Výchova*, s. 184-185.

³⁷ TAMTÉŽ, s. 54-58.

³⁸ TAMTÉŽ, s. 45.

³⁹ Jana ENGLOVÁ, *Žena devatenáctého století v dokumentech*, Ústí nad Labem 2003, s. 7.

hospodářských důvodu. Na konci devatenáctého století však už začaly převládat sňatky, které se uzavíraly na základě vzájemné náklonosti snoubenců.⁴⁰

Pokud se dívka neprovdala, měla pouze dvě možnosti, jak naložit se svým životem. Klášter nebo zůstat "na ocet". V 19.století získaly znovu na svém významu ženské řády a obnovovala se jejich prestiž. Zůstat svobodná bylo pro dívku patrně tou nejhorší možností. Stala se z ní stárnoucí panna, o kterou nikdo nestál. Pro svoji rodinu pak představovala ve většině případů hlavně finanční zátěž.⁴¹ Neprovdaná žena zůstávala v jistotě svých rodinných vztahů a vedla domácnost svým rodičům, či pomáhala v rodinách svých sourozenců.⁴²

Setkání s vhodným partnerem probíhalo při společenských akcích, bálech, koncertech a podobných událostech. Vhodný nápadník pro dívku se vybíral podle příslušnosti k sociální vrstvě.⁴³ Pro dívku na vdávání a pro jejího potencionálního nastávajícího chotě představovalo důležitý aspekt pro uzavření sňatku věno dívky. Věno neznamenovalo jen peníze, nemovitosti, ale i výbavu pro domácnost.⁴⁴

Pokud se dívka provdala, přicházely po svatbě obvykle děti jako hlavní naplnění funkce manželství. Mateřství bylo považováno za téměř posvátné, a proto se na bezdětné ženy dívala společnost často skrz prsty.⁴⁵ I čeští vlastenci kladli důraz na ženu jako matku a manželku a jejich emancipace byla tak proto u většiny vlastenců značně komplikovaná.

V 19. století se ustálilo paradigma rodiny: muž, který rodinu finančně zajišťuje a žena pečující o domácnost a děti. Působištem a dominantou ženy byla především její domácnost, vlastní profesi neměla a byla tak zcela podřízena manželovi. Podřízení muži bylo dodržováno v naprosté většině manželství. Představa dominantní manželky byla zcela nemyslitelná.⁴⁶ Žena na manželovi závisela finančně i společensky. Honorata Zapová ve svém díle *Nezabudky aneb Dar našim pannám* vnímá přirozené postavení

⁴⁰ M. LENDEROVÁ, K hříchu, s. 73, 75-77.

⁴¹ TAMTÉŽ, s. 74.

⁴² M. LENDEROVÁ – J. STRÁNÍKOVÁ – M. BOROVIČKOVÁ, Důvěrné stránky, s. 7.

⁴³ M. LENDEROVÁ, K hříchu, s. 78-80.

⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 83.

⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 106.

⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 99, 119-121.

ženy v poslušenství a podrobenosti. Ke štěstí obou v manželství by muž měl ženu převyšovat věkem, rozumem, vzděláním a jměním.⁴⁷

Úkolem manželky z měšťanského prostředí bylo reprezentovat ve společnosti svého manžela. Věnovaly se dobročinnosti, byly mecenáškami, filantropkami a zajímaly se o kulturní a společenský život.⁴⁸ Veškerou svou činností pomáhaly vykreslit dobrý obraz svého muže a rodiny v očích společnosti, především v rámci své společenské vrstvy.

Finančně zajistit rodinu měl za úkol muž. Práce ženy se omezovala na prostor domácnosti a rodiny a nebylo přípustné, aby žena chodila do práce a vydělávala pro rodinu peníze. Vlastní kariéru ženy společnost tolerovala pouze pokud se jednalo o profesi uměleckou.⁴⁹

Dívka v aristokratické a měšťanské rodině vedla její výchova a vzdělávání k tomu, aby uměla kreslit, hrát na hudební nástroj a zpívat. Díky tomu se ženy v umělecké sféře stávaly nejčastěji zpěvačkami a herečkami, ačkoliv na odchod dívky k divadlu se nenahlíželo příliš pozitivně. Většina hereček a zpěvaček neměla předchozí profesionální vzdělání ve svém oboru, ale přesto se jednalo o první svobodné ženy, které patřily k nejvzdělanějším.⁵⁰

V průběhu 19. století se projevil demografický problém. Přibývalo žen a mužů ubývalo. Neprovdané ženy z měšťanského prostředí narážely na úskalí, že prakticky nic neuměly, byly vedeny pouze k tomu stát se manželkami. Jejich možnosti pro uplatnění na trhu práce se rovnaly prakticky nule. Nabídnout mohly své dovednosti omezené na domácnost a děti a stávaly se tak vychovatelkami, společnicemi, ošetřovatelkami. V otázce profesionalizace žen se angažoval Vojta Náprstek, který usiloval o jejich další vzdělávání. Prvními ženami finančně nezávislými a soběstačnými se stávaly pedagožky.⁵¹ Pro většinu žen byla však představa vlastního zaměstnání stále nereálná a notně vzdálená. Snahy o další vzdělání a ekonomickou nezávislost narazily na protesty ze strany mužů i církve, kteří hájili dosavadní zvyklosti.⁵² Starší svobodné ženy se pak snadno dostávaly do existenčních problémů. Východiskem bylo rozvinutí dovedností a

⁴⁷ Marie BLAHENSKÁ – Libuše HECZKOVÁ, – Dana MUSILOVÁ, *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20.století*, Praha 2010, s. 30-31.

⁴⁸ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 99.

⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 189.

⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 215, 217-219.

⁵¹ TAMTÉŽ, s. 251-254.

⁵² J. MALÍNSKÁ, *Do politiky*, s. 28.

znalostí žen tak, aby byly schopné se samy uživit. Tradičně se jednalo o ruční práce, ale ty už byly pro řešení daného problému zcela nedostatečné, především co se týče finančního ohodnocení.⁵³

Zařadit Zdenku Havelkovou do určité společenské či sociální vrstvy není právě jednoduchým úkolem. Rodina Havelkova platila za váženou mezi českými vlastenci i v rámci širší společnosti díky postavení rytíře Matěje Havelky, který celý život pracoval ve službách monarchie a dokázal se vypracovat na velmi vysoké posty. Ačkoliv byl Matěj Havelka povýšen do šlechtického stavu, představovala tato pocta spíše určitý symbol a snad i vyšší osobní prestiž, ale ekonomicky rodinu nikterak nepoznamenala. Sestry Havelkovy byly naopak vedeny k šetrnosti a spořivosti, ostatně jako všechny dívky, které se měly stát dobrými manželkami. Mohli bychom tedy v otázce sociálního zařazení rodiny mluvit o měšťanské společnosti. Samotný život Zdenky Hlávkové pak přináší hned několik životních rolí ženy v 19. století. Zdenka byla nejvíce dcerou svého otce a vazba na rodinu jí provázela i po sňatku s Josefem Hlávkou a úmrtí blízké rodiny. Ve svém životě ale prožila také polohu mladé dospívající dívky s vyhlídkou na sňatek a rodinný život, stárnoucí panny, pro kterou už zvrácení tohoto osudu vypadalo velmi nepravděpodobně a nakonec, v již pokročilejším věku, manželství a úlohu manželky a hospodyně ve vlastním domě.

⁵³Marie L. NEUDORFLOVÁ, České ženy v 19.století. Úsilí a sny, úspěch i zklamání na cestě k emancipaci, Praha 1999, s. 41.

3. Rodina Zdenky Hlávkové

Rodina Havelkova, které se bude věnovat tato kapitola, se skládala z manželů Matěje a Růženy Havelkových a jejich dvou dcer, starší Zdenky, provdané Hlávkové a mladší Miloslavy, provdané Pippichové. Pozornost v této kapitole bude zaměřená především na Matěje Havelku a Miloslavu Havelkovou. Větší prostor jim bude věnován hlavně z důvodu množství pramenů a literatury, které se vážou k jejich osobě, ale také pro další souvislosti se životem Zdenky Hlávkové. Růžena Havelková nemůže být zcela opomenuta, ale bohužel se o jejím životě zachovalo naprosté minimum informací.

Kvůli pracovním povinnostem Matěje Havelky se rodina několikrát stěhovala. Prvním místem pobytu, kde se manželům Havelkovým narodila dcera Zdenka, byl Nymburk. Poté se přestěhovali do Rakovníka a předposlední stěhování zavedlo rodinu do Písku. Zdenka během devítiletého pobytu v Písku dospěla a poslední stěhování ji s rodinou přivedlo do Prahy. Z míst, kde Havelkovi žili jim kontakty a přátelé zůstali vždy i po jejich odchodu.

Matěj Havelka nebyl jen právník a politik, ale také sám byl literárně činný a přispíval do vlasteneckého života místní české společnosti ve všech místech svého pobytu. Ve městech, kde rodina Havelkova žila, byla vždy velmi váženou, především v kruzích místních vlastenců. Prestiž rodiny ve společnosti ještě vzrostla po povýšení Matěje Havelky do rytířského stavu. Tento dědičný šlechtický titul pak začaly používat i jeho dcery.

Zdenka Hlávková, rozená Havelková, se narodila 18. února 1843 v Nymburce jako první dítě manželů Havelkových. O čtyři roky později přišla na svět její sestra Miloslava. Pro další bádání o životě Zdenky Hlávkové je důležité zodpovědět nejprve otázky týkající se jejího rodinného zázemí a z toho se odvíjejících možností pro vzdělání, uplatnění ve společnosti, možnosti sňatku a další. Rodina, původ a výchova představovaly určující faktory pro dospělý život. Dalším důvodem, proč je potřeba zasadit si osobnost Zdenky Hlávkové do rodinného zázemí je ten, že většinu života prožila jako svobodná šlechtična Havelková a její rodina pro ni byla velmi důležitá. Vlastenecky a muzikálně založení rodiče, tak bezpochyby ovlivnili Zdenku Hlávkovou na celý život.

O otce Zdenky Hlávkové se nejvíce zajímal ve svých pracích Tomáš Pavlíček, který pracoval s prameny uloženými ve Státním okresním archivu Rakovník. Jeho

zájem směřoval i na jiné osobnosti města Rakovníka, především na Aloise Pravoslava Trojana (1815-1893)⁵⁴, a v souvislosti s nimi se zabýval osobností Matěje Havelky.

Prameny vztahující se k životu Matěje Havelky nejsou jednotně uspořádané. Svůj fond má Havelka v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Některé další prameny jsou uloženy v soukromém archivu na zámku v Lužanech. V Písku a v Nymburce, kde také rodina Havelkova trávila část života žádný fond nemá ani Havelka, ani některý z jeho zjištěných přátel. Většina literatury, která by se Matěji Havelkovi věnovala či spíše se o něm zmínila, se týká soudnictví a práva. Tato literatura se pak zaměřuje především na jeho činnost a kariéru v právnickém oboru, ale rodina je zmíněna jen v pozadí nebo vůbec. Podrobněji se z tohoto hlediska zaměřil na kariéru Matěje Havelky Stanislav Balík v rámci sborníku Jednoty právníků.⁵⁵

Rytíř Matěj Havelka se narodil 5. května 1809 v Žitětíně⁵⁶ na Jičínsku.⁵⁷ Kolem data jeho narození i úmrtí panovala řada omylů, stejně jako kolem údajů o celé rodině. Uváděná data narození i úmrtí se často lišila.⁵⁸

Při studiích na gymnáziu v Jičíně se Matěj Havelka stal uvědomělým vlastencem.⁵⁹ Ke svému jménu začal přidávat ještě druhé jméno Pěvoslav. Své vlastenecké založení realizoval také v literární tvorbě, psal vlastenecké písně a básně, publikoval je v časopisech. Ve svém vzdělávání pokračoval v Praze studiem filozofie a práv.⁶⁰ Na vysoké škole se začal plně věnovat svému zájmu o český jazyk. Přátelil se s novinářem a básníkem Josefem Jaroslavem Langrem (1806-1846). Díky tomuto přátelství se stal autorem časopisu Čechoslav, který Langr vydával od roku 1830 spolu s Janem Slavomírem Tomíčkem (1806-1866) a Josefem Frantou Šumavským (1796-1857).⁶¹

⁵⁴ T. PAVLÍČEK, Působení Aloise Pravoslava Trojana v Rakovníku (1857–1880), Rakovnický historický sborník 3, 2002, s. 21–59.

⁵⁵ Stanislav BALÍK, Matěj rytíř Havelka – první starosta Jednoty Právníkové, Zpravodaj Jednoty českých právníků 1, 2014, s. 125-132.

⁵⁶ Takto místo narození uvádí T. PAVLÍČEK ale objevuje se také Žitenín u Kopidlna, srov. S. BALÍK, Matěj rytíř Havelka, s. 125., nebo Žižetín, srov. B. a., Matěj Havelka, Zlatá Praha 32, 1892, č. 32, s. 384.

⁵⁷ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 35.

⁵⁸ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkoví, s. 293-294.

⁵⁹ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 35.

⁶⁰ S. BALÍK, Matěj rytíř Havelka, s. 128.

⁶¹ TAMTÉŽ.

Matěj Havelka byl politicky činný a jako první starosta Jednoty českých právníků je dodnes považován za zakladatele českého moderního práva.⁶² Životopisec Josefa Hlávky Alois Lodr Matěji Havelkovi dokonce připisuje autorství zákona o zrušení poddanství a roboty.⁶³ Toto tvrzení z pera Aloise Lodra je nepotvrzené, ale lze se domnívat, že určitou roli při jednáních o zrušení poddanství a roboty sehrál.⁶⁴

Matěj Havelka vstoupil do státní služby v roce 1834 jako akcesista⁶⁵ u Magistrátu a trestního soudu Královského hlavního města Prahy.⁶⁶ V rámci tohoto působíště se vypracoval na auskultanta⁶⁷ a později na magistrátního radu. V roce 1839 byl služebně přidělen na dva roky do Mirovic, poté roku 1841 do Dobrušky, a nakonec v roce 1842 do Nymburka jako substituující magistrátní rada Magistrátu a trestního soudu.⁶⁸ V Nymburce, kde se narodily jeho dvě dcery, působil jako magistrátní rada od roku 1843 a rodina zde pobývala celých osm let. Zde se také Matěj Havelka seznámil s Boženou Němcovou.⁶⁹ Tu Havelka upoutal svým širokým rozhledem. Doslova o něm napsala: „...*je to muž velmi vzdělaný, svobodomyšlný, a neohrožený*...“.⁷⁰ Nymburk opustili Havelkovi přibližně ve stejné době jako Božena Němcová.⁷¹

Během své právnické praxe se Matěj Havelka věnoval také psaní odborných článků do časopisů Jurist a Themis. Od roku 1847 přispíval také do Pražských novin rubrikou Právnické listy.⁷² Stále ale zůstával věrný své literární činnosti a přispíval básněmi do Květů a Poutníka od Otavy.⁷³

Po soudní reformě uskutečněné v 50. letech začal Matěj Havelka směřovat svou kariérou do oblasti justice. Z reformy měl nejdříve obavy. Nevěděl, co se s jeho místem po reformě stane a z toho důvodu kontaktoval Aloise Pravoslava Trojana, notáře a politika, aby se u něj na svou pracovní pozici informoval.⁷⁴ Havelkovi se nakonec přes jeho obavy pracovní dařilo. V roce 1850 začal pracovat v Rakovníku jako okresní

⁶² S. BALÍK, Matěj rytíř Havelka, s. 126.

⁶³ A. LODR, Josef Hlávka, s. 215.

⁶⁴ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkoví, s. 28.

⁶⁵ nižší soudní podúředník s nepravidelným platem

⁶⁶ Marie STUPKOVÁ – Martin KLEČACKÝ, Slovník představitelů soudní správy v Čechách v letech 1849–1918, Praha 2015, s. 131.

⁶⁷ absolvent právnické fakulty vykonávající praxi u soudu, dnešní justiční čekatel

⁶⁸ M. STUPKOVÁ – M. KLEČACKÝ, Slovník, s. 131.

⁶⁹ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 35.

⁷⁰ Jan VONDRÁČEK, Božena Němcová v Nymburce, Nymburk 1913, s. 46.

⁷¹ T. PAVLÍČEK, Působení, s. 27.

⁷² S. BALÍK, Matěj rytíř Havelka, s. 128.

⁷³ TAMTÉŽ.

⁷⁴ T. PAVLÍČEK, Působení, s. 27.

soudce. Zastával zde také místo člena obecního výboru, a i v pozdějších letech, kdy působil v Praze, měl stále v Rakovníku své přátele a kontakty.⁷⁵ Od roku 1855 pak působil u krajského soudu v Písku, kde se nakonec propracoval až k místu radního sekretáře a rady. Ještě před odchodem do Písku bylo Matěji Havelkovi v Rakovníku 6. května 1855 uděleno čestné občanství a byl požádán, aby město hájil i po svém odchodu.⁷⁶ V Písku působil celých devět let a do chodu města se aktivně zapojil. V domácnosti Matěje Havelky se scházeli místní vlastenci pravidelně každou neděli a svátek od dvou hodin do šesti, v létě i do devíti hodin večer.⁷⁷ Matěj Havelka se zapojil do založení spolku *Ressource*. Spolek měl původně německé stanovy, ale Karel Ninger spolu s Havelkou se zasloužili o stanovy české, s tím úmyslem, že spolek se nakonec zcela počestí.⁷⁸ Kromě založení dívčí školy se Matěj Havelka zasloužil také o zřízení telegrafu do města.⁷⁹ Od 60. let ve své soudcovské kariéře Havelka stále postupoval. V roce 1863 byl jmenován radou při obchodním soudu v Praze a v roce 1867 radou vrchního soudu zemského. V roce 1864 stál v čele nově založené Jednoty právnické a jejím starostou byl opakovaně volen. Důvodů bylo hned několik. Matěj Havelka byl o generaci starší než jeho pozdější nástupce Antonín Randa (1834-1914) a byl osobností veřejně známou a uznávanou, proto dostával ve volbě opakovaně přednost před mladším Randou.⁸⁰

Matěj Havelka nebyl jen právník, ale také politik. Pro tuto jeho druhou kariéru bylo důležité setkání s Antonínem Strobachem (1814–1856), českým právníkem a politikem. Pod jeho vlivem se Havelka začal ve své kariéře zabývat starým českým právem a také se díky Strobachovi seznámil s Františkem Palackým. Právě na jeho doporučení byl Matěj Havelka roku 1848 zvolen poslancem do říšského sněmu ve Vídni za okres a město Čáslav. Ve sněmu zasedl na straně pravice a stal se Palackého spolupracovníkem, což jej později zařadilo ke staročechům. Po říjnové revoluci ve Vídni zasedl v Kroměřížském sněmu. Havelka vystupoval s pozměňovacími návrhy k návrhu Hanse Kudlicha na zrušení poddanských povinností, angažoval se také v otázkách týkajících se českého jazyka, když na sněmu vystoupil s argumentem, že poslanci nejsou žádným zákonem povinni mluvit německy, jen je k tomu vede potřeba

⁷⁵ M. STUPKOVÁ – M. KLEČACKÝ, *Slovník*, s. 131.

⁷⁶ T. PAVLÍČEK, *Působení*, s. 27.

⁷⁷ O. JOSEK (ed.), *Paměti*, s. 94.

⁷⁸ TAMTÉŽ s. 47-48.

⁷⁹ K. PICHLÍKOVÁ, *Písecké gymnázium*, s. 20.

⁸⁰ S. BALÍK, *Matěj rytíř Havelka*, s. 130.

vzájemného dorozumívání.⁸¹ Poslancem říšské rady byl poprvé zvolen roku 1880. V roce 1885 svůj mandát složil. Roku 1861 byl také zvolen jako poslanec českého zemského sněmu za město Písek, roku 1867 za venkovské obce okresů Poděbrady a Městec Králové. Byl také přísedícím českého zemského výboru.⁸²

Matěj Havelka se podílel také na heslech Riegrova slovníku naučného a jeho básnická činnost došla určitého úspěchu, když byly jeho sebrané básně v roce 1873 vydány. Za dobu trvání své kariéry zastával řadu funkcí. Můžeme ještě zmínit jeho členství ve výboru proti lichvě a jeho jmenování soudcem státního soudu.⁸³ Za své zásluhy byl vyznamenán Řádem železné koruny a povýšen do rytířského stavu. Byl také jmenován c. k. dvorním radou. Před odchodem z profesního života obdržel Leopoldův řád, města Rakovník, Písek a Dobruška jmenovaly Matěje Havelku čestným měšťanem. V roce 1885 byl penzionován.⁸⁴ Na sklonku života pobýval v Praze v bytě v domě Josefa Hlávky, svého zetě, v Jungmannově ulici a také na letním bytě v lázních Letinech.

Matěj Havelka zemřel 19. června 1892 v 1. hodinu v noci ve svém pražském bytě.⁸⁵ Byl významnou a zajímavou osobností, a i když si můžeme postesknout nad nedostatkem pramenů k jeho životě, stále víme více než o matce Zdenky Havelkové. K jejímu životu lze zjistit jen naprosté minimum informací. V archivech nedohledáme dnes žádné dokumenty, jejichž původcem či příjemcem by byla Růžena Havelková. Jedinou písemnou památkou vztahující se k její osobě je protokol o pozůstalostním jednání uložený Literárním archivu Památníku národního písemnictví ve fondu Josefa Hlávky.

Rosalie Havelková, rozená Červinková,⁸⁶ pocházela z Prahy. Její otec Matěj Červinka byl pražský měšťan, povoláním zlatotepec. Matkou Rosalie Havelkové byla Barbora, rozená Šindlerová.⁸⁷

Rodiče Zdenky Hlávkové uzavřeli sňatek v roce 1842 v Praze.⁸⁸ Podle obvyklých dobových zvyklostí můžeme předpokládat, že Růžena Havelková se aktivně

⁸¹ S. BALÍK, Matěj rytíř Havelka, s. 129.

⁸² M. STUPKOVÁ – M. KLEČACKÝ, Slovník, s. 131.

⁸³ S. BALÍK, Matěj rytíř Havelka, s. 131 a 132.

⁸⁴ M. STUPKOVÁ – M. KLEČACKÝ, Slovník, s. 131.

⁸⁵ B. a., Matěj Havelka, s. 384.

⁸⁶ Uváděno též jméno Červenková, srov. M. STUPKOVÁ – M. KLEČACKÝ, Slovník, s. 131.

⁸⁷ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 35.

⁸⁸ M. STUPKOVÁ – M. KLEČACKÝ, Slovník, s. 131.

podílela na vzdělávání svých dcer. Vzhledem ke svému uměleckému a vlasteneckému založení se na vzdělávání podílel velkou měrou i otec Matěj Havelka, ale k vedení domácnosti, hospodaření a domácím pracím vedla Zdenku a Miloslavu určitě jejich matka.

Vedle jména Rosalie a Rozalie se objevuje také jméno Růžena, především z pozdější doby. Jedná se pravděpodobně o snahu počestit své jméno, vzhledem k tomu, že rodina Havelkova byla považována ve společnosti za rodinu vlastenecky založenou.

Také datum úmrtí a narození Zdenčiny matky se stěží ověřuje. Na náhrobku manželů Havelkových je uvedeno 13. prosince 1820–3. ledna 1895. David R. Beveridge poukazuje na velkou chybovost v různých pramenech, a proto se náhrobek a údaje na něm mohou nakonec jevit jako ty nejméně pravděpodobné.⁸⁹

Poslední dosud nezmíněným členem rodiny byla Miloslava Pippichová, za svobodna Havelková. Miloslava se narodila o čtyři roky později než sestra Zdenka, 24. února 1847 v Nymburce a dostalo se jí stejně dobrého vychování a vzdělání jako její sestře. Kromě zpěvu ovládala také několik cizích jazyků slovem i písmem. Uměla německy, francouzsky, rusky, italsky a anglicky. Znalost jazyků využívala především k nastudování oper. Hudebního vzdělání se Miloslavě dostalo v Písku od Františka Gregory, ředitele kůru, a v Praze od Františka Pivody, který s ní nacvičoval opery.⁹⁰ V Praze se také učila u Otýlie Sklenářové-Malé technice dramatické akce. Ve své kariéře zpěvačky se rozhodla pokračovat k divadlu.⁹¹

Profesní dráha Miloslavy Havelkové začala 6. ledna 1867 v českém zemském divadle v Praze.⁹² V operních rolích byla velice úspěšná, vystupovala také jako host v Prozatímním divadle, například v roli Markétky ve Faustovi.⁹³ Míla, jak bývá také často jmenována, byla ve své době dávána za vzor jako příkladná vlastenka. Na své dráze kariéry a herečky odmítla angažmá v pražském německém divadle a v divadle v Mannheimu.⁹⁴ Jak píše ve své úvaze Tomáš Pavlíček, těžko lze posoudit, jestli se jednalo o její rozhodnutí a na kariéru mimo domov se necítila, nebo zda byla Míla pod tlakem společnosti a svého otce vlastence.⁹⁵

⁸⁹ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkoví, s. 295.

⁹⁰ B. a., Míla Pippichová-Havelková, Světozor 12, 1878, č. 29, s. 366.

⁹¹ TAMTÉŽ.

⁹² TAMTÉŽ.

⁹³ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkoví, s. 32.

⁹⁴ B. a., Míla Pippichová-Havelková, s. 366.

⁹⁵ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 38.

Kariéra Zdenčiny sestry skončila jejím sňatkem s právníkem Karlem Pippichem, advokátem a také mladočeským politikem, v roce 1874 a jejím přestěhováním do Chrudimi. Podle Tomáše Pavlíčka se jednalo o jedno z mála šťastných manželství a na svou dobu téměř neobvyklý sňatek z lásky, což Pavlíček odvozuje z věku snoubenců. Karel Pippich byl mladší než jeho nevěsta.⁹⁶ Pravdou je, že oba našli jistě společné záliby a témata. Karel Pippich se ale díky Míle oženil do dobré rodiny, dostal se přes svého tchána k novým kontaktům a mohl si tak do budoucna výrazně v kariéře polepšit.

Už před sňatkem byla kariéra Míly Havelkové jednou přerušena. Důvodem byla nervová choroba hlasu, která si vyžádala léčbu klidem. Po svatbě působila vystupovala jako zpěvačka už jen výjimečně.⁹⁷ Manželé se v Chrudimi stali iniciátory kulturního života.⁹⁸

V únoru roku 1877 u Miloslavy propukla nemoc. Za léčbou se rozhodla o rok později vycestovat do Arca. Nemoc ji však znovu zastihla na cestě do Itálie a donutila ji zůstat v Praze, kde Miloslava 26. března 1878zemřela.⁹⁹ Z manželství zůstaly dvě děti – syn Karel (1875–1895) a dcera Růžena (1877–1882).

Stejně jako sestry dostaly stejně dobré vzdělání, obě se věnovaly také zpěvu, staly se členkami Amerického klubu dam a obě se setkávaly s Antonínem Dvořákem. Miloslava Havelková se právě při svém působení v Americkém klubu dam stala první ženskou dirigentkou při slavnostním koncertu 6.června 1869 na Žofíně.¹⁰⁰ Za to dostala od klubu taktovku s pamětním nápisem na slonové kosti.¹⁰¹

Sestry Havelkovy vyrůstaly v prostředí, kde netrpěly nedostatkem a dostávalo se jim nejlepšího možného vzdělání. Byly vedeny k vlastenectví a také k elitářskému sebepojetí, díky němuž byly rodinné vazby velmi silné.¹⁰² Dost možná právě i tento postoj neumožňoval dcerám Matěje Havelky provdat se za kohokoliv. Zdenka si pravděpodobně po celý život dobře uvědomovala své postavení ve společnosti a zodpovědnost za dobrou reprezentaci své rodiny. Na přídomek šlechtična můžeme u jejího jména narazit až v závěti a na parte, kde hned pod jejím jménem stojí „*rodem*

⁹⁶ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 39.

⁹⁷ B. a., Míla Pippichová-Havelková s. 366.

⁹⁸ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 38.

⁹⁹ B. a., Míla Pippichová-Havelková, s. 366.

¹⁰⁰ TAMTÉŽ.

¹⁰¹ TAMTÉŽ.

¹⁰² T. PAVLÍČEK, Formování, s. 37.

*šlechtičny z Havelků*¹⁰³. Zdenčino zakořenění v rodině však vyplývá z různých pramenů, které tato práce využívala. Silný vztah k rodičům a sestře můžeme pozorovat během celého jejího života.

¹⁰³ Archiv MJZH Lužany, fond Doplnky, Zdenka Hlávková: česko-německé parte, inv. č. 5, kart. 2.

4. Dětství, mládí, svobodná léta

Zdenka Hlávková, rozená Havelková, se narodila 18. února 1843 v Nymburce. Hned druhý den po narození proběhl křest prvorozené dcery manželů Havelkových, který provedl děkan P. Antonín Zych. Úlohy Zdenčiny kmotry se ujala Anna Svobodná, manželka generál-majora Jindřicha Svobodného, velitele c. k. českého Beschel-Departementu v Nymburce. Lékař Jan Dlabáč se křtu účastnil jako svědek.¹⁰⁴ Jméno Zdenky Hlávkové se objevuje v několika variantách napříč všemožnými dokumenty a listinami od narození až do konce jejího života. Ona sama se podepisovala *Zdenka*, proto i v rámci této práce je používána tato podoba jména.

Matěj Havelka si mohl být při svém působení v Nymburku jistý, že zde pravděpodobně pár let zůstane a Havelkovi zde nakonec opravdu prožili osm let, během kterých se jim narodily dvě dcery. Ačkoliv byl Nymburk spíše venkovským městem, které nemělo průmysl ani dráhu a převažovalo zde zemědělství, pohybovali se zde Havelkovi v okruhu místní elitní společnosti, což lze odvodit i z faktu, kdo se účastnil Zdenčina křtu. O pobytu rodiny v Nymburku se dozvídáme také z knihy *Božena Němcová v Nymburce*.¹⁰⁵ Otce Zdenky Matěje Havelku označila Božena Němcová za vedoucí osobnost veřejného života, která organizovala společenskou činnost, ať už se jednalo o oslavy nebo průvody.¹⁰⁶ Do blízkosti Boženy Němcové se měla podle literatury dostat i sama Zdenka s kamarádkou Kateřinou Dlabáčovou, které do domácnosti měla vodit Dora, dcera Boženy Němcové, stejně jako místní chlapce vodili domů Dořiny bratři.¹⁰⁷

Kateřina Dlabáčová, později provdaná za Josefa Emlera, byla dcerou nymburského lékaře Jana Dlabáče (1809-1873), který měl s Boženou Němcovou z nymburských obyvatel nejbližší vztah.¹⁰⁸ Kateřina se narodila v roce 1843 a byly tak se Zdenkou stejně staré. Mohly se snadno sblížit, mít společné zájmy, názory i představy o životě. Jak se ještě ukáže dále, zůstaly skutečně přítelkyněmi až do dospělého věku. V kontaktu měla Zdenka zůstat také s Dorou Němcovou, o jejichž

¹⁰⁴ LA PNP, fond Josef Hlávka, doklady rodinné, křestní list Zdenky Hlávkové vystavený 22.9.1860.

T. PAVLÍČEK, *Formování*, s. 35-36.

¹⁰⁵ J. VONDRÁČEK, *Božena Němcová*, s. 12-50.

¹⁰⁶ TAMTÉŽ, s. 16.

¹⁰⁷ TAMTÉŽ, s. 23.

¹⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 17.

korespondenci se zmiňuje ve své knize z roku 1913 Jan Vondráček.¹⁰⁹ Dopis zmiňovaný v knize ovšem autorka práce při svém bádání nenalezla.

Havelkovi se z Nymburka přestěhovali v roce 1850 do Rakovníka. Všechna stěhování rodiny probíhala v důsledku kariérního růstu Matěje Havelky. Zdence bylo po příchodu do Rakovníka sedm let a Miloslavě tři roky. V dopise Doře Němcové z roku 1850 si Zdenka chválila svého nového učitele, se kterým byla stejně spokojená jako s nymburským.¹¹⁰ Zdenčino vzdělávání zde pokračovalo a poprvé se jí zde dostalo souvislého hudebního vzdělávání od Michaela Jana Pavla Martinovského (1808–1873), varhaníka, pedagoga a přítele Matěje Havelky.¹¹¹

Zdenčin otec byl literárně činný nejen v tvorbě básní a odborných právnických statích, ale i v tvorbě pro děti. Napsal soubor přání k svátku *Matce*. Jednalo se o verše, které předčítaly Zdenka a Miloslava. Tato tvorba představovala jistý dobový fenomén českých vlastenců.¹¹² Básně fungovaly jako výchovný prostředek, kterým vedl Matěj Havelka své dvě dcery k vlasteneckému citění, k úctě k rodičům a správným mravním zásadám.¹¹³

Zdenka v Rakovníku prožila pouhých pět let, ale kontakty zde navázané vydržely mnohem déle. Havelkovi jezdili na Křivoklátsko na letní byt v době, kdy již natrvalo bydleli v Praze a setkávali se při svých pobytech o prázdninách se známými z dob svého někdejšího bydliště v Rakovníku.

Pracovní postup Matěje Havelky přivedl rodinu roku 1855 do Písku, kde byli opět dobře přijati do společnosti píseckých vlastenců. Dům Havelků se v Písku rychle stal centrem pro schůzky místní inteligence.¹¹⁴ Profesor Karel Ninger, ředitel hudebního ústavu František Valenta, Jan Krejčí, František Gregora, kněz Václav Zikmund a Vojtěch Janota trávili u Havelků tradičně každou neděli a svátek od dvou hodin odpoledne do šesté hodiny, v létě pak klidně i do deváté hodiny večer. Debatovalo se zde především o vlasteneckých otázkách.¹¹⁵ Sestry Havelkovy se schůzek společnosti

¹⁰⁹ J. VONDRÁČEK, Božena Němcová, s. 50.

¹¹⁰ TAMTÉŽ.

¹¹¹ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 36.

¹¹² TAMTÉŽ, s. 37.

¹¹³ TAMTÉŽ.

¹¹⁴ B. a. (pseudonym Dávná přítelkyně), Zdenka Hlávková, Ženské listy 30, 1902, č. 5, s. 91.

Dávná přítelkyně by s největší pravděpodobností mohla být Kateřina Emlerová, rozená Dlabačová (1843-1919).

¹¹⁵ O. JOSEK, Paměti, s. 93.

také účastnily. Otcovým hostům recitovaly, zpívaly, hrály na piano. Naopak i hosté se dcerám Matěje Havelky věnovali. Karel Ninger jim přednášel o křížových výpravách, Zikmund s nimi četl Bolzanovy spisy. Sám Havelka dcerám četl o astronomii a vykládal jim astronomické zákony, učil je o silách centrifugálních a centripetálních.¹¹⁶

Debaty v domácnosti Havelkových směřovaly také k potřebě zřízení vyšší školy pro dívky v Písku. Matěj Havelka kladl na všestranné kvalitní vzdělání svých dcer velký důraz. Nakonec se také přičinil o založení soukromé vyšší dívčí školy. Škola byla založena v roce 1860 a jednalo se o první vyšší dívčí školu u nás. Šlo navíc o ryze českou školu a dívky se tak nemusely vzdělávat na školách německých. Pokud by nebyla vyšší škola pro dívky zřízena v Písku, uvažoval Havelka o tom, že by dcery byl nucen poslat za dalším vzděláváním do ciziny.¹¹⁷ Zdenka s Miloslavou se tak samozřejmě staly studentkami nové vyšší dívčí školy. Český jazyk vyučoval Zdenku profesor Karel Ninger, Miloslavu Adolf Heyduk.¹¹⁸

Zdenka do dívčí školy nastupovala nerada, jak psala své přítelkyni Kateřině Dlabáčové.¹¹⁹ Důvod proč se jí nechtělo do školy, když do té doby byla na své neustálé vzdělávání zvyklá, sama Zdenka v dopise nijak nevysvětluje. Na konci docházky se ale se školou jen nerada loučila. Dost možná se jednalo pouze o obavy z nového prostředí a celkově z kroku do neznáma. Škola pořádala také výlety, jichž se účastnili nejen žákyně a učitelé ale také matky studujících dívek. Jednalo se například o výlet do přírody k hájovně, kde se zpívaly národní písně, tančilo se a hrály hry.¹²⁰ Právě na takové akce školy pak Zdenka ráda vzpomínala.

Také na hudební vzdělávání započaté v Rakovníku navázaly obě sestry Havelkovy dále v Písku. Zdenku i Mílu v hudbě vzdělával František Gregora (1819-1887), skladatel a ředitel tamního kůru.¹²¹ V Písku se Zdenka také účastnila svým hraním a zpěvem akademie pořádané ve prospěch městské knihovny.¹²² Vystoupení sester Havelkových přijímalo publikum už od jejich dětských let potleskem.

¹¹⁶ O. JOSEK, Paměti s. 94.

¹¹⁷ TAMTÉŽ, s. 95.

¹¹⁸ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 37.

¹¹⁹ Archiv MJZH Lužany, fond Doplnky, Zdenka Hlávková Kateřině Dlabáčové, dopis nedatován, inv. č. 5, kart.2. inv. č. 5, kart.2.

¹²⁰ TAMTÉŽ, dopis ze dne 12. července 1861, inv. č. 5, kart.2.

¹²¹ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 37.

¹²² Archiv MJZH Lužany, fond Doplnky, Zdenka Hlávková Kateřině Dlabáčové, dopis z roku 1861, inv. č. 5, kart.2.

Rodina Havelkova nepatřila pravděpodobně mezi příliš zámožné písecké rodiny. Karel Ninger zaznamenal ve svých pamětech, že si jako hosté v domácnosti Matěje Havelky vymínili, aby jim nebylo nic podáváno, snad jediné káva, aby svého nezámožného hostitele příliš nezatěžovali s případnými výlohami.¹²³ Celá obživa rodiny prakticky závisela jen na příjmu Matěje Havelky. Navíc vidina dvou svateb dcer a jejich věna musela představovat pro Havelku do budoucna velkou finanční zátěž. Domácnost Růžena Havelková vedla jistě velmi střízlivě a opatrně. Šetrnému zacházení učila zcela určitě i své dcery, což ostatně v budoucnu Zdenka dobře zúročí jako manželka Josefa Hlávky, jehož šetrnost byla proslulá stejně dobře jako jeho štědrost. Můžeme navíc předpokládat, že Havelkovi měli na mysli i tu možnost, že jejich dcery se budou potřebovat živit jednou samy. Mohlo se stát, že zůstanou svobodné nebo pokud by rodinu postihlo neštěstí v podobě úmrtí jejího živitele zůstaly by tak vdova sama s dcerami a jejich společenská prestiž by mohla klesnout. Pokud už nemohl Matěj Havelka nabídnout pro své dcery vysoké věno, mohl jej případným ženichům kompenzovat svými styky a kontakty. Probíhala proto soustavná příprava na uměleckou kariéru, jelikož obě měly nesporný talent pro hudbu a zpěv. Současně se jednalo o povolání, které tolerovala společnost celkově, a i pro českou vlasteneckou společnost se toto povolání jevílo jako dosti vhodné, zvláště když Zdenka a Míla právě jako české zpěvačky vystupovaly.

Ještě v Písku postihla rodinu málem tragédie. Růženu Havelkovou ochromila nemoc, která dle dopisu Zdenky mohla skončit smrtí. Růžena Havelková dostala z nastydnutí zánět plic a čtyři neděle strávila na lůžku. Matěj Havelka pobýval tou dobou pracovně ve Vídni. Sestry tak musely zvládnout vedení domácnosti úplně samy. Matěj Havelka již pravděpodobně příliš s rodinou posledních pár let v Písku netrávil, protože pracovní povinnosti jej odvolávaly do Vídně či do Prahy, kde jej manželka a dcery navštěvovaly.¹²⁴

Do doby prožité v Písku se datuje také část korespondence mezi mladou Zdenkou Havelkovou a přítelkyní z Nymburka Kateřinou Dlabačovou. Korespondence mladých dívek se nese především v duchu zábavy. Tématy Zdenčiných dopisů se stávala hlavně hudba, ale také společenské akce a společní známí. Pro Zdenku byla celý život hudba velmi důležitá a v dopisech své přítelkyni líčí pořízení nového klavíru nebo

¹²³ O. JOSEK, Paměti, s. 95.

¹²⁴ Archiv MJZH Lužany, fond Doplnky, Zdenka Hlávková Kateřině Dlabačové, nedatovaný dopis – pravděpodobně březen 1864, inv. č. 5, kart. 2.

ji seznamuje oblíbenými písněmi a skladbami. Navzájem se informují o novinkách, posílají si přepisy písní: “...nové Pivodovy písně také znám, Milka je dostala z Prahy a hned mi je půjčila. Morava se mi zdá nejzdařilejší ze všech čtyř, jen škoda, že se slova všech na muže vztahují, až vyjdou písně královny Alžběty snad ty se pro nás lépe hodí.”¹²⁵ Zdenka zároveň v dopisech sděluje svůj názor na skladby.

Kateřina se Zdenkou si také vyměňovaly své podobizny a fotografie příbuzných, které si pak dávaly do alba. Zdenka si svou přítelkyni v dopisech lehce dobírala pro její zamilovanost. Když jí Kateřina zaslala fotografie své a svých blízkých do alba, odpověděla jí Zdenka: “...nyní mi ale k Tobě schází párek, prosím Tě tedy postarej se o to, aby v mém album vedle Tebe nějaký sokol pasoval!”¹²⁶ Dne 29. listopadu 1861 v dopise vyčítá Zdenka své přítelkyni, že se jí nezmínila o její chystané svatbě a dožaduje se proto v dalším dopise všech podrobností: „...já ti povídám v příštím psaním ať se mi s gruntem vyzpovídáš!”¹²⁷ Pro osmnáctiletou Zdenku byla svatba její přítelkyně jistě velkou novinkou a byla zvědavá na všechny podrobnosti týkající se života budoucí nevěsty. Kateřina Dlabačová se skutečně provdala 21. února 1865 za Josefa Emlera, českého historika a archiváře. Manželé žili v Praze a měli spolu čtyři děti, tři dcery a jednoho syna. Ani Zdenka se ale v dopise nenechala zahanbit a seznámila Kateřinu s veselým životem, který vedla o prázdninách. V Písku pobývali pražští studenti, především právníci a místním dívkám se tak dostávalo celou dobu tanečníků.¹²⁸ Zdenka se nám pak v dopisech s žádným konkrétním nápadníkem nesvěřuje. Prázdninové veselí je jediným momentem, kde bychom snad mohli nějakého potencionálního nápadníka očekávat. Zdenka se v dopisech obrací především k hudbě a své rodině. Ačkoliv byla velmi zvědavá na přípravy a prožívání svatby své přítelkyně, sama se jí se zkušeností s námluvami nesvěřuje. Jen v jednom dopise se ostře brání proti řečem o ní a jejím nápadníku, který jí byl pravděpodobně prisouzen pomluvami: „Prosím Tě, která pak šantala u vás dokazovat chtěla, že já si budu brát Stradala? Já Ti jen povím tolik: kdybys ho znala řekla bys, že by mohl být mým fotrem. Také mi pišeš, žes dostala list až od jaderského moře, a že ten jistý holoubek touží po vlasti? Mně se zdá, že ta touha po

¹²⁵ Archiv MJZH Lužany, fond Doplnky, Zdenka Hlávková Kateřině Dlabačové, nedatovaný dopis – pravděpodobně březen 1864, inv. č. 5, kart. 2.

¹²⁶ TAMTÉŽ, dopis ze dne 23. října 1864, inv. č. 5, kart. 2.

¹²⁷ TAMTÉŽ dopis ze dne 29. listopadu 1861, inv. č. 5, kart. 2.

¹²⁸ TAMTÉŽ.

*vlasti nebude tak prudká, že ale po nějaké nymburské holubičce vrká! ...*¹²⁹ Zdenka klep v dopise rychle odbyla a svou pozornost opět zaměřuje na nápadníky své přítelkyně, pro nás dnes velká škoda. Můžeme se jen pozastavit nad rázností Zdenčina vyjadřování, které je v kontextu celé její korespondence skutečně ojedinělé.

Korespondence probíhala mezi dívkami nepravidelně, Zdenka se často omlouvala za zdržení s odpovědí. Jako důvod uváděla svou zaneprázdněnost a příliš mnoho povinností. V Písku se věnovala místním společenským akcím, například akademii, zpívala, hrála na klavír, jistě pomáhala také v domácnosti a věnovala se také šití šatů. O této Zdenčině aktivitě jsme informováni jen z dopisů Kateřině Dlabačové: „...na piano jsem dosud velmi málo hrála, poněvadž učení se šití šatů mnoho času vyžadovalo...“.¹³⁰ V dopise z 30. září 1864, kdy už Havelkovi přesídlili zřejmě do Prahy, informuje Zdenka přítelkyni, že z šití šatů dostane již za vyučenou.¹³¹ Nikde jinde na zmínku o tomto Zdenčině učení nedohledáme. Můžeme v tento moment učinit závěr, že tuto činnost vykonávala pro svoji potřebu, aby se snad zdokonalila v šití a mohla tuto dovednost využívat pro svůj i rodinný šatník. Ačkoliv mohly být rodiny v 19. století sebevíce vážené, dobře postavené, stále se v domácnostech šetřilo a paní domu si počínaly velmi šetrně.

Přítelkyně spolu nekomunikovaly jen korespondenčně, ale také se vzájemně navštěvovaly. Kateřina Dlabačová navštívila Zdenku v Písku, setkaly se i v Praze. V přátelském vztahu byly i jejich rodiny z doby, kdy Havelkovi žili v Nymburku.

V Písku prožila Zdenka s rodinou skoro deset let svého života, dobu na přelomu dětství a dospívání. Písek představoval důležitou etapu života především kvůli vzdělání, které se zde sestrám dostalo. V tomto ohledu byl Písek zcela nezastupitelný, vzhledem ke svému prvenství ve zřízení vyšší dívčí školy.

Ještě do období prožitého v Písku spadá také příspěvek Růženy, Zdenky a Miloslavy Havelkových do loterie na podporu Zdenky Havlíčkové. Jejich jména byla uveřejněna v Národních listech, když do loterie přispěly následujícími dary: bronzový stojan na šperky, kalamář, modrá váza.¹³² Sestry Havelkovy se také aktivně účastnily prodeje losů na národní loterii a v Písku dosáhly v prodeji skvělého výsledku.¹³³

¹²⁹ Archiv MJZH Lužany, fond Doplnky, Zdenka Hlávková Kateřině Dlabačové, dopis z roku 1861, inv. č. 5, kart. 2.

¹³⁰ TAMTÉŽ.

¹³¹ TAMTÉŽ.

¹³² D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkoví, s. 31.

¹³³ TAMTÉŽ, s. 36.

V roce 1864 proběhlo poslední stěhování celé rodiny Havelkových. Rok před tím byl Matěj Havelka ustanoven radou obchodního soudu. Stěhování do Prahy rodina vnímala jako poslední, které absolvují. Stěhování přijali jistě všichni s radostí, ačkoliv v Písku strávili několik let a měli zde mnoho dobrých známých. Praha však mohla nabídnout nové kulturní vyžití, pro Zdenku a Miloslavu další vzdělávání, možnost se uplatnit a také možnost dobře se vdát. V Praze Zdenka se sestrou Mílou navštěvovala Pivodův ústav. Míla se začala více zaměřovat na divadlo a byla ve své kariéře úspěšnější než Zdenka nebo aspoň se její kariéra odehrávala více na veřejnosti.¹³⁴ Míla se učila také u Otýlie Sklenářové–Malé, kterou Havelkovi znali ještě z Písku. Otýlie Sklenářová–Malá také své krajany pozvala na své vystoupení do divadla, hned po jejich přestěhování se do Prahy:“... byly očitými svědky slávy její...hrála jak se říká s vytříbeným vkusem, tak že by žádný tu malou Otilku píseckou nepoznal.“¹³⁵

Havelkovi bydleli v Bartolomějské ulici č.p. 311 na Starém Městě po celou dobu, kdy Zdenka zůstala svobodnou šlechtičnou Havelkovou.¹³⁶

Míla působila v operních rolích, její jméno figurovalo v pražském hudebním adresáři. Zdenčino jméno bychom zde ale nenašli.¹³⁷ Její kariéra se odehrávala méně na očích, s menší slávou a popularitou než kariéra Miloslavy. Zdenka zpívala v letech 1868-1885 ve dvorní kapli bývalého císaře Ferdinanda a jeho manželky Anny na Pražském hradě¹³⁸ a působila zde celých sedmnáct let.¹³⁹ Během své kariéry do roku 1885 si uspořila 15 000 zlatých. Měla tedy velmi slušný příjem, protože tuto sumu by Antonín Dvořák ve svém zaměstnání v orchestru Národního divadla ušetřil ze svého platu v té době až za třicet pět let.¹⁴⁰

Sestry Havelkovy se také staly zakládajícími členkami Amerického klubu dam. S klubem, respektive s Josefou Náprstkovou udržovala Zdenka kontakt po zbytek života. O činnosti sester v klubu nejsou bohužel žádné záznamy. Členky tehdy nepovažovaly za důležité nějakým způsobem evidovat a zaznamenávat svou aktivitu. Prameny mluví pouze o konání klubu jako celku. Zdenka se ale měla v klubu věnovat

¹³⁴ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 37.

¹³⁵ Archiv MJZH Lužany, fond Doplnky, Zdenka Hlávková Kateřině Dlabáčové, dopis z dne 30. září 1864, inv. č. 5, kart.2.

¹³⁶ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkovi, s. 31.

¹³⁷ TAMTÉŽ, s. 32.

¹³⁸ Toto označení převzato z literatury, srov.: T. PAVLÍČEK, Formování. a David R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkovi.

¹³⁹ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkovi, s. 33.

¹⁴⁰ TAMTÉŽ.

také zpěvu ve sboru. Vojtovi Náprstkovi se omlouvala ze zkoušek, pokud byli na letním bytě či v momentě, kdy byla nachlazená.¹⁴¹ Pěvecký sbor klubu zkoušel jedenkrát týdně a vystupoval na přednáškách, výletech a akademiích.¹⁴² Sbor vedl František Kaván, hudební skladatel, po němž tuto funkci převzala Zdenka a stala se tak sbormistryní Amerického klubu dam.¹⁴³ V klubu ale také zpěv vyučovala, stejně jako cizí jazyky, kterých sama několik ovládala.¹⁴⁴ Jediná aktivita sester Havelkových v klubu, která byla zaznamenána i dobovým tiskem, byl koncert na Žofině pořádaný ke slavnostnímu odhalení pomníku Boženy Němcové 6. června 1869. Míla dirigovala, Zdenka hrála na klavír. Kromě doprovodu na koncertu přednesla i své samostatné skladby.¹⁴⁵ Podle záznamu klubu i zpráv v tisku vystupovala společně s Miloslavou a Zdenkou Tereza Havelková. Po identitě této, jak by se mohlo jevit nejpravděpodobněji, příbuzné Zdenky a Miloslavy se snažil pátrat také David R. Beveridge. Tato možná příbuzná ale nikde jinde nefiguruje. Zmínku o ní neobsahuje korespondence, Zdenčina závěť ani žádné jiné prameny.¹⁴⁶

Zdenka a Miloslava spolu také koncertovaly. Jejich vystoupení se v tisku dostávalo pozitivního přijetí.¹⁴⁷ Už při svých začátcích v Praze se sestry Havelkovy mohly setkat s Antonínem Dvořákem, který v Prozatímním divadle, kde hostovala Míla, hrál v orchestru. Jeho budoucí manželku Annu Čermákovou navštěvující taktéž Pivodův ústav mohly sestry také dost dobře potkávat.

Kontakt mezi sestrami Havelkovými, především Zdenkou Hlávkovou, a Antonínem Dvořákem zmapoval ve své práci David R. Beveridge. Zdenka celý život Dvořáka podporovala a jeho práce si velmi vážila. Je pravděpodobné, že se poprvé seznámili v 70. letech, kdy Miloslava nazpívala premiéru Dvořákovi písně Skřivánek z Rukopisu Královedvorského.¹⁴⁸ Společné vystupování sester ukončila svatba Miloslavy, provdané za chrudimského právníka Karla Pippicha. Výjimkou se stal dobročinný koncert v Chrudimi, kde paní Pippichová se sestrou Zdenkou opět

¹⁴¹ Archiv Náprstkova muzea, fond Americký klub dam, korespondence Josefy Náprstkové, Zdenka Havelková Vojtovi Náprstkovi, dopis z 16. srpna 1866, inv. č. 114, kart. 39.

TAMTÉŽ, dopis z 12. března 1870, inv. č. 96, kart. 49.

¹⁴² M. SECKÁ, Americký klub, s. 32.

¹⁴³ TAMTÉŽ.

¹⁴⁴ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkoví, s. 34.

¹⁴⁵ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 38.

¹⁴⁶ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkoví, s. 34.

¹⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 36.

¹⁴⁸ TAMTÉŽ.

vystoupila. Obě zpívaly i rusky, Zdenka také doprovázela na klavír a jejich výkon sklídl mnoho potlesku.¹⁴⁹

Zdenka působila také stejně jako Anna Dvořáková v ruském pravoslavném kostele sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí a měla zde zastávat první řídící při bohoslužebném zpěvu.¹⁵⁰ Alois Lodr dokonce uvádí, že zde Zdenka působila jako ředitelka pěveckého sboru, což se ovšem nepotvrdilo.¹⁵¹

Po přestěhování do Prahy začali Havelkovi využívat letní byt na Křivoklátě, kam si jezdili odpočinout od ruchu města. Letní byt byl novým fenoménem, který se mohl zrodit díky dostatku financí a volného času. Často se jednalo o letoviska v okolí měst a dostupná drahou.¹⁵² Na letní byt na Křivoklátsko jezdili Havelkovi zcela jistě v letech 1868-1870. Dokazuje to korespondence mezi Zdenkou a Josefou Náprstkovou. Do kontaktu se na letním bytě znovu Havelkovi dostávali se starými známými z nedalekého Rakovníka. I když nejvíc z pobytů Zdenka opěvuje „*ticho vesnické*“¹⁵³, klid a přírodu byla i zde účastnicí společenských setkání. Letní byt sdíleli Havelkovi ještě s dalším manželským párem – Stehlíkovými, a kromě Zdenky a Míly trávil letní měsíce na Křivoklátě také Jeník. Jednalo se s největší pravděpodobností o Jana Havelku, Zdenčina bratrance, který měl později žít v Rusku a Zdenka na něj pamatovala i ve své závěti.¹⁵⁴ V roce 1868 byl tento Jeník ještě malým chlapcem, který si hrál v lese.¹⁵⁵

Zdenka se na letním bytě účastnila také plesu v upravené kočárové kůlně pořádaným Fürstenbergem. Havelkovi se zde setkali s manželi Mayerovými z Rakovníka. V domácnosti dr. Mayera pak pobývali pět dní a účastnili se svěcení praporu spolku Oul Rakovnický. V Rakovníku se Zdenka setkala také se Zdenkou Havlíčkovou. Sestry Havelkovy byly v Rakovníku vyzvány k spoluúčinkování na akademii chystané ve

¹⁴⁹ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávka, s. 38.

¹⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 39.

¹⁵¹ TAMTÉŽ.

¹⁵² Jiří ŠOUKAL, Slasti a strasti letních bytů, Praha 2016, s. 21 a 31.

¹⁵³ Archiv Náprstkovy muzea, fond Americký klub dam, korespondence Josefy Náprstkové, Zdenka Havelková Josefě Náprstkové, dopis z 20. července 1868, inv. č. 113-117, kart. 39.

¹⁵⁴ Měl obdržet tisíc zlatých a psací stůl a zlaté hodiny po otci Zdenky Hlávkové. LA PNP, fond Josef Hlávka, doklady rodinné, Zdenka Hlávková, poslední vůle z roku 1896, dopisy Josefu Hlávce a bratru Františku Havelkovi.

¹⁵⁵ Archiv Náprstkovy muzea, fond Americký klub dam, korespondence Josefy Náprstkové, Zdenka Havelková Josefě Náprstkové, dopis z 16. srpna 1868, inv. č. 114, kart. 39.

prospěch nemocnice.¹⁵⁶ Ani na letním bytě neustává kontakt s Prahou. Havelkovi se dozvídali z dopisů novinky ze života svých známých, měli zajištěný přísun denního tisku.¹⁵⁷

V roce 1878 ztratila Zdenka úmrtím své sestry nejen partnerku při vystoupeních, byť už zřejmě po svatbě Miloslavy byla tato společná hudební vystoupení spíše příležitostná, ale hlavně velice blízkého člověka. Ačkoliv Míla svou starší sestru překonávala v soukromém i profesním životě, nemělo to zřejmě negativní vliv na sourozenecký vztah. Naopak, smrt své sestry Zdenka těžce nesla po zbytek svého života. Na své rodině velice lpěla, a tak ji tato ztráta velmi bolestivě zasáhla.

Zdenka ve své kariéře zpěvačky pokračovala s novými partnerkami – Klotildou Čermákovou, Annou Dvořákovou a Annou Richterovou. Společně prováděly Dvořákovy skladby. Zdenka nadále vystupovala jako zpěvačka a klavíristka, tak tomu ostatně bylo i na koncertu v Chrudimi 29. března 1880, kdy tato sestava opět přednesla Dvořákovy skladby, konkrétně upravené Moravské dvojzpěvy.¹⁵⁸ Opět v Chrudimi o půl roku později 23. září 1880 měla být spolu s houslistou Josefem Klimešem první interpretkou Dvořákovy Sonáty F-dur.¹⁵⁹

Zdenka Havelková se už od dětství pohybovala mezi českými vlastenci. Svým vzděláním a následnou kariérou odpovídala tehdejšími dobovými představám o tom, jak by se měla uplatnit neprovdaná žena, dcera váženého českého politika. Špatně si zřejmě nestála ani finančně, o čemž svědčí částka, kterou si dokázala ze svého příjmu našetřit.

Patrně během dospívání vznikla její silná vazba na rodiče, a to právě více u Zdenky než u Miloslavy. Provdát se představovalo pro dcery dvorního rady rytíře Matěje Havelky složitý úkol. Míla se nakonec provdala za právníka, patřícího mezi elitu v Chrudimi, což byl jistě vyhovující partner pro dceru právníka, politika a českého vlastence. Najít vhodného kandidáta na ženicha, který by byl finančně zajištěný, vlastenec a troufl by si na nevěstu, jakou byla Zdenka, jejíž otec byl navíc povýšen do rytířského stavu, a bylo jí vštěpováno elitářství jejich rodiny, to nebyl jistě ani v Praze jednoduché.¹⁶⁰ Ošemetnou záležitostí stále představovalo i věno. To se stávalo pro všechny otce dcer velice tíživým úkolem.

¹⁵⁶ Archiv Náprstkova muzea, fond Americký klub dam, korespondence Josefy Náprstkové, Zdenka Havelková Josefě Náprstkové, dopis nedatován, inv. č. 96, kart. 49.

¹⁵⁷ TAMTÉŽ.

¹⁵⁸ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkoví, s. 41–42.

¹⁵⁹ Antonín ŠPELDA, Antonín Dvořák v Lužanech, Praha 1965.

¹⁶⁰ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 37.

Čeští vlastenci na jednu stranu potřebovali samostatné ženy umělkyně, ale na stranu druhou se tyto ženy dostávaly do složitého postavení ve společnosti. Bylo nemožné, aby žena zastínila svého manžela, a proto čím vyšší pozice a prestiž ženy, tím méně nápadníků, kteří by si na takovou nevěstu troufli. Miloslava se za dobře postaveného a zajištěného muže provdala. Zdenka zůstala svobodná, ale Praha ji aspoň nabízela možnost se uplatnit ve společenském životě i ve své umělecké profesi.¹⁶¹

4.1. Americký klub dam a přátelství s Josefou Náprstkovou

První ženská sdružení vznikala už na začátku 19. století a zakládala se převážně za účelem dobročinnosti.¹⁶² To bylo považováno za ušlechtilou a chvályhodnou činnost a manželé proto tato sdružení svým ženám tolerovali. Další ženské spolky vznikající v 19. století se vedle dobročinnosti zaměřovaly na zlepšení ženského vzdělávání. Hlavní náplní spolků pak bylo rozšířit rozhled svých členek a také se zasadit o vzdělání žen vůbec. Ženy se vychovávaly k tomu, aby byly dobré manželky a hospodyně, jejich uplatnění tak na trhu práce, které by vedlo k větší samostatnosti pak v praxi probíhalo velmi ztěžka.

Za počátek organizovaného ženského hnutí jsou považována 60. léta 19. století. O tento rozvoj se zasloužil především Vojta Náprstek. Roku 1858 se vrátil zpět ze svého exilu v USA. Začal šířit své nové zkušenosti, organizoval přednášky, a právě v jeho okruhu vznikl Americký klub dam.¹⁶³ Vojta Náprstek si z Ameriky přivez také knihy a v domě U Halánků, který se stal základnou spolku, začal budovat pro všechny zájemce knihovnu. Ze setkání v tomto domě se postupně staly pravidelné sešlosti spojené s odbornými přednáškami. Rozdíly mezi Amerikou a domácími poměry viděl Vojta Náprstek po svém návratu na každém kroku ve všech odvětvích i ve společnosti, především ale v postavení žen. O změnu tak začal sám usilovat.¹⁶⁴

Dalším podnětem se Náprstkovi stala cesta do Londýna na světovou výstavu, které se zúčastnil jako člen Průmyslové jednoty. Členové delegace se shodli na nutnosti technického muzea u nás a v Londýně začali nakupovat potřebné exponáty. O průmyslové oddělení ale žádné muzeum nemělo zájem. Zakoupené exponáty se nakonec vystavovaly na Střeleckém ostrově a Náprstek zde spolu s dr. Antonínem Fričem pořádal přednášky. Sám Náprstek věnoval svoji přednášku domácím pracím a

¹⁶¹ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 39.

¹⁶² M. LENDEROVÁ, K hříchu, s. 231.

¹⁶³ M. L. NEUDORFLOVÁ, České ženy, s. 52.

¹⁶⁴ M. SECKÁ, Americký klub, s. 17.

přístrojům k nim určených, jako byl šicí stroj nebo lednička, a také ženskému vzdělávání. Druhá výstava se konala roku 1863 a také se, stejně jako první, setkala s úspěchem. K vidění zde byly exponáty nejen z Ameriky, ale také z Hamburku, Kodaně i domácí výrobky. Náprstkovu činnost ocenily především ženy. Karolína Světlá mu v novinách za jeho přičinění o ženskou otázku veřejně za ženy poděkovala.¹⁶⁵

Přednášky v domě U Halánků se konaly z nejrůznějších vědních oborů. S úplně první přednáškou se nabídl Dr. František Studnička, konkrétně na téma astronomie. Na tuto přednášku pozvala ženy a dívky opět Karolína Světlá, aby se posluchačstvo u Náprstka rozšířilo o dámské publikum. Kromě Karolíny Světlé a Boženy Němcové se žádná žena nepohybovala ve společnosti sama a nemohla by navíc přijít do domu svobodného muže. Na přednášku se nakonec sešlo čtyřicet devět dam a byly natolik nadšené, že trvaly na pokračování. Díky úspěchu přednášky se shodly na tom, že scházet se budou pravidelně jako Americký klub dam.¹⁶⁶

Vojta Náprstek bývá označován za zakladatele klubu a jeho hlavního představitele. Je tedy paradoxní, že přístup do klubu mu dámy povolily až po nějakém čase. Nejdříve směl v prostorách Náprstkovy čítárny při přednáškách být jediným mužem mezi dámami sám přednášející. Až po nějakém čase vzaly dámy Náprstka na milost a nebraly jej již jako společenskou hrozbu své dobré pověsti. Dalším mužem, který s dámami směl sdílet tyto prostory zapůjčené Náprstkem pro potřeby klubu, byl téměř osmdesátiletý Jan Evangelista Purkyně. Vojta Náprstek členkám klubu dával k dispozici také svoji knihovnu pro další vzdělávání. Kromě přednášek a charitativní činnosti klub pořádal v létě exkurze a výlety za historií, uměním, ale také například do továren, nemocnic nebo věznic. Členky se také mohly vyučovat v cizím jazyce, hře na hudební nástroj, zpívat nebo cvičit v pronajaté tělocvičně.¹⁶⁷

Klub Amerických dam byl pouze volným sdružením a nikdy nebyla jeho existence oficiálně schválena a zaregistrována. Důvodem byl nezájem o kontrolu nad členkami klubu. Členkou klubu se mohla stát pouze Češka starší 16 let na doporučení dvou stávajících členek, což mělo zaručovat, že do klubu se nedostane nikdo, kdo by mu mohl dělat špatné jméno. Členkami klubu se nakonec staly téměř všechny ženy a dívky ze známých českých rodin.¹⁶⁸

¹⁶⁵ M. SECKÁ, Americký klub, s. 18–20.

¹⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 21, 25.

¹⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 22, 24, 28–29, 32.

¹⁶⁸ M. LENDEROVÁ, K hříchu, s. 241.

Název Americký neodkazoval přímo k zemi, ale byl synonymem pro vše moderní. Hlavním záměrem klubu bylo totiž přinášet nejnovější poznatky z různých oborů, nabídnout ženám rozhled a určitou naději na samostatnost v životě, vzdělávat je a také se věnovat pomoci potřebným, tedy charitě. Klub spolupracoval s různými sociálními ústavy a nemocnicemi, pořádal sbírky pro opuštěné děti.¹⁶⁹

Archiv Amerického klubu dam je bohužel na činnost jednotlivých členek značně skoupý. Nemůžeme proto zmapovat detailněji konkrétní činnost Zdenky Havelkové v rámci klubu. Můžeme ale prohlásit, že jistě patřila mezi významné členky. Členkami klubu byla i sestra Miloslava a také Růžena Havelková. Klub Zdenku velmi ovlivnil, minimálně pro přátelství s Josefou Náprstkovou, které přetrvalo až do konce života.

Zdenku Hlávkovou a Josefu Náprstkovou od sebe dělilo v roce narození pouhých pět let, byly tedy takřka vrstevnice. Přestože každá pocházela z jiné sociální vrstvy, jejich životy měly přece jen mnoho společného. Mimo vzájemné průsečíky v jejich životech je jim společná bezesporu také pozornost, kterou těmto ženám věnovala historiografie. Obě stály ve stínu významného a známého muže, za něhož se provdaly. U Josefy Náprstkové byl však tento dluh v nedávné době napraven a pozornosti v historiografii se ji dostalo knihou *Jen Náprstková, prosím...* od Mileny Secké v roce 2016¹⁷⁰ a v menší míře již před tím v roce 2001 v knize *Ženy rodiny Náprstkovy*, kde je Josefě věnovaná jedna kapitola.¹⁷¹ Pro nejnovější práci Mileny Secké byly využité především prameny uložené v Náprstkově muzeu a jedná se převážně o prameny osobní povahy: dopisy, deníky, vzpomínky. Z pramenů uložených v Náprstkově muzeu čerpá i tato práce. Konkrétně využívá dopisy mezi Zdenkou Hlávkovou a Josefou Náprstkovou.

Josefa Náprstková, rozená Křížková, se narodila 8. října 1838 v Praze. Rodina nestrádala, ačkoliv měla Josefa pět sourozenců, ale rozhodně nepatřili mezi bohatší střední vrstvu. Dětství měly Zdenka s Josefou velmi odlišné. Oproti dobře společensky postavené Zdence, které se dostávalo nejlepšího vzdělání a měla jednu sestru, neměla Josefa šanci na vyšší vzdělání, to náleželo chlapcům. Její povinností bylo pracovat doma a do budoucna se dobře provdat za živnostníka či státního úředníka, být dobrou

¹⁶⁹ M. SECKÁ, *Americký klub*, s. 21–22, 32–34.

¹⁷⁰ TÁŽ, *Jen Náprstková, prosím...*, Praha 2016.

¹⁷¹ M. SECKÁ – Ludmila SOCHOROVÁ – Irena ŠTĚPÁNOVÁ, *Ženy rodiny Náprstkovy*, Praha 2001.

manželkou a hospodyní.¹⁷² Příprava na úlohu dobré manželky byla důležitá pro všechny dívky napříč společenskými vrstvami, ale okruh pro výběr vhodného manžela se měnil. S vyšším společenským postavením rostla i možnost, aby se dívka realizovala sama bez provdání. Tato možnost se ale zvyšovala velmi pomalu a náležela spíše těm ženám, které tak říkajíc zůstaly na ocet, než aby se jednalo o prestiž ve společnosti „být samostatnou ženou“. Tou se stalo jen několika vyvolených.

Zatímco Zdenka se vzdělávala a věnovala se kariéře zpěvačky, začala Josefa pracovat roku 1856 v domě U Halánků jako mladší stoličná v pivovaru a vinopalně vedeným Annou Fingerhutovou. Odstěhovala se od rodičů a v domě u Halánků žila již po zbytek svého života. Práce byla pro Josefu náročná, ale do všeho se vpravila. Novou prací si polepšila nejen finančně, už po dvou letech byla povýšena na starší stoličnou a pro *panímámu*¹⁷³ se stala pravou rukou. Zlom v Josefině životě nastal v roce 1858 kdy se z Ameriky navrátil Vojta Náprstek se svými novým pohledy na společnost a chutí vše změnit. Mladé Josefě Vojta imponoval a stala se jeho obdivovatelkou. Po několika peripetiích bylo Josefě jasné, že se do Vojty Náprstka zamilovala a on její city opětoval. Panovala ovšem obava z reakce Vojtovy matky, a tak raději svoji náklonost neustále skrývali. Jejich vztah přinesla Josefě také nový rozhled o světě, o vlastenectví a možnost setkávat se s významnými osobnostmi.¹⁷⁴

Proti vztahu Josefy a Vojty vyvstávaly různé intriky. Sama Josefa byla především na začátku jejich vzájemné náklonosti na pochybách nejen kvůli nerovnému společenskému postavení, ale i kvůli jiným ženám, které se okolo mladého Náprstka pohybovaly. Jejich vztah došel k naplnění sňatkem až v roce 1875, dva roky po smrti Anny Fingerhutové, protože tomuto svazku by nikdy nedala své požehnání.

Zdenka se provdala až jedenáct let po Josefě. Obě se ale vdávaly mnohem později, než bylo běžné, s tím rozdílem, že Josefa měla vztah se svým manželem celých patnáct let a sňatek byl samozřejmým vyústěním v momentě, kdy proti němu již Vojtova matka nemohla vznést žádné námitky. Oproti tomu svatba Zdenky s Josefem Hlávkou, byla událostí se kterou se nikterak neotálelo a šlo spíše o sňatek z rozumu. Obě ale v roli manželky provázely stejný osud bezdětného manželství a obě se upnuly ke svým synovcům. Josefu informoval její nastávající manžel o tom, že z manželství

¹⁷² M. SECKÁ, Jen Náprstková, s. 23.

¹⁷³ oslovení Anny Fingerhutové ze strany jejich zaměstnanců

¹⁷⁴ M. SECKÁ, Jen Náprstková, s. 31-38.

nevzejdou žádní potomci už v roce 1862, tedy na samém začátku jejich vztahu.¹⁷⁵ Ke svému synovci Karlu Pippichovi měla blízký vztah také Zdenka. Byl pro ni jediný příbuzný, syn její jediné sestry a mohl být jakousi náhradou za vlastní děti, které v manželství uzavřeném ve dvačtyřiceti letech s pětapadesátiletým Hlávkou nebyly již reálnými.

Do jisté míry je po několik let pojil podobný osud ženy, která si svými případnými vdavkami nemůže být vůbec jistá. Sama Zdenka v jednom ze svých dopisů z roku 1897 vzpomíná, „...*jak spolu často sedávaly v intimním pokojíčku a plakávaly...*“.¹⁷⁶ Josefa čekala na nejistý sňatek s Vojtou Náprstkem, Zdenku pro případnou možnost svatby značně omezovalo společenské postavení a závazky vůči rodině. Obě žily ve stínu svých mladších sester, přítelkyň a známých, které je ve vdavkách dávno předběhly, staly se manželkami a matkami. Tento společný osud a „čekání na zvrácení osudu staré panny“ pravděpodobně obě ženy sblížil na celý život.

Josefa i Zdenka se provdaly za muže významné v naší historii, v tehdejší společnosti známé a uznávané. To měli Josef Hlávka a Vojta Náprstek dozajista společné, jinak byl ale každý jiný, především v úloze manžela. Vojta Náprstek by se mohl snadnou charakterizovat jako energický, přinášející něco nového, snažící se o změnu. Josef Hlávka byl jeho klidný, chladný a rozvážný protějšek. Jakožto takoví se projevovali i v manželství. Zatímco Vojta Náprstek svou ženu neustále překvapoval drobnostmi, dělal ji malé radosti, cestoval s ní, začleňoval ji do své společnosti a jako propagátor ženského vzdělání ho dopřával i své manželce, Josefa se učila anglicky, měla svoji knihovnu, byl Josef Hlávka ke své manželce Zdence o poznání chladnější a odměřenější.¹⁷⁷ Důvodem k rozdílným podobám manželství mohl být i věk. Zdenka se s Josefem Hlávkou seznámila v mnohem pozdějším věku než Josefa s mladým Vojtou Náprstkem, dobrodruhem, který se vrátil z Ameriky. Odlišný byl i přístup Hlávky a Náprstka k ženám. Vojta Náprstek podporoval nadšeně vzdělání žen a jejich samostatné uplatnění. Josef Hlávka sice také vzdělání pro dívky sám podporoval, především finančně, ale *spíše* „... *huboval velice na nynější ženské pokolení, že nic nepracuje ... že*

¹⁷⁵ M. SECKÁ, Jen Náprstková, s. 38.

¹⁷⁶ Archiv Náprstkova muzea, fond Americký klub dam, korespondence Josefy Náprstkové, Zdenka Havelková Josefě Náprstkové, dopis z 9. července 1897, inv. č. 207, kart. 49.

¹⁷⁷ Stanislav KODYM, Dům u Halánků, Praha 1955, s. 125–128.

všecko vyučování v oboru ženských pracích na školách žádných plodů nepřineslo, že nynější slečinky myslí jen na fintění a koketování.“¹⁷⁸

Vztah Zdenky a Josefy se jistě časem proměnil, což dokládá i oslovení volené v jejich písemné komunikaci. V prvních dopisech psaných v letech 1868–70 používá Zdenka oslovení „*Ctěná slečno Pepičko*“, kdežto v době, kdy jsou obě provdané používají vzájemné oslovení „*Velevážená paní ...*“. Oproti tomu korespondence ze stejné životní etapy, kterou Zdenka vedla s Kateřinou Dlabačovou, provdanou Emlerovou, se stále nese ve stejném duchu oslovování křestním jménem. Přesto nelze pochybovat o tom, že si navzájem zůstaly Zdenka s Josefou celoživotními přítelkyněmi.¹⁷⁹

Korespondence mezi Zdenkou Hlávkovou a Josefou Náprstkovou je dochovaná z let 1868–1901. Představuje tedy záběr třiceti tří let života Zdenky Hlávkové. Jedná se o prameny uložené hned ve třech archivech: v Náprstkově muzeu, v Archivu MJZH v Lužanech a v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Korespondenci s Josefou Náprstkovou vedla Zdenka Hlávková již ve svých pětadvaceti letech, kdy se rodina Havelkova přistěhovala do Prahy a Zdenka se stala členkou Amerického klubu dam. S Josefou Náprstkovou udržovala Zdenka kontakt i jako manželka Josefa Hlávky. Lze tedy jejich korespondenci rozdělit na dvě části – na dobu před sňatkem a doby po svatbě, do které spadají více než tři čtvrtiny dopisů.

Dopisy z období před svatbou s Josefem Hlávkou jsou uloženy v Náprstkově muzeu. Jedná se především o korespondenci zasílanou Josefě Náprstkové ze Zdenčina letního pobytu na Křivoklátsku. Kromě popisu činností na letní bytě, zvala také Zdenka Josefu na Křivoklátsko, kvůli jejímu pocitu churavění. Zdenka se stále zajímala o dění v Praze, především v Americkém klubu dam. Vyjadřovala zde Josefě svou nevoli s tím, že Zdenka Braunerová je v tisku označena jako prezidentka a jednatelka klubu.¹⁸⁰ O dění a činnosti klubu se Zdenka zajímala i později jako Hlávková. Svou aktivní účast již ale odmítá. V roce 1901 píše: „...já věděla, že to bude slavnost skvělá, ale já již podobnou v roce 1895 viděla...“. Zdenka se ke konci svého života svěřuje své

¹⁷⁸ Milan VOJÁČEK a kol. (edd.), Marie Červinková-Riegrová, *Zápisky II (1885-1886)*, Praha 2013, s. 152.

¹⁷⁹ M. SECKÁ, *Jen Náprstková*, s. 200.

¹⁸⁰ Archiv Náprstkovy muzea, fond Americký klub dam, korespondence Josefy Náprstkové, Zdenka Havelková Josefě Náprstkové, dopis z 10. července 1869, inv. č. 116, kart. 39.

přítelkyni s tím, že se lidí již raději straní. Touhu po samotě zažívala na konci svého života i Josefa Náprstková.¹⁸¹

Zdenka si také přála být také informovaná o penzionátu, který klub zakládal. Zajímala se o koupi vhodné budovy, doporučovala učitelku pro výuku ruštiny, z jejíž výuky měla velkou radost pro sblížení Slovanů. Ačkoliv na lužanském zámku často pobývali hosté z Ruska sama se k němu stavěla dosti rezervovaně. Zdenka měla například zájem zúčastnit se Puškinovy slavnosti v Petrohradu a litovala, že na Akademii nepřišla pozvánka, ale na druhou stranu odmítala klanět se a podbízet všemu ruskému. Podle ní byl zkrátka Dvořák nad Čajkovského. Josefa Náprstková patrně žádala Zdenku o její aktivní účast na založení penzionátu, což ale Zdenka ve svém dopise odmítla, nemyslela si, že by ji bylo zapotřebí.¹⁸²

Karel Pippich, Zdenčin synovec, se také stával tématem korespondence mezi Zdenkou a Josefou. Josefa Náprstková vzpomínala, jak se jednou setkala s malým Karlem a jeho sestrou Růženu. Karlovy básně Josefě připomněly jeho matku, Zdenčinu sestru Mílu Pippichovou. Na Mílu vzpomínala jako na laskavou, všemi oblíbenou a srdečnou. Podle jejího soudu, a pravděpodobně i podle soudu Zdenky Hlávkové, nebyl sňatek Míly, rozené Havelkové, s Karlem Pippichem příliš šťastný pro jejich rozdílné povahy. Naproti tomu Mílin syn získal mnoho jejich vlastností a podobnost matce mu připisovala Zdenka i Josefa.

V korespondenci Josefa Náprstková doporučila k pozvání do Lužan Zdence Hlávkové Julia Zeyera. Tyto dopisy jsou datovány do roku 1897 a právě toto doporučení a následná básníková návštěva Lužan daly vzniknout přátelství manželů Hlávkových a Julia Zeyera, které trvalo po zbytek života. Josefa Náprstková hledala pro Zeyera útočiště, kde by mohl pracovat a zároveň věřila, že v Hlávkových najde dobré lidi, na které do té doby neměl ve svém životě příliš štěstí.¹⁸³

Manžele Náprstkovy a Hlávkovy spojovala také osobnost jisté Dory Hráckové. Ta původně pracovala u Náprstků jako zapisovatelka vypůjčených knih a jednalo se o vzdělanou a bystrou dívku. Nejdříve se stala „milým Zdenčiným hostem“, který se účastnil slavnostního vysvěcení kaple v Lužanech a byl „vydatnou pomocnicí“.

¹⁸¹ J. JIROUŠKOVÁ – L. PECHA (edd.), V úctě, s. 283.

¹⁸² Archiv Náprstkovy muzea, fond Americký klub dam, korespondence Josefy Náprstkové, Zdenka Havelková Josefě Náprstkové, dopis z 10. července 1900, inv. č. 229, kart. 49.

¹⁸³ LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence rodinná, Josefa Náprstková Zdence Hlávkové, dopis ze dne 13. července 1897.

V dopise dokonce děkuje Zdenka manželům Náprstkovým, že svolili, aby Dorinka při této události pomáhala a lituje, že si příliš v Lužanech neužije, protože kvůli přípravám slavnosti nemůže ani na výlety.¹⁸⁴ O tom, že se vztahy mezi Zdenkou a Dorinkou časem velice vyostřily se dozvídáme ze Zdenčina deníku. Posteskla si ale i Josefě ve svém dopise z roku 1897, kdy píše tom, co se stalo před dvěma lety, kdy zemřel Zdenčin synovec Karel Pippich a na adresu Zdenky a jejího žalu nad touto ztrátou se měla Dóra vyjádřit velmi necitelně: „...nevidáno takový kluk – co ta vyváděla...“.¹⁸⁵

V literatuře bývá zmiňováno, že manželé Náprstkoví nikdy navštívili Lužany. Podle dopisů Josefy Náprstkové je ale zřejmé, že sama Josefa navštívila zámek a svoji přítelkyni Zdenku v roce 1900, kdy byla již několik let vdova.

V korespondenci si Zdenka Hlávková s Josefou Náprstkovou vyměňují také informace o svých společných známých, společenských událostech i dění v politice. Různé zdvořilostní formulace by mohly vyvolávat dojem o formálnosti tohoto přátelství, ale některé osobní prožitky a informace, které si tyto ženy sdělují, dávají za pravdu tomu, že si byly dobrými přítelkyněmi sdílejícími do jisté míry velmi podobný osud.

¹⁸⁴ Archiv Náprstkovy muzea, fond Americký klub dam, korespondence Josefy Náprstkové, Zdenka Havelková Josefě Náprstkové, dopis nedatován, inv. č. 153, kart. 39.

¹⁸⁵ TAMTÉŽ, dopis z 26. července 1897, inv. č. 208, kart. 49.

5. Pozdní sňatek a manželství s Josefem Hlávkou

O životě Zdenky Havelkové před sňatkem s Josefem Hlávkou bohužel není dodnes dochováno příliš informací, ačkoliv stále je jich více, než kolik bychom mohli zjistit o dětství a dospívání Josefa Hlávky.¹⁸⁶ Prameny, především korespondence a deník, týkající se Zdenky se datují v převážné většině až do doby po sňatku. O životě neprovdané šlechtičny Havelkové existují jen kusé informace ze vzpomínek jejích přítelkyň, z vlastní rekapitulace v závěti či vzpomínek z korespondence z pozdější doby. Pramenů datujících se přímo do doby před sňatkem je poskrovnu. Přesto by tato práce nemohla část Zdenčina před života před sňatkem nějakým způsobem přejít či zamlčet a věnovat se Zdence jen jako manželce českého mecenáše, protože toto životní období, kterému byla věnována předcházející kapitola představuje důležité východisko pro další osudy Zdenky Havelkové. Zázemí, kde vyrůstala, nám může do určité míry pomoci s pochopením toho, co neprovdanou Zdenku vedlo k manželství s Josefem Hlávkou, ve věku v té době už dosti pozdním na vdavky, a jak život prožitý s rodiči ovlivnil její manželství, kontakty a úlohu zámecké paní a manželky.

Jako neprovdaná žena bydlela Zdenka stále s rodiči, ale jistě bylo vhodné, aby sama nějakým způsobem do domácnosti přispívala, nejlépe takovým způsobem práce, který se shodoval s jejím uměleckým založením, což svou již v předchozí kapitole zmíněnou kariérou naplnila. Kariéra Zdenky Havelkové pokračovala až do roku 1886, kdy se ve svých třiačtyřiceti letech provdala. Svě vystupování po svatbě omezila pouze na lužanskou kapli. Přesto že se vzdala své práce a vzdálila se od rodičů, nabízel jí sňatek možnost naplnit svoji společenskou funkci ženy, vyrovnat se tak svým přítelkyním a zároveň se Zdence otevřely nové možnosti vstupu do společnosti a kontaktu s umělci, které uspokojovaly její umělecké založení a cítění.

Těžko dnes soudit, s jakými představami Zdenka do manželství vstupovala. Víme, že když se dívky vdávaly, nedostávalo se jim žádných informací o tom, jak manželství funguje. Nebyly připravené na tuto novou etapu, do které vstupovaly a která trvala až do konce života jednoho z manželů. Rodiče chránili své dcery nejen před informacemi o sexu, ale o vztazích vůbec. Mnohá manželství se pro tyto dívky byla nakonec velmi nešťastná. Zdenka měla v době sňatku s Hlávkou kolem sebe již řadu provdaných přítelkyň, a tak její představa o manželství mohla mít již daleko reálnější podobu než představy mladých dívek. Nabízí se otázka, co vedlo Zdenku a Josefa

¹⁸⁶ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkoví, s. 27.

Hlávku k tomuto sňatku? U Josefa Hlávky pravděpodobně druhé manželství již nikdo nepředpokládal. Žil se svou matkou, tchýní a její sestrou, takže se o něj a domácnost postaraly a Hlávka se mohl věnovat své práci. Zdenka zaujala slavného architekta a mecenáše zřejmě jako dcera jeho kolegy poslance, která by splňovala všechny předpoklady vhodné manželky pro Josefa Hlávku – pocházela z dobré rodiny povýšené do šlechtického stavu, Češka, vzdělaná, ale zároveň schopna postarat se o domácnost, k čemuž byla Zdenka zcela jistě z domova vedena. Hlávka tak mohl ve šlechtičně Havelkové, najít oporu, zastoupení v Lužanech a ve starostech o domácnosti a také dobrou společnici se společnými tématy k rozhovoru a v mnoha otázkách jistě i stejnými názory. Nad Zdenkou naopak visel stín „té která zůstala na ocet“. Sňatek představoval určité společenské naplnění života ženy. Důvodů, proč se starší dcera Havelkových neprovdala dříve, může být několik. Nalézt vhodného nápadníka pro dceru českého vlastence s určitým postavením, aby ženich nebyl ve společnosti níže postavený než jeho nastávající, nepředstavovalo lehký úkol. O sňatku svobodných dcer vlastenek měli zase rozhodovat vlastenci a čím vyšší prestiž této dcery byla, tím méně mužů vlastenců se o ní mohlo či chtělo ucházet.¹⁸⁷ Tomáš W. Pavlíček ve své práci nabízí dvě možnosti, proč zůstala Zdenka neprovdaná – nikdo si netroufl nebo ji nikdo nechtěl.¹⁸⁸ Vdávající se dceru bylo ještě nutné vybavit odpovídajícím věnem a více dcer v rodině mohlo být pro jejich otce finančně naprosto likvidační. Ačkoliv měl rytíř Matěj Havelka postavení a kariéru, nemusela být finanční situace rodiny příliš růžová, zvláště když jediný příjem pro rodinu představoval plat otce. Z pozdějších pramenů, dochovaných z doby po smrti Zdenčiných rodičů, můžeme ze soupisu majetku Růženy Havelkové a Zdenčiných deníkových záznamů usuzovat, že Havelkovi nedisponovali nikterak velikým majetkem ani úsporami. Jak vyplývá z pozůstalosti manželů Havelkových, nedisponovali žádnou nemovitostí, ostatně po Zdenčině sňatku se přestěhovali do domu svého zetě. Rodina byla sice zajištěna penzí Matěje Havelky jako státního úředníka, ale jejich úspory nebyly nijak vysoké, obzvláště v porovnání s majetkem Josefa Hlávky. Po smrti Růženy Havelkové uložila Zdenka její majetek u Zemského soudu. Jednalo se o vkladní knížky, úpisy, listiny, kupony a celkově jejich hodnota nepřesáhla 12 000 zlatých.¹⁸⁹ Majetek po rodičích, který Zdenka pak sama

¹⁸⁷ T. PAVLÍČEK, *Formování*, s. 39.

¹⁸⁸ TAMTÉŽ.

¹⁸⁹ LA PNP, fond Josef Hlávka, doklady rodinné, Zdenka Hlávková, opis zápisu o uložení cenností z pozůstalosti Růženy Havelkové.

odkazovala ve své poslední vůli, představoval především nábytek, dekorace (hodiny), knihovnu, tedy věci jejichž hodnota byla spíše citová a památeční.

Na jedné straně potencionálního manželského svazku stojí tedy žena ve věku, kdy se šance na sňatek jevily už jako mizivé. Na druhé straně pak vážený a bohatý muž, vdovec, který byl ovšem ztrátou první manželky těžce poznamenán. „*Nebyl živ na světě, než pro svou práci a pro svou ženu – a obojí bylo mu zničeno*“.¹⁹⁰ Marie Červinková-Riegrová svým zápisem vystihla náplň Hlávka života a také dopad smrti první manželky na jeho život. První manželka Josefa Hlávky Marie, rozená Čermáková, pocházela stejně jako Hlávka z Přeštic. S „Márinkou“, jak bývá Marie často jmenována, je pojil vzdálený příbuzenský vztah. Toto manželství bylo naplněním první velké lásky. Marie se zcela podřídila životu slavného architekta a stavitele, stala se důležitou podporou pro svého nemocného manžela, když ve svých třiceti osmi letech ochrnl. O Hlávku na vozíku pečovala dlouhých jedenáct let. Sama Marie však během Hlávka uzdravování onemocněla tuberkulózou. Josef Hlávka se snažil své manželce vynahradit její péči ozdravnými cestami do Itálie, ale pomoci už ji nedokázal. Hlávku smrt manželky velmi zasáhla a uvažoval dokonce o prodeji Lužan, které před tím v roce 1875 odkoupil od své matky.¹⁹¹ K prodeji ale nedošlo. Zámek byl v letech 1886-1887 přestavěn a upomínkou Márinky se na zámku staly její portréty a také nově přistavěná kaple zasvěcená Panně Marii.

Přátelé Josefa Hlávky už v jeho pětapadesáti letech nepředpokládali další sňatek. Jako vdovec žil už čtyři roky se svou matkou Annou Hlávkovou, svou tchýní Josefou Čermákovou a její sestrou Annou Procházkovou, které se o něj staraly. Hlávka pobýval střídavě ve Vídni, kde vykonával funkci poslance říšské rady, a na zámku v Lužanech. Těšil se vážnosti a uznání jako architekt a stavitel, ačkoliv svou aktivní kariéru ukončil po svém onemocnění, kdy na jedenáct let z oboru prakticky zmizel. Nemoc měla svoji hlavní příčinu v přepracování, proto se po svém uzdravení Hlávka už naplno své profesi nevěnoval. Navíc chtěl svoje úsilí zaměřit na podporu vzdělávání, vědy a umění. Sám pocházel z chudších poměrů jako syn soudního úředníka a rozhodl se, že vzdělání se stane hlavním předmětem jeho mecenášství.

V Hlávkově vídeňském bytě se pravidelně scházela česká společnost. Nepravidelným hostem býval také rytíř Matěj Havelka, který byl poslancem až do roku 1885. Havelka s sebou někdy do této společnosti přivedl svoji starší neprovdanou dceru

¹⁹⁰ M. VOJÁČEK a kol. (edd.), Marie Červinková-Riegrová, s. 479.

¹⁹¹ A. LODR, Josef Hlávka, s. 40.

Zdenku. Ta se zde mohla seznámit i s Hlávkovým „bělovlasým světem“,¹⁹² který jej obklopoval. Všechny tři dámy pobývaly s Hlávkou i ve Vídni, ostatně teta Anna Procházková držela Hlávkovi kasu. Zdenka je tedy velmi pravděpodobně znala, ovšem po sňatku už přicházela do kontaktu jen s dvěma z nich. Anna Procházková zemřela ještě před svatbou Josefa Hlávky se Zdenkou.

Karel Mattuš charakterizoval ve svých pamětech Hlávkovu budoucí manželku jako málomluvnou, skromnou, nevynikající krásou ani mládím. Přesto tato zakřiknutá a nenápadná žena Josefa Hlávku zřejmě upoutala. Hlávka, dlící v letních měsících v Lužanech, rodinu Havelkovu navštívil na jejich letním pobytu v nedalekých Letinech. Havelkovi, stejně jako například Adolf Heyduk, se kterým se znali již z Písku, navštěvovali lázně Letiny¹⁹³, nacházející se jen dvanáct kilometrů od Lužan pravidelně v letních měsících již po několik let.¹⁹⁴ Po této návštěvě Hlávky, následovala na oplátku návštěva Havelkových v Lužanech. Se svatbou se neotálelo. Uskutečnila se jen dvacet dní po zasnubách a proběhla v Praze u Nejsvětější trojice 26. září 1886. Jako svědkové se svatby účastnili Hlávkovi přátelé – Josef Jireček a František Schmidt¹⁹⁵.¹⁹⁶ David R. Beveridge pátral po jméně Zdenky Havelkové v korespondenci Josefa Hlávky před jejich svatbou a ve svém pátrání nebyl úspěšný. Se svou nastávající manželkou Hlávka nevedl žádnou korespondenci ani o ní nikomu ve svých dopisech nezmínil. Pokud bychom vzali v úvahu, že jistě ne všechna korespondence se nám do dnešního dne dochovala, je přesto velmi nepravděpodobné, že by se nezachovala ani jedna jediná zmínka. Není proto divu, že tato svatba byla pro všechny blízké opravdu velkým překvapením, protože vše nasvědčuje, že se svým úmyslem oženit se podruhé se nikomu nesvěřil.¹⁹⁷

Karel Mattuš zhodnotil Hlávkovu volbu druhé manželky jako nejlepší možnou: „... odložila panenskou ostýchavost a skromnost a odhalila krásu duševní – byla vlastenkou.“¹⁹⁸

¹⁹² M. VOJÁČEK a kol. (edd.), Marie Červinková-Riegrová s. 483.

¹⁹³ Letiny byly malými lázněmi, do kterých se jezdily léčit nejrůznější choroby i přesto, že oficiálně uznanými léčebnými lázněmi byly až v roce 1904.

¹⁹⁴ K. MATTUŠ, Paměti, s. 189.

¹⁹⁵ František Schmidt – správně je Friedrich Schmidt (1825-1891), architekt, spolupracoval s Josefem Hlávkou.

¹⁹⁶ LA PNP, fond Josef Hlávka, doklady vlastní, oddací list se Zdenkou Hlávkovou.

¹⁹⁷ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkovi, s. 67.

¹⁹⁸ K. MATTUŠ, Paměti, s. 189.

Josef Hlávka předal své manželce jako svatební dar spořitelní knížku, na kterou uložil vklad 500 zlatých. Tyto peníze mu Zdenka na konci svého života ve své závěti vrátila zpět s tím, aby tento obnos použil k založení nadace na varhanické škole pro učitelku nebo učitele.¹⁹⁹ Jako další dar od Hlávky k svatbě dostala Zdenka svatební šperk. Podle zjištěných informací se jednalo o brož. Zdenka ji ve své poslední vůli přenechala Náprstkově muzeu.²⁰⁰

Zdenka Hlávková s sebou do manželství přinesla především nové kontakty a také své umělecké založení a nadání. Právě Zdenčino umělecké založení vneslo nový směr do Hlávkovy mecenášství a celkově Josefa Hlávku jeho druhá manželka v tomto směru značně ovlivnila. Zdenka na svého manžela přenesla zájem o mecenášství hudby a zájem o ni celkově.²⁰¹

5.1. V dobrém i ve zlém

Jak ale vypadalo manželství Josefa Hlávky a Zdenky Havelkové? Pro Josefa Hlávku nešlo o vstup do neznáma, ženil se podruhé. „První žena od Boha, druhá od lidí“, se v Hlávkově případě naplnilo. Zdenka znala Hlávků vídeňský byt a také lužanský zámek, který navštívila s rodiči v rámci námluv v létě 1886. Musela tedy tušit, že jako nová zámecká paní přijde ještě do nehotové přestavby a z Vídně také byla seznámena se svými nastávajícími tchýněmi – matkou Josefa Hlávky a matkou zesnulé Marie. Věděla tedy dobře do čeho vstupuje a mohla dopředu tušit, že její postavení bude značně limitováno údělem druhé manželky. Ačkoliv památka její předchůdkyně Zdenku všude provázela, dokázala se dle všeho s postavením druhé ženy smířit. Lužanskou kapli zasvěcenou Panně Marii si nakonec oblíbila a ráda v ní zpívala.²⁰² Jistě se nevyhnula ani srovnávání s Marií, když se o svou novou domácnost často dělila se dvěma tchýněmi. S nimi byla nucena komunikovat i korespondenčně.²⁰³ Hlávkovu matku v jejím domě v Přešticích také navštěvovala a Hlávku informovala o jejím zdraví, pokud Hlávka pobýval mimo Lužany. Vztahy mezi novou snachou a dvěma ženami, tak blízko spojené se zesnulou Marií, které navíc v lužanské domácnosti velice často pobývaly, nebyly dobré, jak by se ostatně dalo očekávat.

¹⁹⁹ LA PNP, fond Josef Hlávka, doklady rodinné, Zdenka Hlávková, poslední vůle z roku 1896, dopisy Josefu Hlávkově a bratru Františku Havelkovi.

Chybně uveden František Havelka jako bratr, jednalo se o bratrance.

²⁰⁰ TAMTÉŽ.

²⁰¹ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkově, s. 76.

²⁰² TAMTÉŽ, s. 71.

²⁰³ T. W. PAVLÍČEK, Formování, s. 44.

Do domácnosti nové manželky Josefa Hlávky zavítala také Marie Červinková-Riegrová, která Zdenčino vystupování v roli domácí paní zhodnotila jako sebevědomé, s tím, že si je až příliš úzkostlivě vědoma svých práv. Oproti tomu si obě tchýně měly v přítomnosti Zdenky počínat s rezignovanou skromností.²⁰⁴ Skromně se ale musela začít chovat i Zdenka. Josef Hlávka byl velmi spořivý a jen málokdo žil střídměji a jednodušeji než on.²⁰⁵ Takovýto přístup vyžadoval i od své manželky. Zdenka si tak musela odeprít nové šaty i cestu do Terstu, ačkoliv toužila vidět moře. Vycestovat za svým snem se jí podařilo v roce 1900, kdy podnikla cestu do Paříže na světovou výstavu.

Zdenka si Lužany nakonec zamilovala. Nejen kapli, ale také park, kde pro svoji druhou manželku nechal Josef Hlávka postavit roku 1895 na zahradě jednopatrový altánek Zdenčín s výhledem na sad.²⁰⁶ Lužany pro Zdenku byly místem namáhavé práce na zahradě, starostí o hosty, ale také útočištěm v přírodě, které ji poskytovalo klid. Zdenka měla přírodu ráda a zpět do lužanských zahrad se těšila i z Paříže.²⁰⁷ Podle Karla Mattuše měla právě Zdenka Hlávku přesvědčit o jeho přesídlení z Vídně do Prahy. Josef Hlávka koupil dům v Praze v dubnu 1887. K nastěhování manželů došlo ale až v roce 1891, protože starý dům byl zbourán a stavěl se nový.²⁰⁸ Ve Vídni Zdenka pobývala nerada. Postrádala zde českou společnost a vídeňští Češi ji svou špatnou češtinou vždy spíše zarmoutili. Obracela se proto ve Vídni ke své hudbě, k oblíbenému Dvořákovi i Smetanovi.²⁰⁹ Trávení zimy ve Vídni nebo v Praze představovalo pro Zdenku ale vítané útočiště před tchýněmi.²¹⁰

Ihned na začátku manželství se objevily Zdenčiny zdravotní potíže. O povaze Zdenčina onemocnění se z pramenů více nedozvídáme, ale na pomoc byl povolán český lékař a vídeňský profesor Eduard Albert na doporučení Josefa Jirečka. Nemoc Zdenka nakonec zdárně překonala, ovšem určité zdravotní potíže ji zřejmě provázely nadále.²¹¹

²⁰⁴ M. VOJÁČEK a kol. (edd.), Marie Červinková-Riegrová, s. 552.

²⁰⁵ J. GRUBER (ed.), Albín Bráf, s. 162.

²⁰⁶ A. LODR, Josef Hlávka, s. 44.

²⁰⁷ LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, Zdenka Hlávková Josefu Hlávkoví, dopis z Paříže 25. května 1900.

²⁰⁸ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkoví, s. 183-184.

²⁰⁹ Archiv MJZH Lužany, fond Doplnky, Zdenka Hlávková Sofii Podlipské, dopis z 23. března 1890, inv. č. 5, kart. 2.

²¹⁰ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkoví, s. 72.

²¹¹ A. LODR, Josef Hlávka, s. 45.

Ke svému manželovi chovala Zdenka obdiv, stala se mu skutečnou oporou a také velice otevřeně projevovala své city k němu. Ve svých dopisech jej oslovuje *Pepí, Pepičku*, laskavě s ním žertuje a dělá si starosti o jeho zdraví. V jednom ze svých dopisů jej dokonce nabádá, aby pravidelně nosil zuby.²¹² 22. listopadu roku 1899 se obrací s prosbou o pomoc na architekta Josefa Fantu, aby ji poradil s výběrem vánočního dárku pro manžela. Odvolává se na úspěšný minulý rok, kdy jí zřejmě byl Fanta také nápomocen. Zdenka přemýšlela o dárku do pracovny, snad nějaké dekoraci.²¹³

Hlávkův postoj ke své druhé manželce zhodnotil Alois Lodr v monografii českého mecenáše jako méně citlivý, spíše strohý, odměřený a doslova píše, že dopisy psané Hlávkou své manželce „...začaly budít dojem, že je psal pán svému podřízenému...“. Zdenka byla oproti tomu spontánní, upřímná a své city nikterak neskrývala.²¹⁴ Lodra cituje ve své práci i Beveridge. Bohužel Alois Lodr ve své knize neuvádí všechny zdroje, ze kterých čerpal, a tak se dnes již nedopátráme, které dopisy pro svou knihu použil. Alois Lodr měl navíc možnost využívat i prameny, které jsou do dnešního dne neznámé, jako například *Kniha hostů na lužanském zámku*. Josef Hlávka skutečně svou manželku „úkoloval“, to je nám známo i z jiných pramenů než jen z korespondence. Zdenka vždy obdržela seznam úkolů, které měly být splněny v době Hlávkovy nepřítomnosti. Dopisy uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví se však nesou v poněkud odlišném duchu. Jedná se převážně o dopisy zasílané Zdence na její cestu do Paříže. Ačkoliv je hlavním tématem těchto dopisů Hlávka – jeho práce a zdravotní stav, je zde zcela evidentní i jeho starost o manželku a oslovování *Milá Zdenko/Zdeničko*, snad může vylepšit náhled Aloise Lodra. Hlávkově nelze upřít jeho zájem o manželčinu cestu. Hlávka Zdenku informoval i o společenském dění, o úmrtích jejich známých, novinkách mezi jejich přáteli.

Dopisy Zdenky Hlávkové, jež odesílala svému manželovi se dochovaly z různých časových období. Naopak dopisů psaných Josefem Hlávkou pro svoji druhou manželku je poskrovnu. Ačkoliv Zdenka Hlávku v dopisech často kárala, že neodepisuje a neozývá se, rozhodně Hlávka nenapsal manželce tak málo dopisů, jak se dochovalo, přesněji řečeno sedm. Uložené jsou v LA PNP ve fondu Josefa Hlávky.

²¹² LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, přijatá, Zdenka Hlávková Josefu Hlávkově, dopis nedatován.

²¹³ Archiv MJZH Lužany, fond Doplnky, Zdenka Hlávková Josefu Fantovi, dopis z 22. listopadu 1899, inv. č. 5, kart. 2.

²¹⁴ A. LODR, Josef Hlávka, s. 224.

Jedná se o dopisy z časového období 1900–1901 a hned tři z těchto dopisů se vážou k podniknuté cestě Zdenky Hlávkové do Paříže.

Dochované dopisy byly Josefem Hlávkou zřejmě diktované. V dopisech popisuje svůj zhoršený zdravotní stav, kvůli kterému musí většinou ležet, a proto je psaní dopisů jinou osobou velmi pravděpodobnou možností. Podle písma by se dalo předpokládat, že dopisy byly psané ženou. Písmo je drobné, velmi úhledné a na rozdíl od Hlávkova písma také dobře čitelné. V textu se ale objevuje mnoho chyb v gramatice i interpunkci. Možnou pisatelkou by proto mohla být kuchařka na zámku a zároveň i hospodyně Františka Košťálová. Ta Josefa Hlávkou doprovázela také například v Praze a starala se zde o jeho stravu, šatstvo, zařizovala pochůzky pro domácnost pražskou i lužanskou.

Korespondence mezi manželi Hlávkovými probíhala velmi pravděpodobně často po celou dobu manželství především kvůli pravidelnému odloučení, za kterým stály pracovní povinnosti Josefa Hlávky v Praze, ve Vídni i jinde. Na základě korespondence si můžeme udělat aspoň malou představu o manželství Zdenky Hlávkové. Jaké ale panovaly poměry v rámci příbuzenstva?

Vztahy Zdenky a rodiny Josefa Hlávky, dvou tchýní bratra a sestry, nebyly ideální, jak ostatně vypovídá i Zdenčin zápis v deníku: *„Byla jsem ve výstavě v Rudolfinu – ve veliký dojem na mne učinil obraz Calomniia“ – vystříhla jsem si ho z obrázkového katalogu na památku – to jsem já „řekla jsem si stojí zadumaná předobrazem - - vedle mne je stará Čermáková a had ve 3 osobách: Fanny, bratr a sestra mého muže - . Kdybych byla měla peníze byla bych ho koupila si na věčnou paměť – Neobyčejně mne rozrušil ten obraz – a všechny mé smutné chvíle lítosti a pokoření prožitých v paměť mě uvedl.*²¹⁵ Zatímco o Matyldě, sestře Josefa Hlávky se už Zdenka v deníku nezmiňuje, o bratrovi Antonínovi provedla také jen jeden nepatrný zápis, tak naopak s tchýní Josefa Hlávky byla v Lužanech často konfrontována. Ani Josefa Čermáková se na novou domácí paní nemohla dívat s přílišným nadšením a s radostí ji přivítat, když Zdenka nahradila prázdné místo náležející před tím její dceři. Antipatie byly tedy vzájemné. Zdenka Josefu Čermákovou ve svém deníku neoznačovala jinak než *„stará Čermáková“*. Josefa Čermáková přinášela čerstvé zprávy z Přeštic, především klepy o tom, komu Hlávka asi odkáže majetek a lužanský zámek. Podle těchto klepů, pokud by se Zdenka sama přičinila, mohl by být dědicem její

²¹⁵ Archiv MJZH Lužany, fond Josef Hlávka, Rukopisy cizí, Zdenka Hlávková, deník, kart. 4.

synovec Karel Pippich. Josefu Hlávkově byla myšlenka odkázání majetku právě jemu a zřejmě i jakémukoliv jinému jednotlivci proti mysli. Měl s majetkem jiné plány a pomluvy, které Čermáková přinášela a dost pravděpodobně sama přižívovala, v něm vyvolaly odpor vůči Karlu Pippichovi. Pochyby a podezřívání pronikly i do manželství: „...*pro taký bídný motiv – který sami mají – dokázali ten nám byli přisuzovali – že máme úmysly s Karlíčkem na dědictví. Když jednou stará Čermáková přijdou z Přeštic vyprávěla jak se jí pořád v Přešticích ptají komu Pepí odkáže Lužany a jak se stará paní pořád ptá šmajchluje se Zdenka k Pepímu aby tomu kluku odkázal Lužany...*“²¹⁶ Zdenka nejen že místo jedné tchýně měla po svatbě s Hlávkou hned dvě, ale sám Hlávka na svoji matku i tchýni velmi trpěl a Zdenka, která měla nemocnou matku se chování Anny Čermákové jevílo jako značně necitlivé: „...*za to stará paní – byla hovorná veselá stále se usmívajíc pořád Pepíčku pravila u stolu a jemu vždycky sousta pěkná z mísy před kládala – inu – jako všecko na vzdor – ach ona ve svém 91 roce stále je koketní – což v mém hoři pro matinku dvojnásob mne bolí – jak je veselá zrovna jako by okřívala, že ta matka má už ji nebude nikdy překážet! – sama Fanny i Šmidt si toho sami povšimli a ani tu její nešetrnost nemohli dost odsouditi – nu jen Pepí ten jí stále vyznamenává s ní žertuje vědomě až příliš vědomě – že mne to bolí...*“²¹⁷

Naopak rodiče Zdenky, manželé Havelkovi, držel Hlávka za jejich života v úctě a v mnohém jim vyšel vstříc. Od roku 1891 bydleli manželé Havelkovi v Hlávkově domě v Praze v Jungmannově č. p. 736 za sníženou činži a Zdenčin bratranec zde navíc pracoval jako správce.²¹⁸ Tuto výhodu však Hlávka Zdence po smrti její matky, když Matěj Havelka byl již po smrti, vyčetl, a odmítl v bytě za levný pronájem ubytovat Zdenčina synovce Karla Pippicha. Zdenčiny rodiče ještě navštěvovali Lužany i se svým vnukem. Růžena Havelková měla na zámku v Lužanech svůj pokoj, který mohla využívat.²¹⁹ Zdenka ale postoj Hlávky ke svým rodičům vnímala spíše jako chladný a nevlídný. Ve svém deníku si zaznamenala situaci, kdy manželé Havelkovi s vnukem Karlem pobývali v Lužanech. Podle Zdenky byla úcta k jejím rodičům jen pozlátkem a komedií. Nedožíváme se ze zápisu podrobnosti, ale nějakou nepříjemnost, možná nevhodný výrok, měla na svědomí paní Randová. Zdenka si „jednu zradu více

²¹⁶ Archiv MJZH Lužany, fond Josef Hlávka, Rukopisy cizí, Zdenka Hlávková, deník, kart. 4.

²¹⁷ TAMTÉŽ.

²¹⁸ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkově, s. 31.

²¹⁹ Archiv MJZH Lužany, fond Josef Hlávka, Rukopisy cizí, Zdenka Hlávková, deník – poznámky, kart. 4.

k zaznamenání“, ke které se měl přidat i Hlávka zapsala, ale o co vlastně šlo, do deníku nesdělila. Každopádně tato návštěva skončila odjezdem Havelkových i s Karlem, zřejmě předčasným: „...*Karel se dovítí, že pro něj zde není místo....*“²²⁰

Oba Zdenčini rodiče zemřeli rychle po sobě. Otce Zdenka ztratila v roce 1892, matku o dva roky později. Právě koncem života Růženy Havelkové začíná Zdenčin deník, a to od 31. prosince. Růžena Havelková chřadla a Zdence proto konec roku a začátek nového nepřinášel žádnou naději. Josef Hlávka se podle Zdenčinych zápisů v deníku nedokázal chovat empaticky a být pro ni útěchou. „*Všecku mysl mou zabrala má drahá matinka. V půl osmé večer pravila – jdi panenka nahoru abys neměla mrzutost - ! Sebrala jsem se prosíc by šla ležet máti. Pepíček přivítal mne hned kde tak dlouho chodím – ach u matinky mu to vždy bylo dlouho – kdybych byla ve městě na nějaké nudné visitě u cizích – to by neřekl ničeho!*“ Růžena Havelková zemřela 3. ledna 1895.

Karel Pippich představoval pro Zdenku Hlávkovou po smrti jejích rodičů jedinou rodinu. Zdenka se na děti své sestry velmi fixovala. Ještě ve své závěti, dvacet let po smrti své malé neteře Růženy, pamatovala Zdenka na její chůvu Žofii Svobodovou. Zdenka se o svého synovce velice bála, zvláště pokud jí například přišlo zpět její neotevřené psaní.

Karel Pippich se narodil v roce 1875 Míle Havelkové, provdané Pippichové a Karlu Pippichovi, chrudimskému právníkovi. Z tohoto manželství se nenarodil jen Karel, ale také Růžena, která se nedožila dospělého věku. Zemřela, když jí bylo pět let. Karel tak ve svých třech letech ztratil matku, v sedmi letech sestru. Karel Pippich starší se po smrti své manželky Míly podruhé oženil s Antoníí Herrovou (1862-1937) v roce 1883, s níž měl syna Jaroslava²²¹. Ke své nevlastní matce Karel zřejmě příliš nepřilnul. V profesi měl navázat na svého otce a jeho právníckou kariéru. Stal se studentem práv v Praze. Právníkem byl ostatně i jeho dědeček rytíř Matěj Havelka. Volba povolání tak byla u prvorozeného syna zřejmě jednoznačná. Karel Pippich byl také umělecky založený. Psal básně, některé byly otištěné v Lumíru. Básnické nadání mohl podědit také po svém dědečkovi, který měl podobné literární ambice. Studium Karlovi velmi ztěžovalo jeho podlomené zdraví. Trpěl nervovými záchvaty. Podle zápisů z deníku Zdenky Hlávkové lze soudit, že byl slabé tělesné konstrukce, povahově se měl podobat své matce – být mírný a citlivý.

²²⁰ LA PNP, fond Josef Hlávka, rukopisy cizí, ostatní, Zdenka Hlávková, deník torzo.

²²¹ Narodil roku 1885

Karel byl zřejmě také důvodem mnoha rozepří Zdenky s manželem a jeho rodinou. Jak sama píše, Hlávka měl „zášť na to dítě“. Hlávka zaujímal ke Karlovi až nepřátelský postoj. Celkově se zřejmě Hlávková rodina a někteří z jeho přátel nestavěli ke Zdenčiným příbuzným příliš vstřícně. Problém představoval i pobyt Zdenčiných rodičů, natož synovce na zámku v Lužanech. Zdence se nakonec pobyt Karla na zámku v Lužanech podařilo prosadit aspoň na pár dní, ještě za života manželů Havelkových, po jejich smrti už se Zdence v přesvědčování manžela o pozvání Karla do Lužan nedařilo. Příčinu takového chování, kdy mecenáš nepodpoří svého příbuzného viděla Zdenka především v pomluvách, snažících se jí a její rodinu poškodit. Podle těchto pomluv, měli Havelkovi svatbou Zdenky a Josefa Hlávky sledovat jediný cíl – udělat z Karla Hlávková dědice, jemuž by odkázal lužanský zámek.

Otec Zdenky, rytíř Matěj Havelka, usiloval za svého života o zabezpečení Karla do budoucna. Chtěl svému vnukovi zajistit rytířské stipendium. Hlávka se ale proti této snaze ostře stavěl. Podle všeho byl celkově proti jakékoli iniciativě týkající se Karla ze strany Zdenky či jejich rodičů, kteří žili v bytě v Hlávkově domě. Starost o zajištění Karla patřila podle jeho názoru jeho otci, ne ostatním příbuzným.²²²

Strach o Karla provázel celou rodinu Havelkovu. Zajistit Karlovu budoucnost se pokoušel Matěj Havelka pravděpodobně především kvůli vztahu otce a syna, který mohl být poněkud složitější v momentě, kdy se Karel Pippich starší podruhé oženil a sám měl s druhou manželkou dalšího syna. O budoucnost svého vnuka měla na smrtelném loži obavy také jeho babička, Růžena Havelková. Podle zápisu v deníku Zdenky Hlávkové, litovala, že Karla nedali na nějaké učení, které by mu mohlo představovat jistější existenci než studium práv. Po smrti svých rodičů si Zdenka převzala sama starost o svého synovce. Ten měl již v té době velmi podlomené zdraví. Zamýšlela ponechat Karla po smrti své matky v bytě, který její rodiče obývali. Tento byt se nacházel ve stejném domě, kde bydlela také ona s Hlávkou, pokud právě nepobývali v Lužanech. Starost o Karla by tak pro ni byla o něco jednodušší, když by jej měla stále na blízku. Hlávka ale toto odmítl i v případě, kdy byla Zdenka, jeho manželka, ochotna platit mu za Karla v bytě po rodičích činži. O budoucnosti Karla jednali manželé Hlávkoví a jeho otec Karel Pippich starší po smrti Růženy Havelkové. Ta do té doby pravděpodobně držela nad svým vnukem ochranou ruku a podporovala ho také finančně. Zdenka si na svou matku několikrát vzpomněla v deníku, jak by kterou situaci s Karlem řešila právě

²²² LA PNP, fond Josef Hlávka, rukopisy cizí, ostatní, Zdenka Hlávková, deník torzo.

ona. Toto jednání s Karlovým otcem si do svého deníku také zaznamenala. Zřejmě ale neprobíhalo ve vzájemné shodně a skončilo rozepří mezi všemi účastníky. Zatímco Zdenka chtěla mít Karla na blízku a starat se o něj, nahradit mu matčinu péči, Hlávka si pomoc mladému studentovi představoval ve finanční podpoře 10 zlatých měsíčně. Toto financování ale urazilo Karlova otce.²²³

Nastalou situaci Zdenka velice těžce nesla. Sama bezdětná chtěla pomoc dítěti své mrtvé sestry. Vynahradit mu matku i babičku. Hlávkův postoj vůči svému synovci chápala jako zášť, kterou mu vůči Karlovi vštěpovalo jeho okolí. Sama Zdenka se trápila svým dostatkem a pohodlím životem v momentě, kdy jej nemohla zajistit svému synovci. Trápilo ji i když odjížděla do Lužan a nemocného Karla zanechávala v Praze v létě v dusnu učit se na zkoušky. Chtěla ho vzít s sebou do Lužan, aby se mohl učit na venkově a zotavit se. Cítila, že naprosto selhala v očích své mrtvé sestry i matky.²²⁴

Velkou rozepří, patrně největší mezi manželi, protože jak Zdenka zapsala ve svém deníku, za devět let manželství neviděla Hlávku tak zuřivého, způsobila závěť Růženy Havelkové. Zdenka se svého podílu na majetku po rodičích vzdala, a tak veškeré jmění připadlo Karlovi. V případě, že by Karel zůstal bez potomků, připadlo by toto dědictví Hlávkou založené Akademii. Josefa Hlávku otázka dědictví po manželech Havelkových natolik rozčílila, že Zdence vyčetl levnější bydlení, které jejím rodičům ve svém domě poskytoval. Definitivně tak tedy odmítl nechat Karla bydlet ve svém domě i za plnou činži. Zdenka byla nucena za pomoci domovníka a svého bratrance v jedné osobě Františka Havelky hledat pro Karla nový byt. Vhodný pokoj, který by nebyl tmavý ani příliš drahý, se nakonec podařilo najít. Zdenka synovci vybavila nové bydlení nábytkem po matce.

Od února bydlel Karel v novém bytě a dál se věnoval studiím práv. Pro Zdenku bylo však těžké přenést se přes fakt, že Karla nemá na blízku. S jarem se blížily zkoušky a Karel se na jednu z nich velice namáhavě připravoval. Josef Hlávka odmítl Zdenku s návrhem pozvat synovce do Lužan, aby se na čerstvém vzduchu připravoval ke zkoušce, podle zápisu Zdenky její žádost odbyl se slovy: „... *kluk patří do přednášky – kdyby v červnu museli studenti všichni na venek – mohli by univerzitu zavřít – ty přeháníš všecko – proč nejede domu což není v Chrudimi také zdravý vzduch*. Karel si Zdence v dopise postěžoval, že se učí deset hodin denně a dusno ve městě mu nedělá

²²³ Archiv MJZH Lužany, fond Josef Hlávka, Rukopisy cizí, Zdenka Hlávková, deník – poznámky, kart. 4.

²²⁴ TAMTÉŽ.

dobře. Zdenka byla ale nucena odepsat, že do Lužan nemůže přijet, protože ona *“není paní své vůle”*²²⁵. Měla na mysli hlavně Karlovo zdraví. V horku jej trápily nervové záchvaty vždy častěji a po delší dobu.

Karel nakonec referoval své tetě do Lužan telegramem ze dne 23. června 1895, že zkoušku šťastně odbyl. Zdenka očekávala jeho příjezd do Lužan, zřejmě po složení zkoušky mohl přijet i s Hlávkovým souhlasem. Karel se však ještě zamýšlel zdržet v Praze, podívat se na výstavu a poté jet nejdříve domů do Chrudimi, pochlubit se složenou zkouškou otci. Do Lužan měl v úmyslu přijet 10. srpna. 4. srpna 1895 dorazilo do Zdenčiných rukou expresní psaní od Karla Pippicha staršího se zprávou, že Karel dostal chrlení krve. To jej zastihlo v noci, když byl doma sám. Otce s druhou manželkou odvolala Karlova nemoc z Prahy, kde byli na výstavě. Po chrlení ochromila tělo horečka a kašel. Diagnostikován byl zánět plic s tuberkulovním pozadím. Zdenka jej v Chrudimi navštívila 31. srpna. Byl v té době již čtyři týdny upoután na lůžku a značně sešel. Ještě roku 1895 ve svých dvaceti letech Karel Pippich zemřel.

Zdenka se cítila být za jeho smrt spoluvina tím, že se o něj nepostarala, že mu nenahradila svou mrtvou sestru. Cítila provinění před matčinou památkou, když slíbila, že o Karla se postará. Paradoxně zemřel Karel na tuberkulózu stejně jako první manželka Josefa Hlávky Marie, ale ani tato skutečnost Hlávkův postoj ke Karlovi nezměnila. Zdence s Karlem odešli všichni blízcí.

Dobré vztahy nepanovaly ani v rámci domácnosti mezi zámeckou paní a zaměstnanci. Hospodyní Fanny podezřívala Zdenka z donášení Hlávkovi o jejích rozhovorech s matkou. Propuštěná služebná od Zdenčiny matky se sama přiznala, že jí Fanny naváděla k tomu, aby poslouchala za dveřmi a vše jí pak říkala. Dobré vztahy neměla ani s Dórou Hráckovou, která do Lužan přišla od manželů Náprstkových. Hlávka na ní ale trpěl, a tak užívala mnoho výhod v podobě bytu, stravy a dalších privilegií. Pro Zdenku se stala hadem, kterého si hřála na prsou. Dóra neprojevovala žádný vděk, naopak se chovala dost koketně, a to nejen před cizími, ale i před hosty: *„...odjela jsem do Chrudimi- na nádraží mne Dóra doprovázela. Koupila jsem jí lístek na peron – usedla jsem do vagónu – tu ona tam obhlédla ruského popa kdesi který do K[arlových]. Varů odjížděl – celá elektrizovaná se s ním hlučně bavila – a od vagonu kam on vlezl už se nehnula z okénka on s ní hovořil – a ona stála dole pod ním viděla jsem jen její gestikulaci živou s ním – o mně už ji ani nenapadlo se starat! Viděla jsem*

²²⁵ Archiv MJZH Lužany, fond Josef Hlávka, Rukopisy cizí, Zdenka Hlávková, deník – poznámky, kart. 4.

*že mé hoře a má záleži tost pramálo ji zajímá – odjela jsem – a ona šla k nám do bytu kde měla objednaný oběd z domácnosti – svačinu večeri – tak spala – druhý den zase až večer v 10 jsem se vrátila To byla ta její oběť – ta kterou mi přinesla – za kterou ji můj manžel tolik děkoval – její cesta a stravování stála 20.zl.- . To poznání však za to stálo! že usedla pohodlně v II. Třídě...*²²⁶

Na základě zjištěných informací, můžeme usoudit, že v manželství Zdenka nenašla, co hledala. Otevřely se jí sice nové možnosti a s Hlávkou se jistě v mnoha názorech shodovali. Zdenka jej podporovala v práci a mecenášství a zbavovala jej všedních starostí. V těžkých životních chvílích, kdy Zdence umírala matka a synovec, nenašla u Hlávky oporu, kterou tolik potřebovala. V těchto momentech si Zdenka daleko více rozuměla s Juliem Zeyerem a svojí přítelkyní Kateřinou Dlabačovou, provdanou Emlerovou. Kateřina v dopise z 28. srpna 1895 vyjadřuje Zdence podporu a utěšuje ji v těžké životní situaci, kdy její synovec Karel Pippich onemocněl: „...*nedělej si výčitky....nemysli, že Karel musí zemřít....*“ Kateřina Zdenku přesvědčuje, že nemoc jejího synovce není její vina pro povzbuzení jí přikládá příklad jednoho známého, jehož stav byl horší než Karlův, ale dokázal se zcela vyléčit. Obě přítelkyně si mohly v této části života možná daleko více rozumět než jako mladé dívky. V roce 1895, kdy je dochovaný další dopis navazující tak na předchozí korespondenci před třiceti lety se problémy Kateřiny i Zdenky točily kolem zdraví, trápily se kvůli dětem, ať už vlastním či kvůli synovci a mohly se tak navzájem stát oporou.

Co pro Zdenku znamenala tato životní etapa manželství s Josefem Hlávkou, která trvala šestnáct let a odehrála se již na sklonku života obou manželů? Vztah s Hlávkou vyjádřila Zdenka ve svém deníku následovně: „*Napřed by byl musel ke mně cítit, lásku – upřímnost – na lásku – to jsem snad přišla už pozdě k němu.*“²²⁷ Úlohy manželky pana presidenta Josefa Hlávky se zhostila úspěšně. Pro Hlávku byla vhodným partnerem v mecenášství, stala se hospodyní, která zastala veškerou práci na lužanském zámku, a byla také schopna Hlávku odpovídajícím způsobem reprezentovat a komunikovat s jeho hosty. Byla si ale plně vědoma pozice „té druhé“. Manželství tak zcela nenaplnilo její představy. Hlávkoví ve své závěti děkuje za to dobré, co s ním prožila, pohybovala se ve společnosti umělců, zpívala v kapli, ale také tvrdě pracovala jako hospodyně. Z citátu z jejího deníku je patrné, že nejvíce ji mrzel právě nulová

²²⁶ 31. srpna 1895

²²⁷ Archiv MJZH Lužany, fond Josef Hlávka, Rukopisy cizí, Zdenka Hlávková, deník – poznámky, kart. 4.

empatie jejího manžela. Zdenka ale za toto chladné zacházení nevinila samotného Hlávku ale osoby z blízkého okolí. Pomluvy, které do manželství vnesly podezřívání a nedůvěru, zaznamenala Zdenka ve svém deníku. Během manželství se Zdenka vracela také do vzpomínek na období mládí a dětství, které strávila v klidném rodinném prostředí a obklopena svou milovanou hudbou: „...*Ach tenkrát – běhávala jsem na Hradčany ráda se srdcem lehkým – pěšky – pro kus dobré hudby – nyní Bože Bože – jedu ve skvostné ekvipáži – bohatá paní – V srdci strach a lítost!*...“²²⁸

5.2. Dobročinnost Zdenky Hlávkové

Po sňatku s Josefem Hlávkou se Zdenka, nyní již Hlávková, stala manželkou slavného architekta a stavitele, ale především bohatého mecenáše a prezidenta České akademie. Jako taková představovala pro některé známé i cizí lidi šanci, jak se dostat k daru od mecenáše či k nějaké formě protekce.

O samostatném mecenášství Zdenky Hlávkové podle Tomáše W. Pavlíčka nemůžeme mluvit. Zdenka se ale rozhodně podílela na vztahu mezi Hlávkou a umělci, především hudebníky a tvořila tak určitý patronát.²²⁹ Jako mecenáš hudby se začal Hlávka angažovat právě po sňatku se Zdenkou. Podporu hudebníků lze z pramenů vysledovat až od roku 1887. Zdenka Hlávková do manželství přinesla nové kontakty, především na Antonína Dvořáka.²³⁰ Spolu s Josefem Hlávkou měli své oblíbené umělce, které vedle mladých umělců podporovali pravidelně, a byli zároveň i jejich přáteli. Do této skupiny patřil bezesporu Julius Zeyer, častý host lužanského zámku.

Zdenka vedla korespondenci s přáteli Josefa Hlávky v jeho zastoupení, především pokud byl Hlávka indisponován nemocí. Vyřizovala například pokyny Jaroslavu Vrchlickému k zasedání Akademie v momentě, kdy Hlávku stihl ischias.²³¹ Josef Hlávka svoji manželku pověřil také vyjednáním mše k slavnostnímu vysvěcení lužanské kaple s Antonínem Dvořákem.²³² Dopisy paní domu zasílali také lužanští hosté – děkovali za pobyt.²³³

²²⁸ Archiv MJZH Lužany, fond Josef Hlávka, Rukopisy cizí, Zdenka Hlávková, deník – poznámky, kart. 4.

²²⁹ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 44.

²³⁰ TAMTÉŽ, s. 32.

²³¹ LA PNP, fond Jaroslav Vrchlický, korespondence vlastní, přijatá, Zdenka Hlávková Jaroslavu Vrchlickému, 18. ledna 1892.

²³² T. PAVLÍČEK, Formování, s. 32.

²³³ TAMTÉŽ, s. 44.

Zdenka Hlávková, ale nebyla jen manželkou mecenáše a některých otázkách mecenášství také jeho pravou rukou. Její vlastní mecenášství nelze omezit na otázku finančních darů a přímluv u manžela. Ačkoliv je pojem mecenášství spojován obvykle s finanční podporou, nesla se tato činnost v pojetí Zdenky Hlávkové také v jejím jednání a kontaktu s umělci. Sama byla umělecky založená, znala své lužanské hosty, a tak mohla zprostředkovat například spolupráci Josefa Suka a Julia Zeyera. Zeyer se Zdence v dopise svěřil se svým hledáním skladatele pro své pohádkové drama *Radúz a Mahulena*. Konkrétně ji žádal o reference od Antonína Dvořáka na mladého skladatele Hrazdíru.²³⁴ O měsíc později se už v dopise zmiňuje o Sukovi: „...zapamatoval jsem si to jméno Sukovo, ...“.²³⁵ Josef Suk jako člen Českého kvarteta patřil k lužanským hostům stejně jako Zeyer a jejich spojením vznikla úspěšná spolupráce.

Ve srovnání s mecenášstvím Josefa Hlávky se jeví Zdenčina aktivita velmi nepatrná, ale i ona sama jako mecenáška vystupovala, jak se slušeno na dámu jejího společenského postavení. Bývalo zvykem, že manželky bohatých mužů se zaobíraly dobročinnou činností.

Od roku 1887 začala Zdenka, za podpory svého manžela, který k tomuto účelu věnoval 70 zlatých, na Vánoce podělovat chudé děti v lužanské škole. Jednalo se o dary především v podobě ošacení, ale také se pořizovaly hračky, mýdla, hřebeny. Zdenka zřejmě navázala na tradici, kterou již před tím pro chudé děti zavedl její manžel. V kronice lužanské školy najdeme záznam o vánoční nadílce roku 1886, kdy učitelský sbor uspořádal sbírku na vánoční stromek pro chudé děti a „...*Hlávka daroval oděv pro 12 hochů a 12 dívek*...“. Tuto dobročinnost převzala po svém manželovi Zdenka. Ve školské kronice ale Zdenka nefiguruje a i další roky zůstává jako dárců uváděn Josef Hlávka.²³⁶

Stejně jako k jiným svým činnostem si i k této Zdenka Hlávková vedla zápisník, kam si jednotlivé roky nadílky zaznamenávala. První rok při zavedení této tradice se oblečení kupovalo u žida ve Vídni. Zdence vše potřebné obstarávala hospodyně Fanny. Ceny ve Vídni se ale Zdence zdály vysoké, a proto další rok se nechávalo šít v Králově Dvoře. Vánoční nadílka ošatila v lužanské škole dvanáct chlapců a stejný počet dívek. K záznamu v roce 1892 si připisovala poznámku pro příští rok – „...*bez obuvy nejsou*“

²³⁴ Cyril Metoděj Hrazdira (1868–1926), moravský skladatel

²³⁵ Jan VOBORNÍK (ed.), Julius Zeyer, s. 28.

²³⁶ Porta Fortium, SOA Plzeň-jih, ZŠ Lužany, Kronika obecné školy Lužany, 1889-1928, inv. č. 28. http://www.portafortium.eu/iipimage/30560130/soap-pj_00203_skola-luzany-1889-1928_0070?x=464&y=79&w=452&h=162.

punčochy platny nic..“, aby pro příští rok pamatovala také na bačkory pro děti. Zápisník je nejen přehledem účtů a vyčíslováním jednotlivých položek, ale také poznámek na to, jak být příští rok chytřejší. Ať už se jedná o další dary v podobě bot nebo poznámek ke stříhům a látkám, k jejímu efektivnímu upotřebení zaznamenávala potřebné rozměry. Roku 1900 byla oděvem podělena i nemluvňata. Zdenka si ale dávala pozor, stejně jako Hlávka, koho obdarovává. V zápisníku si proto poznamenala, že ty, jejichž rodiče pracují, mají plat a děti do školy už nechodí, podělovat nebude. Oděv ale nechala ušít pro Václava Kolaříka, učně odcházejícího na zkušenou do Vídně.²³⁷

Ne každý rok se šily všechny části oblečení. V poznámkách se objevuje ve výčtu ušitých kusů některé části oděvu méně než jiného, a vše je vysvětleno tím, že „*zbylo od loňska*“. I v této činnosti byla Zdenka šetrnou hospodyní a s pečlivostí vše zapisovala, aby se zbytečně nedělalo nic navíc. Příprava na vánoční nadílku probíhala už v červenci. Sama Zdenka připravovala například stříhy na sukně.²³⁸

Poslední záznamy v deníku jsou datovány do roku 1902. Tyto poznámky už ale nezapisovala Zdenka Hlávková. Mění se rukopis, jazyk, místo češtiny je použita němčina, i styl zápisu.²³⁹ Na Zdenčinu dobročinnost v Lužanech pamatovala ve vzpomínce po její smrti i „*dávná přítelkyně*“, když napsala „*Hluboký soucit jevila s bídou lidskou, pro každého měla vlídné slovo utěšivé a otevřenou, štědrú ruku. Chudina Lužanská bude v ní oplakávati laskavou a dobrotivou matku.*“²⁴⁰

Jako vdaná žena navázala Zdenka na svoji příslušnost do Amerického klubu dam a podporovala ženské spolky a vzdělávání dívek.²⁴¹ Ostatně o vzniku dívčího penzionátu se několikrát informovala u své přítelkyně Josefy Náprstkové a také se zapojila do podpory dívčí školy v Praze. Udržovala kontakt s Boženou Frídovou, manželkou ředitele školy²⁴² a přispěla také spolku pro opuštěné dívky, jehož předsedkyní byla Sofie Podlipská, 25 zlatých.²⁴³

Více se pak Zdenka osobně angažovala spolu s Josefou Náprstkovou. Nejednalo se o finanční podporu, ale o pomocnou ruku v případě chudého chlapce. Matce s dětmi

²³⁷ Archiv MJZH Lužany, fond Doplnky, Nadílky a feriální osady: založila Zdenka Hlávková, 1887-1910, inv. č. 15, kart. 3.

²³⁸ TAMTÉŽ.

²³⁹ TAMTÉŽ.

²⁴⁰ B. a., Zdenka Hlávková, s. 92.

²⁴¹ T. PAVLÍČEK, Formování, s. 45.

²⁴² TAMTÉŽ.

²⁴³ Archiv MJZH Lužany, fond Doplnky, Zdenka Hlávková Sofii Podlipské, dopis z 23. března 1890, inv. č. 5, kart. 2.

Anně Neumannové, chudé a nemocné ženě, byl vrácen její syn z ústavu, což pro ni bylo finančně nezvladatelné, nebylo v jejích silách hoča uživit. Chlapec se nakonec na přímluvu Zdenky a Josefy vrací zpět do ústavu. O rok později po této události v roce 1901 doporučuje učitel poslat chlapce na venkov, aby po nemoci zesílil. Josefa Náprstková informuje o tomto Zdenku. Ta jí odepisuje: „...*kdybych byla sama paní své vůle...*“. Zdenku zřejmě napadlo to samé, co Josefu – vzít chlapce do Lužan, což ale nebylo ve Zdenčiných možnostech.²⁴⁴

Zdenka Hlávková nebyla mecenáškou ale manželkou mecenáše. Její činnost byla proto značně omezena právě manželovým zaměřením. Na základě korespondence s Josefou Náprstkovou se dnes můžeme domnívat, že Zdenka sama by se zřejmě více angažovala v otázkách vzdělávání dívek a pomoci chudým dětem. Zdenka se jistě s Hlávkou shodla na podpoře vzdělání dívek. Sám Hlávka pokládal za důležité, aby se zřídil v Praze internát pro dívky z venkova. Povzbuzoval také založení dívčího ústavu v Přešticích s tím, že tento úmysl byl ochoten podpořit darem deseti tisíci.²⁴⁵

6. Život na zámku

Manželé Hlávkovi pobývali během roku na třech místech: Vídni, Praze, Lužanech. Mnoho času prožili také v odloučení, především kvůli povinnostem Josefa Hlávky. Jen jednou během manželství odcestovala na delší dobu Zdenka a sice do Paříže na světovou výstavu. Čím starší manželé byli, tím více času se snažili trávit na lužanském zámku, kam se za nimi sjížděli hosté. Hlavní otázky pro následující kapitolu se tedy týkají právě Lužan, kde stejně jako v Praze a ve Vídni nebyli manželé sami. Stále žili obklopeni společností přátel a známých. Následující kapitola je věnována právě okruhu Hlávkových kontaktů. Není možné v rámci jedné kapitoly všechny postihnout. Pozornost bude věnována širšímu okruhu jen zběžně, spíše jeho vývoji a proměně. Blíže se kapitola soustředí na konkrétní osobnosti, které měly s manželi Hlávkovými blízký vztah, především na Antonína Dvořáka a Julia Zeyera. Předmětem zájmu bude také význam a role Zdenky Hlávkové v této společnosti a v Hlávkově mecenášství, kde vystupovala jako paní domu i jako sama umělkyně. Další část kapitoly naváže pohledem Zdenky Hlávkové na zámek Lužany, který fungoval jako místo setkávání této společnosti a pro Zdenku byl také místem náročné práce. Jak vypadal

²⁴⁴ Archiv Náprstkovy muzea, fond Americký klub dam, korespondence Josefy Náprstkové, Zdenka Havelková Vojtovi Náprstkoví, dopis z 28. července 1901, inv. č. 149, kart. 39.

²⁴⁵ M. VOJÁČEK a kol. (edd.), Marie Červinková-Riegrová, s. 483.

pobyt na zámku pro paní domu? Jaké zde měla povinnosti? Následující dvě kapitoly se pokusí tyto otázky zodpovědět.

6.1. Okruh přátel manželů Hlávkových

Pravidelná setkání pořádal Hlávka již ve Vídni ještě před svatbou se Zdenkou Havelkovou. Ta se konala pravidelně každý v pátek. V Hlávkově bytě se scházela česká společnost, projednávaly se otázky umění a restaurace českých památek. Po svatbě se Zdenkou se tyto páteční večery přenesly spolu s přesídlením manželů z Vídně do Prahy. Zatímco ve Vídni zmiňuje mezi účastníky Karel Mattuš především Františka Ladislava Riegra, Josefa Jirečka a Friedricha Schmidta, v Praze se tento okruh rozrostl o další účastníky jako například manžele Randovi, Antonína Dvořáka, Julia Zeyera, profesora Píče a další významné tváře vědy a umění. Večerů se účastnilo například i České kvarteto, které stálo teprve na počátku své umělecké dráhy a před hosty manželů Hlávkových vystupovali. Tento prostor bytu manželů Hlávkových využívali ke svému vystoupení i jiní umělci a zkoušeli tak na přítomném publikum před tím, než se se svým uměním vydali do světa na oči veřejnosti. Koncertovali zde také paní domu a Antonín Dvořák, přednášeli nové skladby nebo hráli společně čtyřručně.²⁴⁶

Tato pravidelná setkání osobností vědy a umění pod patronátem manželů Hlávkových zaznamenal Karel Mattuš jako jejich přímý účastník především jako doménu Zdenky Hlávkové: *“...až do května 1901 pořádala své páteční večery v Praze, ...poslední třetinu srpna strávili jsme v její přítomnosti v Lužanech...i v zimě následující přetřásaly se opět v pátečních večerech otázky veřejného zájmu v kruhu přátelském...“*. Takto zaznamenal páteční setkání na sklonku Zdenčina života. Tradice těchto setkání se držela v Hlávkově domácnosti před svatbou i po smrti Zdenky. Poté co se však Hlávka stal podruhé vdovcem neudržovaly se tyto páteční večery již pravidelně.²⁴⁷ Zdenka se stala důležitou osobností těchto setkání, ostatně sama Hlávkovi zprostředkovala řadu kontaktů s umělci. Pro její onemocnění se páteční večery rušily, takže se stala jejich nedílnou součástí.²⁴⁸

Zcela namístě je zde zamyšlení, zda můžeme tyto páteční večery u manželů Hlávkových označit salonem. Salon totiž neznamená jakékoliv společenství. Jako hlavní osobnost salonu by měla vystupovat paní domu a zprostředkovávat ve své domácnosti

²⁴⁶ K. MATTUŠ, Paměti, s. 189, 190.

²⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 192-193.

²⁴⁸ TAMTÉŽ, s. 192.

setkání různých osobností, kteří by tvořili celistvou společnost.²⁴⁹ V našem prostředí se tyto salony začaly utvářet až od poloviny 19. století a šlo především o salony měšťanské. Známe například salony rodiny Měchurovy, na který navázaly salony rodiny Palackých a následně rodiny Riegrovy. Jednalo se o salony budované v rodinném prostředí a ženy se zde nestavěly příliš výrazně do role vzdělané organizátorky, ale spíše zajišťovaly chod těchto setkání, popřípadě jejich program zpestřovaly svými hudebními vystoupeními. Tyto ženy se ale nestávaly centrem a určujícím prvkem salonu.²⁵⁰

Pokud bychom si na základě obecné charakteristiky představily, jak salon mohl vypadat, plnila by jistě páteční setkání v Hlávkově bytě většinu důležitých bodů. Ideální společenský salon měl disponovat vhodným prostředím. Záleželo na zámožnosti majitelů, aby pokoj byl prostorný a vhodně zařízený. Na hostitelích ležela také povinnost poskytnout svým hostům občerstvení. Pro mecenáše Josefa Hlávku nepředstavovala tato podmínka jistě žádný problém. Dalším důležitým bodem salonu byla atraktivní a duchaplná žena, která by řídila program setkání. Zdenka se jako vzdělaná, umělecky založená žena s všeobecným přehledem mohla této roli velice dobře zhostit. Sama kontakt s umělci udržovala a zorganizovat tak stálý okruh zvaných hostů nepředstavilo žádný problém. Další podmínkou pro ideální salon byla pravidelnost setkání, která v případě Hlávkových dobře fungovala.²⁵¹

Hlávkově se obklopovali osobnostmi veřejně činnými, aktivními v umělecké či vědecké oblasti v Praze, ale také v Lužanech. Vytvořili okolo sebe okruh pravidelných hostů a nebyvalo výjimkou, že takovýto pravidelný host přivedl s sebou novou tvář. Mnoho těchto setkání a návštěv především v prostředí lužanského zámku přímo souviselo s Hlávkovým mecenášstvím. Lužany představovaly místo pro setkávání umělců, politiků a dalších představitelů společenského a veřejného života. Zámek a jeho okolí nabízely svým návštěvníkům inspiraci a není divu, že zde vzniklo mnoho uměleckých děl. Většina návštěvníků Lužan byla již pravidelnými hosty a trávila zde týdny i měsíce nebo se zde hosté zastavovali na část své delší cesty. Lužanský zámek byl využíván jako sídlo k hned několika funkcím: k letním pobytům, rekonvalescencím i pracovním pobytům. V Lužanech se odpočívalo i pracovalo. Hosté se věnovali svým

²⁴⁹ Jaroslava PEŠKOVÁ, Salony jako místo setkání, in: Helena Lorenzová – Taťána Petrasová (edd.), Salony v české kultuře 19. století, Praha 1999, s. 7-11.

²⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 10.

²⁵¹ Lubomír SRŠEŇ, Pražský salon u Palackých a Riegrových, in: H. Lorenzová – T. Petrasová (edd.), Salony v české kultuře 19. století, Praha 1999, s. 93-107.

oborům tvůrčí práce – malířství, psaní básní a dalším ale také se mluvilo a jednalo mluvilo o politice, České akademii, Národohospodářském ústavu a studentských kolejiích Lužanská pohostinnost velmi vynikala vedle Hlávkovy pověstné spořivosti. „*Lužany jsou sídlo k zamilování...*“, napsala Marie Červinková-Riegrová a jistě by se s ní lužanští hosté ztotožnili.

Lužanskými návštěvníky mimo malířů, básníků, skladatelů, hudebníků, sochařů a dalších umělců byli také představitelé neuměleckých profesí jako lékař Eduard Albert, profesor církevního práva Kamil Hernner, chemik Bohuslav Raýman, Josef Fanta, generál František Alexandr Zach, kterého Hlávka učil chodit o jedné berli a holi, archeolog Josef Ladislav Píč, který v okolí Lužan prováděl svůj výzkum, stejně jako botanik Ladislav Čelakovský, který studoval místní rostliny. Velice cenným pramenem týkajících se návštěv na zámku byla „*Knihy hostů*“. Bohužel je v současné době nezvěstná. Pracoval s ní Alois Lodr, díky kterému můžeme aspoň některé poznatky z jistě zajímavého pramene čerpat. Do této knihy se musel zapsat každý návštěvník bez ohledu na to, jak dlouhý jeho pobyt na zámku byl. Kromě poděkování připojovali kresby či notové zápisy. Titulní stránku knihy vytvořil malíř František Ondrůšek. Zobrazil Josefa Hlávku a Zdenku v krojích spolu s jejich psem Zemanem, jak vycházejí z vinného sklípku a vítají hosty. Titulní strana obsahovala i určité atributy lužanské pohostinnosti. U vinného sklípku Ondrůšek namaloval tabuli s nápisem: „*Zde jest dobré pivo a cider k dostání*“.

Hosté jezdili na zámek za Hlávkou už během jeho nemoci. Přesto o Lužanech a hostech mluvíme většinou až po sňatku se Zdenkou, kdy se staly skutečně vyhledávaným místem. Počátek společenského života v Lužanech měl tedy souvislost se svatbou Josefa Hlávky a Zdenky, ale také s přestavbou zámku, která proběhla v letech 1886-1887. Přestavbu zakončilo vysvěcení kaple Panny Marie, svatého Václava a svatého Antonína, nově přistavěné k zámku. Právě tuto událost můžeme považovat za počátek společenského života Lužan. Slavnost se odehrála 11. září 1887 a svoji premiéru zde měla Lužanská mše D dur od Antonína Dvořáka, o jejíž složení byl k této příležitosti požádán Josefem Hlávkou. Poté následoval slavnostní oběd, jehož se kromě manželů Hlávkových a již zmíněného Antonína Dvořáka zúčastnili také politici František Ladislav Rieger a Karel Mattuš, architekt Friedrich Schmidt, Josef Jireček, lékař, mecenáš a politik Anton Steidl a Martin Josef Říha, českobudějovický biskup, který kapli světil. Tato událost odstartovala oblíbenost Lužan u hostů a jejich počet se oproti dřívější době zněkolikanásobil. Organizaci události, jakou bylo vysvěcení kaple,

měla zřejmě na starosti především paní Zdenka Hlávková. Lze tak soudit z dopisu, který byl adresován profesorovi Kličkovovi, kde jej žádala, aby se ujal hry na varhany. Jednalo se o organizování poměrně složité a komplikované akce, protože den vysvěcení ještě 3. září nebyl přesně určen kvůli opožděné zásilce oltáře zhotoveného v Terstu. Zdenka se proto rozhodla informovat o datu vysvěcení profesora krátce před samotnou akcí telegramem.

O vzniku Lužanské mše *D dur* dodnes nevíme příliš podrobností – kdy si ji Hlávka objednal, jestli byla Dvořákovi zaplácena. Vzhledem ke vztahu Hlávky a Dvořáka je pravděpodobné, že honorář nedostal ani jej neočekával, protože není prokázáno, že by Hlávka někdy Dvořáka podpořil finančně.²⁵² Podrobně se Lužanskou mší, jejím vznikem a následným osudem zabýval David R. Beveridge, stejně jako vztahem manželů Hlávkových a Dvořákových. Dva čeští velikáni Josef Hlávka a Antonín Dvořák se prokazatelně setkali až po svatbě Hlávky se Zdenkou Havelkou.²⁵³ Dvořák se stal jedním z prvních devatenácti řádných členů akademie založené Hlávkou a také poradcem v otázkách Hlávčina mecenášství.²⁵⁴ Manželé Dvořákovi navštěvovali Hlávkovy v Lužanech i v Praze. Dvořák je informoval o pobytu v Americe a úspěchu svých děl. Z Ameriky Dvořák zaslal Zdence kondolenci k úmrtí její matky. Zdenka odpověděla dlouhým dopisem a je evidentní její velmi blízký vztah k rodině. S Dvořákem tak sdílela svůj smutek, ale také radost z hudby, nových Dvořákových děl a jeho úspěchu za oceánem.²⁵⁵

*„Zkusila jsem zakrátko účinky bezstarostného pobytu lužanského též sama na sobě. V domě zařízeném všemožným pohodlím a vkusem vzorným, v krásné zahradě a na procházkách v hovoru nenuceném ubíhal čas při zahálce nesmírně rychle,“*²⁵⁶ zapsala si Marie Červinková-Riegrová po svém pobytu v Lužanech. Ty se staly hosty vyhledávaným místem k pobytu a často se objevovaly případy, kdy nový host přijel již s hostem známým, nebo přijel na doporučení. Takovým hostem byl Josef Suk, jehož návštěva Lužan se uskutečnila po popud Antonína Dvořáka a Zdenky Hlávkové²⁵⁷ a také Julius Zeyer, který Lužany navštívil na doporučení manželů Náprstkových. *„S tou*

²⁵² D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkovi, s. 18 a 82.

²⁵³ TAMTÉŽ, s. 77.

²⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 153.

²⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 213–214.

²⁵⁶ M. VOJÁČEK a kol. (edd.), Marie Červinková-Riegrová s. 476.

²⁵⁷ Antonín ŠPELDA – Viktor VIKTORA, Zámek Lužany: hudba a literatura, Plzeň 1976, s. 11.

návštěvou v Lužanech je to těžké, nemohu přece někam vrazit do domu slovy, že jsem slyšel, že si domácí přejí bych je navštívil! Nejlépe čekat na nějakou příležitost“, psal Julius Zeyer Josefě Náprstkové 27. července 1895.²⁵⁸ Pro návštěvu Lužan nakonec Zeyer příležitost našel i když až o rok později. V dopisu z 10. září 1896 se svěřuje paní Náprstkové ze svého nadšení z pobytu v Lužanech, který se ze zamýšleného jednodenního protáhl na dní jedenáct. *„Poznal jsem, jací to lidé vzácní, dobří, upřímní a jak ryzí a krásné jejich intence! Doufám, že to nebude pouhá „známost bez významu“ . Pan Hlávka sám připil mi při loučení na „přátelství“ a mohu říci, že cítím dnes už pro něho přátelsky. A jak ušlechtilá citlivá duše je pí Hlávková! A oba, jak byli srdeční. Musel jsem jim slíbit, že přijedu zase na sv. Václava na posvícení.“*²⁵⁹

Do Lužan byla zvaná i Josefa Náprstková, ale z Prahy se zřejmě na pobyty nikam nevydávala, jelikož Zeyer ji ve svém dopise píše, že ji rozumí a už ani on ji k sobě do Vodňan nezve.²⁶⁰ Josefa Náprstková Lužany navštívila na krátkou dobu koncem června roku 1900.²⁶¹

Posvícení se Zeyer také nakonec zúčastnil, stejně jako dalších akcí: *„Na posvícení v Lužanech se konala v kapli ráno zpívaná mše, kde Zdenka zastávala úlohu regenschori a zpívala chorál sv. Václava“*.²⁶² Účastnil se také dožíněk, jejichž tradici obnovila paní Zdenka. Dožínky probíhaly každoročně po žních v druhé polovině srpna ve všech dvorech od devadesátých let 19. století až do Hlávkovy smrti. Nešlo jen o slavnost pro místní a zaměstnance velkostatku, navštěvovaná byla i lidmi z okolí a oblíbená byla i mezi Hlávkovými hosty. Účastníci měli na sobě většinou lidové kroje. Vše se odehrávalo odpoledne na prostranství před zámkem pod balkonem. Tančilo se a zpívalo. Julius Zeyer prožil s manželi Hlávkovými na zámku také vánoční svátky. K této příležitosti mu darovali šátky s monogramem, jenž zkomponoval sám Hlávka.²⁶³

I během roku byl se svými hostiteli v kontaktu. Korespondenci si vyměňoval především s paní Zdenkou. Domácí paní mu posílala, stejně jako většině hostů, různé výslužky – například jablka ze zahrady nebo květiny, čímž se opět stavěla do role starostlivé hospodyně. Tématem jejich dopisů byla ale také hudba a básně. Zdenka

²⁵⁸ J. JIROUŠKOVÁ – L. PECHA (edd.), V úctě, s. 189.

²⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 213.

²⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 236.

²⁶¹ TAMTÉŽ, s. 283.

²⁶² TAMTÉŽ, s. 279.

²⁶³ J. VOBORNÍK(ed.), Julius Zeyer, s. 31.

dokonce Zeyerovi dělala „*korrektury Plojhara*“.²⁶⁴ Oba byli citliví a vnímaví, dobře si rozuměli. Julius Zeyer věnoval také Zdence Hlávkové také své dílo *Aleksej, člověk boží*.²⁶⁵ Stejně jako Zdenka i Zeyer našel největší zalíbení v zámeckém parku. Julius Zeyer vnímal Lužany jako oázu klidu, ale také hudby a jako místo k setkání, kterým Lužany bezesporu byly.

Manželé Hlávkovi se o Julia Zeyera starali, když onemocněl.²⁶⁶ Zeyera stihl v Lužanech záchvat, který jej natolik oslabil, že zůstal ležet jen na kanapi a nepřesunul se ani do svého pokoje. Hlávkovi se o něj starali několik týdnů a snažili se jej šetřit. Zatajili před ním dokonce i úmrtí Josefy Čermákové, tchyně Josefa Hlávky. O jejím odchodu mu pověděli až den před pohřbem.²⁶⁷ Takto se o něj starali dva měsíce. Z Lužan Zeyera převezl Hlávka do svého domu v Praze, kde v péči o něj pokračovali. Po smrti Julia Zeyera v lednu 1901 se pak zasloužili o uctění jeho památky mimo jiné i souborným vydáním Zeyerových spisů.²⁶⁸ Na počest Julia Zeyera se podíleli hned na dvou památnících – v Chotkových sadech v Praze, jehož autory byli Josef Mauder a architekt Josef Fanta, a druhý přímo v Lužanech na oblíbeném místě, kde sedával. Lužanský památník byl postaven podle návrhu Josefa Hlávky

Zdenka Hlávková byla po celý život velkou ctitelkou Antonína Dvořáka. I on si vážil jejího úsudku, což dokládá i korespondence mezi Dvořákem a manželi Hlávkovými. V jednom z dopisů zaslal Dvořák Zdence výtah ze své skladby *Rekviem*, aby si jej přečetla a sdělila mu svůj úsudek.²⁶⁹ Stejně tak si Zdenčina úsudek vážil Julius Zeyer: „...čekám na úsudek Váš, má pro mě velkou váhu...“ napsal v dopise očekávajíc Zdenčino hodnocení hudby k Radúzovi a Mahuleně.²⁷⁰

Na umělce v Lužanech působilo také Zdenčino umělecké založení. Zdenčino pěvecké vystoupení zapůsobilo na Julia Zeyera: „...*duše Vaše se mi zjevila, když jsem Vás slyšel hrát a zpívat.*“²⁷¹ Podobně oceňoval Zdenčino hudební nadání Jaroslav Vrchlický. Nebylo tedy náhodou, že centrem života v Lužanech byla velká jídelna

²⁶⁴ J. JIROUŠKOVÁ – L. PECHA (edd.), V úctě, s. 284.

²⁶⁵ Tereza RIEDLBAUCHOVÁ, Julius Zeyer a jeho vztah k francouzské literatuře, Červený Kostelec 2010, s. 147.

²⁶⁶ J. JIROUŠKOVÁ – L. PECHA (edd.), V úctě, s. 284.

²⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 286.

²⁶⁸ K. MATTUŠ, Paměti, s. 190.

²⁶⁹ A. ŠPELDA, Antonín Dvořák.

²⁷⁰ J. VOBORNÍK, Julius Zeyer, s. 29.

²⁷¹ TAMTÉŽ.

s klavírem, kde hosté i Zdenka hráli.²⁷² Ačkoliv Jaroslav Vrchlický nepatřil kvůli svému pracovnímu vytížení mezi časté lužanské hosty, účastnil se zřejmě některého vystoupení v zámecké kapli, kde jej Zdenčin zpěv doprovázený varhanami inspiroval 30. srpna 1894²⁷³ k napsání básně Hudba ze sbírky Než zmlknu docela.

*„Chrám zvolna tměl se; oken malbou třpytnou
se poslední svit slunce tiše krad,
v tvář světce tam, v Madonny tahy vpad,
jak motýli když duhobarví slítnou
pod klenbu starých rozložitých stromů.
Cos vážným zvukem přitlumených hromů
tu z hloubi zaznělo, pak výš se vzpjalo,
pak zajásalo, splývalo a tálo
na melodii, hlahol z vzdechů stkaný
hlas ženský provázel tam na varhany.
A rázem rostla křídla mojí duši;
vše velké, svaté, co zde život kruší,
co úsměv resignace a škleb splecnu
juž dávno zdeptal, vstalo na ten hlas,
jenž pod klenbou se vlnil, chvěl a třás,
a zdál se hlasem andělským být v stínu.
.....
O sny! Co všechno hudba dělat může!²⁷⁴*

Jaroslav Vrchlický se do kontaktu s Josefem Hlávkou a s tím pádem také s Lužany dostat až po roce 1890 po založení Akademie, jelikož Vrchlický patřil mezi její první členy, stal se sekretářem čtvrté třídy pro literaturu a umění.

Zdenka představovala bezesporu významný element v Hlávkově mecenášství. Pro kontakty, které Hlávkově umožnila a také pro své umělecké zaměření díky němuž měla k mnohým z nich daleko bližší vztah. Kontakt s hosty v Lužanech i v Praze přinášel jistě i Zdence do života zpestření, ačkoliv už s pozdějším věkem dávala přednost spíše

²⁷² F. ŠMAHEL a kol., Hlávkovy Lužany, s. 85.

²⁷³ A. ŠPELDA, Antonín Dvořák.

²⁷⁴ Jaroslav VRCHLICKÝ, Než zmlknu docela, Praha 1895.

klidu a samoty než společnosti. Někteří se pro Zdenku staly opravdu důležitými – Antonín Dvořák, se kterým se znala jistě přes třicet let svého života a Julius Zeyer, s nímž ji pojila podobně citlivá povaha a pohled na svět.

6.2. Hospodyní na zámku

Zdenku při pobytu na lužanském zámku provázelo především spousta povinností. Anna Havránková, která byla na zámku zaměstnávána jako služebná, vzpomínala, že za paní Zdenky se hodně pracovalo.²⁷⁵ Zdenka měla na starosti domácnost i zahrady, stejně jako vinnou révu. Neřešila jen chod lužanské domácnosti, ale úrodou z Lužan zásobovala také domácnosti příbuzných, a proto se například na Hlávku obrací s dotazem, kolik pytlů brambor přijde do Prahy Hlávkovu bratrovi Tonymu.²⁷⁶

Josef Hlávka nepobýval vždy s manželkou v Lužanech, povinnosti jej často odvolaly do Vídně, do Prahy nebo odcestoval do Karlových Varů na lázeňský pobyt.²⁷⁷ Zdenka pak během nepřítomnosti informovala Hlávku dopisy o chodu domácnosti i jejích členech. Psala mu o zámeckých hostech, o stavu pěstovaného vína a informovala se na podrobnosti ohledně záležitostí k chodu velkostatku, například komu Hlávka slíbil dříví či pronajmout louku.²⁷⁸ V mnoha záležitostech nemohla rozhodovat sama, proto se obracela na manžela, aby se zařídila podle jeho úsudku a rozhodnutí.²⁷⁹ Zdenka také byla v kontaktu se svými tchýněmi a Hlávkově od nich vyřizovala pozdravy „*naše stařenky obě ho libají*“²⁸⁰. Zároveň Hlávku instruovala, co v je potřeba v Praze pro Lužany pořídit.

Pokud Josef Hlávka odjel na určitou dobu do Prahy, zanechal na svém pracovním stole seznam toho, co je potřeba provést za dobu jeho nepřítomnosti. Jeden opis si sám nechával, druhý byl podán do kanceláře. Instrukce k práci ale stejně tak dostávala od Hlávky i jeho manželka Zdenka a sama se na něj pak často obracela dopisem, pokud si nebyla jistá svým postupem v dané záležitosti. Zdenka si mu

²⁷⁵ Archiv MJZH Lužany, fond Karel Hlávka, Rukopisy cizí, Havránková Anna: Paměti, Zapsala v Lužanech dne 23. a 24. srpna slečna Hejná z České akademie věd a umění, kart. 3.

²⁷⁶ Antonín Hlávka (1825-1908), bratr Josefa Hlávky

²⁷⁷ F. ŠMAHEL a kol., Hlávkovy Lužany, s. 122.

²⁷⁸ LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, přijatá, Zdenka Hlávková Josefu Hlávkově, dopis z 10. listopadu 1894.

²⁷⁹ F. ŠMAHEL a kol., Hlávkovy Lužany, s. 123.

²⁸⁰ LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, přijatá, Zdenka Hlávková Josefu Hlávkově, dopis nedatován.

v dopise zasílaným do Prahy také postěžovala, aby již žádnou práci neukládal, protože ji měla před sebou skutečně mnoho.²⁸¹ Některé návštěvy na zámek pak nepřicházely právě v pravou chvíli, zvláště když Hlávka v Lužanech nebyl, protože Zdenka měla práci s úrodou, domácností a k tomu se ještě musela věnovat hostům a byla tak zcela vytížená.²⁸²

Hospodaření v okolí zámku se týkalo také pěstování vinné révy. Hlávka se svého vlastního vína velmi dožadoval, ač bylo drahé a zřejmě ne příliš kvalitní. Hlavní roli v pěstování vinné révy měla paní Zdenka, která se věnovala nejen samotné révě v zahradách, ale také výrobě vína a likérů. Aby si tuto činnost dobře osvojila, absolvovala Zdenka s hospodyní Fanny praxi na chemicko-fyziologické stanici v Klosterneubergu, kde získala potřebné informace. Sklizeň však byla malá a víno bylo vhodné spíše pro čeled'. Starosti s vínem a likéry v Lužanech se odrážely také v korespondenci manželů Hlávkových. Zdenka měla obavy o úspěch lužanského vína u hostů, když Hlávka objednal celých 435 litrů z Uher, protože tomuto vínu to lužanské nemohlo konkurovat. Už samotné obavy paní Zdenky nepůsobí v otázce kvality vína příliš přesvědčivě. Hlávka se zakládáním vinice začal už v roce 1875, kdy byl Lužany odkoupil od své matky. Zdenka Hlávková si o pěstování vinné révy vedla vlastní poznámky, které obsahují i kresby. Týkají se hlavně teorie pěstování, jak je třeba hrozen nasazovat, révu řezat a obsahují také rozpis činnosti kolem vinné révy podle jednotlivých měsíců. Další rukopisy Zdenky obsahují instrukce o ošetřování sklepa, kde bylo víno uloženo. Jak udržovat potřebnou teplotu 8 °C, prohlížení stropů a podlah kvůli plísním, jak dolévat do sudů. Velký důraz kladla ve svém rukopisu na čistotu, tolerována nebyla ani pavučina.²⁸³

Okolo zámku pečovala Zdenka také o rybník. Velmi si ho oblíbila a ráda chodila ve volných chvílích krmit kapry. Velebný pán ji poradil, aby kaprům házela hrách, což se jí velmi osvědčilo, kapři si pomlaskávali.²⁸⁴ Práce se měnila dle sezóny a pěstovaných plodin, ale žádná z nich se paní domu nevyhnula, pracovala stejně jako služebné a kuchařky. Zámek se snažil být soběstačný. Pěstovalo se ovoce, zelenina, také se chovaly včely, ovce, dobytek. Plodiny pěstované v rámci velkostatku byly na zámku hned zpracovávány a využívány. Hlávka si potrpěl na to, aby vše bylo místní. Účty,

²⁸¹ LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, přijatá, Zdenka Hlávková Josefu Hlávkově, dopis nedatován.

²⁸² F. ŠMAHEL a kol., Hlávkovy Lužany, s. 125.

²⁸³ Archiv MJZH Lužany, fond Josef Hlávka, Zdenka Hlávková: pěstování révy, kart. 4.

²⁸⁴ A. Lodr, Josef Hlávka, s. 123.

kteře je možné dohledat k hospodařeni na zámku, se týkají především věcí souvisejících s přípravou vína, jako cukr, korky, zátky a podobně. Odpočinkovou činností bylo vyšívání. Dámy, manželky a dcery Hlávkových přátel, sedávaly při této činnosti v parku pod duby. Pro případ úplného uzavření zámku za nepřítomnosti panstva platil domácí řád. Zodpovědným za zámek se pak stával zahradník. Měl instrukce k uzavření vchodů do zámku, obdržel klíče k úschově. Na starosti měl hodiny na věži a odklízení sněhu. Před příjezdem panstva musel vyvětrat v bytě a obstarat drobné opravy. Zahradník, který bydlel v zámku, se tak stával při nepřítomnosti manželů Hlávkových jeho správcem a povinnosti v péči o zámek se dotýkaly nejen jeho, ale i jeho ženy.

Pro běžný chod domácnosti byla centrem kuchyně, k níž se vztahovala každodenní povinnost přípravy jídla pro hosty a obyvatele zámku. K svačině se obvykle za pěkného počasí sedávalo venku, prostřelo se na zemi. Podávala se káva, smetana a rohlíky. K obědu bývala vždy zelenina, často se připravoval krupičkový nákyp. Téměř tradičně byl oběd zakončen jahodami, které Hlávka miloval. Maso se podávalo až k večeři, nejčastěji hovězí, to bylo nutné ale pro Hlávku pasírovat.

Pro všechny svoje povinnosti na zámku si Zdenka vedla zápisník, uložený v archivu MJZH na zámku v Lužanech. Každoročně začínal zápisem s datem příjezdu a Zdenka si do něj zaznamenávala všechny důležité informace a poznámky pro vedení domácnosti: recepty, zavařování (kolik se čeho zavařilo), stáčení cideru, domácí práce, rozdělování úrody do Prahy a Přeštic, mletí obilí. Kromě těchto každodenních starostí ale zámecká paní zapisovala také své postřehy a jiné aktivity jakými byly procházky po zahradě, jak krmila ryby v rybníce, či informaci o příchodu nové kuchařky po smrti kuchařky Kateřiny.²⁸⁵

„V Lužanech ach ta krása zeleně a pestrých květů vždy slzy vděčnosti mi vyloudí – že Bůh popřál mi tolik krásy a slasti přírody užít - - Pak navštívila jsem ihned můj sklep kde vše v úplné čistotě a pořádku jsem našla – hned jsem se pustila do přetáčení vína loňského a tak v práci a starosti o víno uběhl týden aniž bych se byla nadála.“²⁸⁶

I přes nekončící práci si Zdenka Lužany oblíbila. Měla ráda přírodu a své útočiště našla i v kapli, kam vedly její první kroky při příjezdu do Lužan, aby si zahrála na varhany a pak hned na obchůzku hospodářství.²⁸⁷

²⁸⁵ Archiv MJZH Lužany, Zdenky Hlávkové zápisník, nezařazeno.

²⁸⁶ TAMTÉŽ, fond Josef Hlávka, Rukopisy cizí, Zdenka Hlávková: deník, kart. 4.

²⁸⁷ F. ŠMAHEL a kol., Hlávkovy Lužany, s. 123.

7. Cesta do Paříže

Cesta do Paříže, kterou Zdenka Hlávková podnikla v roce 1900, nebyla na svou dobu ničím výjimečným, právě naopak. Pozornost této podniknuté cestě bude v práci věnována především z toho důvodu, jak tuto cestu vnímala sama Zdenka Hlávková. Pro ni představovala tato cesta určitý splněný sen a ona sama tuto cestu zároveň vnímala jako svoji cestu poslední, což se skutečně naplnilo, jelikož se výprava do Paříže odehrála dva roky před její smrtí.

Samotné cestování přímo souvisí s rozšířením volného času v životě člověka. Podnikání výletů bývalo také častou náplní spolků, například i Amerického klubu dam. Celkově se druhá polovina 19. století stala kolébkou moderního turismu. Objevují se cestovní kanceláře a hromadné zájezdy,²⁸⁸ cestopisy a průvodce na cestách začaly být atraktivním knižním artiklem.²⁸⁹ V českém prostředí převládaly příručky o Paříži, vzhledem ke světovým výstavám, které byly s oblibou navštěvovány.²⁹⁰ Právě takovou cestu do Paříže, jejíž účelem byla také návštěva světové výstavy, podnikla v květnu roku 1900 Zdenka Hlávková. Samotný průběh cesty pro ni nebyl zřejmě ničím komplikovaným. Zdenka byla jazykově dobře vybavena, domluvila se nejen francouzsky, ale také německy, anglicky a italsky.

Cestování bylo především doménou mužů, ale se svými manželi či známými cestovaly také ženy. Žena byla ale jako potencionální cestovatel opomíjena v různých cestovatelských příručkách a celkově nebyl počet žen, které se rozhodly delší cestu podstoupit, vysoký. Manželé si často naříkali nad zavazadly svých dam. Ženám pak bývalo dobovým tiskem doporučováno, co si s sebou na cestu mají sbalit tak, aby se vše vešlo do jednoho zavazadla. Sama některá dáma dala raději před starostmi s přípravou na cestu a často dlouhé jízdy vlakem přednost domácímu pohodlí, ačkoliv cestování doporučovali i lékaři jako příjemné rozptýlení.²⁹¹ Pokud ženy vycestovaly, stala se pro ně tato skutečnost velmi silným zážitkem, který umožňoval vybočit z každodenního stereotypu.²⁹² Ženy vyjížděly na cesty vždy s podporou rodiny a také s doprovodem. Ačkoliv postupem 19. století vzrůstalo všeobecné přesvědčení o právech žen a jejich

²⁸⁸ Kristýna ULMANOVÁ, *Cestování před sto lety*, Praha 2011, s. 16.

²⁸⁹ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin*, s. 368-369.

²⁹⁰ K. ULMANOVÁ, *Cestování*, s. 22.

²⁹¹ TAMTÉŽ, s. 77–78.

²⁹² M. LENDEROVÁ, *Dámská jízda: cestovatelky z českých zemích a jejich obraz Itálie v letech 1782-1936*, Pardubice 2017, s. 38.

rovnosti s muži, nebylo stále dobře přijímáno, pokud žena vyjela na cestu sama, proto nedílnou součástí pro cestu ženy byl i vhodný doprovod.²⁹³

Společníky na cestě byli Zdence manželé Müllerovi. Josef Müller (1834–1910) byl numismatik, ředitel hlavní mincovny ve Vídni a politik. V Paříži se setkali ještě s dalšími Čechy, například architektem Frantou Skopalíkem a Františkem Křížíkem. Návštěvy výstavy, restaurací a památek pak často podnikali spolu s dalšími krajany.

Josef Hlávka se cesty do Paříže se svou manželkou neúčastnil. Sám měl zřejmě povinnosti, které mu tuto cestu neumožňovaly. Hlávka za doby Zdenčiny cesty pobýval v Lužanech, kam přijel z Prahy. Záležitosti, které v Praze vyřizoval, pro něj byly natolik vysilující až lehce onemocněl. Přesto se Zdenka ve svých dopisech nevzdává naděje, že by mohl přece jen do Paříže přijet. Několikrát nabízí řešení, které by umožňovalo Hlávkovu cestu, tak aby byla v souladu s jeho dalšími povinnostmi. Navíc Zdenka našla pro Hlávku i vhodné stravování v restauraci s dostatečně měkkými pokrmy²⁹⁴ a také nové bydlení. Naděje na Hlávkův příjezd svítla, když z Lužan celých osm dní nepřicházely žádné zprávy a byla tak již přesvědčená, že je Hlávka na cestě za ní. Zdenka korespondenci do Čech zasílala denně. Hlávkovy prodlevy v odpovědích však ve vzájemné korespondenci manželů nebyly ničím výjimečným.²⁹⁵

Hlávkův nepříznivý zdravotní stav byl také hlavním argumentem, proč nepřicestoval do Paříže za Zdenkou a jejími spolucestovateli manželi Müllerovými. Hlávka považoval za zbytečné, aby se na cestu do Paříže vydával a byl tak jen na obtíž. Navíc se mu nelíbilo pomýšlení, že ostatní se Zdenkou odejdou ráno, vrátí se večer a on sám bude celý den trávit na pokoji. Přesto stále ponechával Zdence malou naději: „...*nicméně se neodříkám jestli se stane nějaký skutečný obrat k lepšímu...*“.²⁹⁶ V dalším dopise se už ale zcela vzdává pomýšlení na cestování. Hlávka se cítil být velice unavený a spal přes den. V dopise si dokonce vyčítá, že návštěva na něj musela hodinu a půl čekat, než se odpoledne probudil. Sám tedy přiznává, že by Zdence byl takto slabý jen na obtíž a nabádá ji: „...*uži tedy té pohody příležitosti dle možností a dle tvých sil – bud' ale při tom obezřetná aby si se nepřemáhala...*“.²⁹⁷

²⁹³ M. LENDEROVÁ, *Dámská jízda*, s. 38, 48–49.

²⁹⁴ Hlávka měl problémy s trávením a stravoval se proto především kašemi.

²⁹⁵ LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, přijatá, Zdenka Josefu Hlávkovu, korespondence z Paříže.

²⁹⁶ TAMTÉŽ, korespondence vlastní, odeslaná, Josef Hlávka Zdence Hlávkové, dopis ze 14. května 1900.

²⁹⁷ TAMTÉŽ, dopis z 31. května 1900.

V době Zdenčiny cesty řešil Hlávka svou cestu do Krakova, kterou měl pracovně podniknout a snažil se ji vyhnout. Jeho zdravotní stav tedy nebyl pro vzdálenější cesty příznivý a sám psal, že nejraději by zůstal doma. Sám Hlávka mnoho cestoval jako student i později jako architekt na začátku své kariéry. Neměl mnoho pochopení pro některé zastávky během cesty, o nichž ho Zdenka informovala. Kritizoval nepříznivé počasí, chladno, deštivo a nechápal, co by manželé Müllerovi a jeho žena mohli podnikat v tomto počasí v Zurichu celé tři dny! Ačkoliv tedy Hlávka Zdence tuto cestu dopřál, chtěl být informován o jejím průběhu a sdílel s ní nadšení z výstavy retrospektivy, nedokázal přece jen plně pochopit Zdenčinu radost z podniknuté cesty.²⁹⁸

O své cestě informovala dopisy a pohlednicemi Zdenka Hlávková také Julia Zeyera, s nímž mohla zřejmě velmi dobře sdílet své dojmy a poznatky, nejen kvůli vzájemnému přátelství a porozumění ale i proto, že sám Zeyer měl k Francii a Paříži osobní vztah, jelikož zde strávil celý jeden rok.²⁹⁹

Cesta Zdenky Hlávkové trvala téměř měsíc a nenavštívila pouze Paříž. První pohled, který od ní Hlávka obdržel, popisuje dojem z návštěvy Mnichova. Ačkoliv se z dopisů později dozvídáme o kvalitě ubytování a stravování, o cestě a jejím průběhu se Zdenka nezmiňuje.³⁰⁰

Je ale nepochybně jisté, že cesta byla uskutečněna vlakem. Trasa vlaku pro spojení Praha – Paříž byla většinou vybírána cestovateli podle atraktivity míst, kterými se bude projíždět. Hlavním cílem tedy nebylo zvolit cestu nejkratší, ale nejzajímavější, kde výhledy z okna mohou něco nabídnout. V průvodcích pak býval dokonce cestující vlakem nabádán, kdy se má z okénka dívat, aby mu nic žádná pozoruhodnost neunikla. Doporučovalo se také nejezdit do Paříže a zpět totožnou trasou. Touto zásadou se cesta Zdenky Hlávkové řídila. Zastávky na cestě, jako například už v zmíněném Mnichově, nebyly ničím neobvyklým. Pokud cesta nepřesáhla 30 dní, umožňovala jízdenka na trase vystoupit a zajímavé místo navštívit.³⁰¹ Cesta Zdenky Hlávkové pak pokračovala

²⁹⁸ LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, odeslaná, Zdenka Hlávková, dopis z 31. května 1900.

²⁹⁹ T. RIEDLBACHOVÁ, Julius Zeyer, s. 19.

³⁰⁰ LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, přijatá, Zdenka Hlávková, pohlednice z Mnichova nedatováno.

³⁰¹ K. ULMANOVÁ, Cestování, s. 24–25.

pravděpodobně do Štrasburku, odkud posílá pohlednici s popisem návštěvy Mnichova, a dále do Nancy. Odtud již přímo do Paříže. Zde strávila 15 dní.³⁰²

Stejně jako dopravu, tak i ubytování bylo potřeba vyřešit ještě před samotnou cestou. Mít zajištěné ubytování bylo nezbytné především v době světových výstav. Cestovatel měl dvě možnosti – ubytování v hotelu nebo si pronajmout byt. Nejlevnější ubytování bylo možné v hotelu sehnat za 3 franky na noc, nejdražší až 25 franků za noc. Ceny pokojů také ovlivňovalo patro hotelu a výhled.³⁰³ Ubytování si Zdenka v dopise chválí. Spolu s manželi Müllerovými byla ubytovaná v hotelu ve třetí patře. Manžele Müllerovi vyšel pokoj na 16 franků a Zdenku na 9 franků denně. Hotel se zřejmě nacházel blízko centra, protože do Tuilerijských zahrad a na Place de la Concorde se z hotelu vydali hned první den pěšky. Na doporučení se byla Zdenka s Müllerovými podívat také na byt k pronájmu. Byt se Zdence velice líbil, byl v klidné ulici, ve druhém patře, navíc nebyl drahý. Müllerovi ale pronájem odmítli, byt byl pro tři osoby příliš malý. Zdenka o něm ale uvažovala v případě, že by do Paříže přijel také Hlávka.³⁰⁴

Kromě ubytování bylo také potřeba zařídit si v Paříži stravování, v hotelu se obvykle pouze snídalo. Na obědy a večere se pak chodilo do různých restaurací. Jedním z důvodů byla i cena. Ta byla v restauraci nižší než v hotelu.³⁰⁵ S tím se setkala i Zdenka Hlávková, když po prvním jídle v hotelu činil účet za polévku, hovězí maso s bramborem a jednu láhev vína, 15 franků. V Paříži pak hledali vhodný podnik, kde by se mohli stravovat. Kromě ceny také narážely na růžové nedopečené maso.³⁰⁶ Podobnou zkušenost měli i cestovatelé z Litomyšle, kteří při návštěvě Paříže v roce 1900 také vyzkoušeli francouzskou kuchyni a nedopečené maso.³⁰⁷ Nakonec Zdenka s manželi Müllerovými dostali na vhodnou restauraci doporučení a také se stravovali na výstavišti, stejně jako cestovatelé z Litomyšle.³⁰⁸

³⁰² LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, přijatá, Zdenka Hlávková Josefu Hlávkově, dopisy z Paříže.

³⁰³ K. ULMANOVÁ, Cestování, s. 32-34, 38.

³⁰⁴ LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, přijatá, Zdenka Hlávková Josefu Hlávkově, dopis z 16. května 1900.

³⁰⁵ K. ULMANOVÁ, Cestování, s. 36.

³⁰⁶ LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, přijatá, Zdenka Hlávková Josefu Hlávkově, dopis z 16. května 1900.

³⁰⁷ K. ULMANOVÁ, Cestování s. 43–44.

³⁰⁸ TAMTÉŽ s. 44.

LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, přijatá, Zdenka Hlávková Josefu Hlávkově, dopis z 16. května 1900.

V Paříži navštívila Zdenka známé památky a zajímavosti jako Notre Dame, Lucemburské zahrady, Louvre, hřbitov Père-Lachaise, Versailles, také operu Roméo at Juliette od Charlese Gounoda. Všechno dění v Paříži a z velké prostranství všude kolem působilo na Zdenku ohromujícím dojmem.³⁰⁹ K hlavním cílům cesty ale patřila návštěva světové výstavy. Ta se v Paříži roku 1900 konala od 15. dubna do 12. listopadu. O konání výstavy se ucházel také Berlín, ale nakonec byl tento záměr kvůli naprosté nepřipravenosti ze strany Němců zamítnut. Hlavním cílem výstavy bylo představit pokroky a úspěchy evropské civilizace dosazených v 19. století. Mimo jiné byli jako novinka uvedeny automobil a film. Vedle vědeckých objevů, pokroku a techniky mělo být končící století oslaveno také předvedením výtvarných děl. Prostor pro výstavu se nacházel v palácích a pavilonech na Martově poli, v paláci Trocadéro a v okolí. Palác Trocadéro byla zachován z již minulých výstav, stejně jako strojovna a také Eiffelova věž. Do prostoru byla také zakomponována další prostranství, a to mezi Champ de Mars a Esplanade des Invalides. Výstavní paláce se nacházely také na periferii Paříže.³¹⁰

Výstavy se zúčastnilo přes osmdesát zemí světa. Exponáty byly rozděleny do 18 skupin a 121 tříd a státy a národy přihlášené na výstavu měly možnost postavit si vlastní národní pavilon.³¹¹ Ačkoliv byla výstava zahájena 15. dubna a na její přípravu bylo dostatek času, přesto kompletní byla až dva měsíce po svém otevření. Do té doby panoval v jednotlivých pavilonech výstavy chaos a nepořádek a některé byly dokonce zcela prázdné.³¹² Výstava byla přesto u návštěvníků úspěšná.³¹³

Zdenka Hlávková výstavu navštívila 17. května a hned druhý den o svém dojmu píše Josefu Hlávkovi. Výstava v ní vzbudila dva velké dojmy: velkolepost a nehotovost. Zdenka se stala návštěvnicí výstavy v době, kdy ještě nebyla zcela kompletní. Z nehotovosti výstavy byla patrně velmi rozčarovaná, protože fakt, že výstava není plně hotová ani čtyři týdny po svém otevření pro ni bylo naprosto v rozporu s francouzskou akurátností. Přesto tento dojem z prázdných pavilonů, ve kterých byly jen bedny, smetí a prach, na ní velmi zapůsobila velkolepost prostoru, ale také nádhera

³⁰⁹ LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, přijatá, Zdenka Hlávková Josefu Hlávkovi, dopis z 18. května 1900.

³¹⁰ Jaroslav HALADA – Milan HLAVAČKA, Světové výstavy od Londýna 1851 po Hannover 2000, Praha 2000, s. 98-100.

³¹¹ TAMTÉŽ, s. 101.

³¹² TAMTÉŽ, s. 99.

³¹³ TAMTÉŽ, s. 103.

a množství, kterou měla možnost vidět. Právě velikost prostoru a požadavky spolucestovatelů na to, co chtějí vidět, vzbuzovaly ve Zdence Hlávkové obavy, že čas, který má pro výstavu vyhrazen nedokáže dostatečně využít. Jen s panem mincmistrem Mülllerem strávili na výstavě mnoho času hledáním jeho vystavených mincí a medailí.³¹⁴

Jako nejzajímavější na výstavě hodnotila Zdenka Hlávková ve svém dopise retrospektivní palác a obrazárnu. Pozornost věnovala také malému salonu rakouských secesionistů, kde byl vystaven Hynaisův obraz – portrét Josefa Hlávky. Sami manželé Hlávkovi pak na výstavu zapůjčili obraz od Mařáka. Byl vystavený v rakouském pavilonu. Zdenka však jeho umístění považovala za nešťastné, neboť visel v koutě a ve tmě, kde si jej žádný návštěvník nepovšiml. Obdivovala také vystavený Fantův interiér, jako velice jemný, který přesto ve svém okolí vynikl. Vedle paláců uměleckých navštívila Zdenka také palác průmyslový.³¹⁵

Ve středu 30. května 1900 se Zdenka rozloučila s Paříží: „...s pocitem vděčnosti v srdci za to, že jsem tolik krásy mohla spatřiti...“. Cesta zpět do Čech nebyla z Paříže přímá, měla opět několik zastávek. První zastávka na zpáteční cestě byla v Belfortu. Zbytek zastávek s pobyty se uskutečnil na území Švýcarska. V Curichu, Interlakenu a Lucernu. V okolí podnikali opět s manželi Mülllerovými výlety a navštěvovali kulturní akce, jako například koncert na varhany a divadlo italské společnosti v Lucernu.

Cesta do Paříže byla pro Zdenku Hlávkovu, jak sama píše, splněným snem. Cestu podnikla dva roky před svojí smrtí a byla si vědoma toho, že už se zpět do Paříže nikdy nevrátí „...já pláči co jsem všechno na tom světě neviděla a promeškala...“.³¹⁶

³¹⁴ LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, přijatá, Zdenka Hlávková Josefu Hlávkovi, dopis z 18. května 1900.

³¹⁵ TAMTÉŽ, dopis z 25. května 1900.

³¹⁶ LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence rodinná, Zdenka Hlávková Juliu Zeyerovi, dopis nedatován.

8. Odchod Zdenky Hlávkové

Josef Hlávka oznámil prostřednictvím parte ztrátu *své vřele milované choti a šlechetné spolupracovnice, paní Zdenky Hlávkové, rodem šlechtičny z Havelků*.³¹⁷ Zdenka Hlávková zemřela po dlouhodobé nemoci 29. března 1902 v nedožitých šedesáti letech v Praze, v domě číslo popisném 736.³¹⁸

O smrti Zdenky Hlávkové vyšly zprávy v několika novinách a časopisech: Politik, Hlas národa, Národní politika, Dalibor a dalších. Jako památka na Zdenku byla otištěna také vzpomínka od „dávnné přítelkyně“ v Ženských listech.³¹⁹ Jako příčinu její smrti uvedly Plzeňské listy Brightovu nemoc, jedná se o onemocnění ledvin, Hlas národa však jako příčinu uvedl „*jaterní nemoc*“.³²⁰

Zdravotní problémy každopádně Zdenku trápily dlouhodobě, ačkoliv svému okolí nedala nic znát, jelikož její nemoc a úmrtí všechny přátele a známé zaskočily. Karel Mattuš se svých pamětech zrekapituloval poslední Zdenčin rok, kdy se stále jevila zdravou a svěží. Chodila do společnosti, účastnila se svatby Mattušovy dcery, a ještě v zimě pořádala své páteční večery. Její onemocnění poslední únorový týden se tedy mohlo jevit jako náhlé. Nemoc sice Zdenku upoutala na lůžko na několik týdnů, ale stále se nepočítalo s nejhorsším.³²¹

Na svůj odchod ze světa se Zdenka připravovala už v roce 1897 kvůli zdravotním potížím, které ji trápily. Měla zřejmě svůj krátký čas na tomto světě na paměti a mohla tak přemýšlet o tom, jak by si představovala svoji poslední cestu. Poslední vůlí se loučila také se svým manželem, přesněji dopisem, který k závěti náležel: *“Milý drahý Pepíčku, loučím se s Tebou drahý manželi – cítím zdraví své podkopané citovými bouřemi – loučím se s Tebou upřímně – vřele Tobě děkuji za vše dobré – co jsem po Tvém boku užila.”*³²² Přiznává ale, že v manželství nebyla zcela šťastná, neboť nemohla učinit šťastného svého manžela – „...v tom spočívá jediné štěstí ženy...“. Citovými bouřemi minila Zdenka ve svém posledním dopise zřejmě všechna rodinná trápení s rodiči, synovcem Karlem a také pomluvy a intriky, kterým čelila. Už

³¹⁷ Archiv MJZH Lužany, fond Doplnky, Zdenka Hlávková: česko-německé parte, inv. č. 5, kart. 2.

³¹⁸ TAMTÉŽ.

³¹⁹ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkovi, s. 257.

³²⁰ TAMTÉŽ.

³²¹ K. MATTUŠ, Paměti, s. 191.

³²² LA PNP, fond Josef Hlávka, doklady rodinné, Zdenka Hlávková, poslední vůle z roku 1896, dopisy Josefu Hlávkovi a bratru Františku Havelkovi.

krátce po svatbě s Josefem Hlávkou se objevily fámy o Zdenčině věku. Podle nich měla být starší, než Hlávkoví tvrdila. Tuto křivdu, starou téměř dvacet let, měla na paměti i ve své poslední vůli. S Hlávkou se v dopise rozloučila a sdělila mu základní body své závěti: vrátila mu spořitelní knížku s 500 zlatými, kterou obdržela od manžela jako svatební dar, prozradila mu své ušetřené peníze z doby, kdy zpívala ve dvorní kapli. Jednalo se o 15 000 zlatých. Tyto peníze Zdenka ve své poslední vůli odkázala Akademii. Požádala také, aby její svatební šperk předal do Náprstkova muzea, neboť si nepřála, aby pro ni tak důležitý šperk po její smrti nosil ještě někdy někdo jiný. Do muzea putovala kromě Zdenčina šperku také plenta vyšívaná Růženou Havelkovou jako nevěstou do oddělení Práce našich matek.³²³

Podrobné instrukce týkající se vykonání poslední vůle svěřila ale svému bratranci Františku Havelkovi, který pracoval pro Josefa Hlávku jako správce jeho domu v Praze. Tyto instrukce se mimo jiné týkaly i svíce na pohřbu, na kterou se měl nechat napsat rok jejího narození 1843 a tím ukončit veškeré fámy a pomluvy.³²⁴ V tomto ohledu nevkládala Zdenka do Hlávky příliš důvěry. Svému bratranci raději předala i instrukce o uložení svého křestního listu v Hlávkově stole. Tato nedůvěra ve vlastního manžela se ukázala jako oprávněná, sám Hlávka si totiž rokem narození své manželky jistý nebyl.³²⁵

František Havelka měl podle závěti také za úkol odevzdat poslední dopisy přátelům Zdenky a rozdělit její majetek. Zdenka odkázala svému druhému bratranci žijícímu v Rusku tisíc zlatých, zlaté hodiny a psací stůl po otci. Finanční dary rozepsala i pro další, například pro Žofii Svobodovou, chůvu neteře Růženky, ale pamatovala i na rozdělení svého oblečení, peřin a osobních věcí. V pozůstalosti Zdenky byly také věci po rodičích, knihy, nábytek, obrazy. Tyto věci chtěla přenechat svým příbuzným, ale Hlávkoví ponechala možnost volby: „...*chceš-li něco z toho podržet – těšilo by mne, jsou to však věci tak staré – chudičké, že pro Tebe nemají ceny, a jim to bude památka na mé drahé rodiče*“.³²⁶

Ve své závěti uvedla přání, aby byla pohřbená na Vyšehradě. Josef Hlávka měl svoji hrobku v Přešticích, nechal si ji vystavit podle svého návrhu a místo svého posledního odpočinku zde už našla první manželka Josefa Hlávky Marie. Zdenka si byla

³²³ A. LODR, Josef Hlávka, s. 284.

³²⁴ LA PNP, fond Josef Hlávka, doklady rodinné, Zdenka Hlávková, poslední vůle z roku 1896, dopisy Josefu Hlávkoví a bratru Františku Havelkoví.

³²⁵ A. LODR, Josef Hlávka, s. 223.

³²⁶ TAMTÉŽ, s. 285.

vědoma vztahu, jaký měl její manžel se svojí první ženou a sama měla stále blíže ke svým rodičům než k manželovi. Přála si proto spočinout na stejném místě jako oni. „*Pochována přeju si býti na Vyšehradě – prosím snažně o toto mé přání poslední! Ty, drahý Pepičku, položíš se vedle Márinky – já musím na Vyšehrad.*“³²⁷

Hlávka své ženě ale toto poslední přání nesplnil. Můžeme se dnes jen dohadovat, zda záměrně či pohřbení Zdenky na Vyšehradě nebylo možné. Podobný problém řešila Zdenka při smrti rodičů, kdy se nesměli uložit do hrobu dva zesnulí následující po sobě v určitém intervalu.³²⁸ Místo posledního spočinutí našla Zdenka nakonec v přeštické hrobce vedle Marie. Lze předpokládat, že stejně jako u pohřbu Josefa Hlávky o šest let později proběhlo nejdříve rozloučení se Zdenkou v Praze. Ostatně o tom, že vyprovázel Zdenčinu rakev na nádraží (lze si domyslet, že na cestu do Lužan) informoval Hlávku ve své kondolenci Václav Havelka, Zdenčin strýc.³²⁹ Navíc nám tento předpoklad dokládá i účet od pražského pohřebního ústavu. Kromě „*nádherná patentní silná kovová rakev, uvnitř s kovovou vložkou se sklem*“ vyúčtoval ve svých službách také veškeré poplatky, odkazy pro chudé, věnec a díkuvzdání.³³⁰ V Přešticích se pak uskutečnil pohřeb v kostele a následné uložení těla do hrobky.

Při příležitosti pohřbu Hlávka na památku své druhé manželky podaroval v Přešticích několik spolků³³¹ a také místní chudé, celkově mezi ně rozdělil 1100 zlatých.³³²

Hlávka nesl ztrátu své druhé ženy, opory a spolupracovnice těžce. Památku obou svých manželek uctil v názvu založené nadace Nadání Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových, která se stala jeho dědicem.

³²⁷ A. Lodr, Josef Hlávka, s. 284.

LA PNP, fond Josef Hlávka, doklady rodinné, Zdenka Hlávková, poslední vůle z roku 1896, dopisy Josefu Hlávkovému a bratru Františku Havelkovému.

³²⁸ D. R. BEVERIDGE, Zdenka a Josef Hlávkovému, s. 75.

Archiv MJZH Lužany, fond Josef Hlávka, Rukopisy cizí, Zdenka Hlávková: deník, deník – poznámky, kart. 4.

³²⁹ LA PNP, fond Josef Hlávka, korespondence vlastní, přijatá, Václav Havelka Josefu Hlávkovému, dopis z roku 1902.

³³⁰ LA PNP, fond Josef Hlávka, doklady rodinné, Zdenka Hlávková, účty za různé služby při pohřbu.

³³¹ Sokol, Pošumavská jednota, Spolek vysloužilců, Spolek řeznický, Spolek řemeslnický, Spolek hasičský, Spolek Havliček, chudé školní mládeži na školní pohřby a 300 zlatých pro chudé.

³³² LA PNP, fond Josef Hlávka, doklady rodinné, Zdenka Hlávková, rozpis darů věnovaných korporacím při příležitosti úmrtí Zdenky Hlávkové z roku 1902.

9. Závěr

Předkládaná diplomová práce představuje život Zdenky Hlávkové jako celek a nejen jeho část po sňatku s Josefem Hlávkou, jak je tomu ve většině existujících pracích. V úvodu vytyčeným cílem práce bylo zmapovat život manželky českého mecenáše od narození až po pohřeb v rámci širších souvislostí života ženy v 19. století a také detailním pohledem na životní příběh a vlastní prožívání událostí Zdenkou Hlávkovou. Toho bylo docíleno prostřednictvím deníku a korespondence. Ego-dokumenty se staly hlavními prameny pro tuto práci. Deník zachycuje až období od roku 1894, ale korespondence s Josefou Náprstkovou a Kateřinou Dlabáčovou se prolíná velkou částí jejího života a nabízí tak možnost sledovat proměnu Zdenky Hlávkové během několika desítek let.

Samotnou diplomovou práci můžeme rozdělit na dvě části – před sňatkem a po sňatku. První část mapuje dětství a dospívání Zdenky Havelkové jako dcery váženého právníka a politika, navíc literárně činného českého vlastence. Zdenku navíc zasazuje do pevného rodinného zázemí rodičů a sestry Miloslavy spolu s jejich životními osudy. Pro toto životní období neexistuje příliš pramenů, které by umožnily jej detailně popsat. Obecnou představu o výchově dívek, jejich budoucnosti, sňatku, manželství, popřípadě profesního uplatnění proto podává samostatná kapitola, ve které byly zúročené poznatky z literatury a vydaných pramenů. Na základě obecně platných poznatků a možnosti srovnání s životem jiných žen v 19. století můžeme získat ucelený obraz života Zdenky Havelkové pro období, kdy bohužel archivy nenabízí dostatečnou pramennou základnu. Jednotlivé kapitoly se pak už obrací k dětství a rodině manželů Havelkových. Matěji Havelkovi se dostávalo v literatuře pozornosti díky jeho kariéře právníka a politika, proto je jeho životopis již zpracovaný. Podobně tomu je i u Zdenčiny sestry Miloslavy, provdané Pippichové. Dětství a dospívání Zdenky Hlávkové bylo popsáno právě v návaznosti na kariéru otce a s tím spojené stěhování rodiny. Poslední stěhování zavedlo Havelkovy do Prahy, kde se Zdenka začala věnovat své vlastní kariéře a sama byla společensky aktivní. Jedna kapitola vztahující se k tomuto období je proto věnována také Americkému klubu dam, jehož členkami se Zdenka se sestrou staly. Z této společnosti klubu vzešlo také přátelství s Josefou Náprstkovou, s níž pojil Zdenku do značné míry podobný osud.

Druhá část práce je uvedena zlomovým okamžikem v životě Zdenky Havelkové, sňatkem. Ten byl považován za naplnění života ženy. I pro Zdenku, ačkoliv již

v pozdějším věku, znamenal důležitý životní moment. Pozdní sňatek mohl způsobit nedostatek vhodných kandidátů pro šlechtičnu Havelkovou nebo také problém týkající se věna, když Zdenku se svatbou předběhla mladší sestra Miloslava. Rytíř Matěj Havelka byl váženým a úspěšným mužem, ale věno pro dvě dcery mohlo finanční situaci kterékoliv rodiny značně zkomplikovat. Domácnosti se vedly šetrně a spořivost se nesla také celým životem Zdenky Hlávkové.

Pro reflexi života vdané ženy byl jako hlavní pramen využit již editovaný deník, který si Zdenka Hlávková vedla. Deník umožnil zrekonstruovat domácnost a vztahy v ní, jak je vnímala sama Zdenka jako druhá manželka Josefa Hlávky. Ve své roli manželky si vedla poznámky a zápisníky o veškeré své činnosti. Díky tomu bylo možné představit v rámci dalších kapitol také její úlohu hospodyně a dobročinné aktivity v Lužanech.

Důležitou roli hrála Zdenka díky svému hudebnímu zaměření také ve styku mezi Josefem Hlávkou a umělci. V kapitole věnující se přátelům a hostům manželů Hlávkových se podařila prokázat nezpochybnitelná úloha Zdenky Hlávkové v této společnosti a zároveň přináší zamyšlení nad možností označit pravidelná setkávání v domácnosti Josefa a Zdenky Hlávkových za salon. Zdenka Hlávková měla na manžela velký vliv v otázce hudby a její kontakty s Antonínem Dvořákem vnesly do mecenášství Josefa Hlávky nový rozměr.

Předposlední kapitola pojednává o poslední Zdenčině cestě do Paříže na světovou výstavu. Průběh cesty a její reflexi doplňují obecné informace o cestování v 19. století a fenoménu světových výstav tam, kde ve výzkumu pramenů zůstala bílá místa. Poslední kapitola pak uzavírá nejen samotnou práci ale i život Zdenky Hlávkové její závětí, posledním dopisem manželovi a také nesplněným posledním přáním.

Práce podává ucelený pohled na život Zdenky Hlávkové, rozené šlechtičny Havelkové, a může tak doplnit a rozšířit znalosti o Josefu Hlávkovi a současně přispívá do poznatků o životě ženy v druhé polovině 19. století. Předkládané práci se snad podařilo přiblížit Zdenčinu osobnost a zároveň poukázat na některé aspekty života ženy v druhé polovině 19. století. Jako ženská profese bývá nejčastěji označována pro tuto dobu profese učitelky, ale jak můžeme vidět na příkladu Zdenky Hlávkové, ženy se stávaly také zpěvačkami a získávaly touto profesí dostatečnou finanční jistotu. Zároveň práce přispívá k tématu manželství v 19. století. Představuje pohled ženy, její očekávání a prožívání manželského stavu. Na základě studia osobním pramenů je možné prohlásit, že Zdenka Hlávková nebyla představitelkou ženské emancipace. Její zájem o toto téma

není doložený. Naopak v některých případech lze spíše spatřovat konzervativní názor na ženskou problematiku. Ačkoliv Zdenka s vdavkami pravděpodobně neotálela z vlastního přesvědčení, poskytoval jí tento stav šanci realizovat se jako umělkyně a umožňoval život s milovanými rodiči. Předkládaná diplomová práce navazuje na bakalářskou práci, jejíž součástí byla edice deníku Zdenky Hlávkové. Současně diplomová práce otevírá možnost dalšího výzkumu týkajícího se zámku Lužany a manželů Hlávkových jako zdroje inspirace a místa tvorby umělců. Několik titulů jako například Zámek Lužany: hudba a literatura³³³ a Antonín Dvořák v Lužanech³³⁴, jsou již staré desítky let. Sama Zdenka Hlávková byla důležitou osobností pro umělce v Lužanech nejen jako hostitelka. Její úloze v mecenášství Josefa Hlávky a v kontaktu s hosty se věnovala také jedna z kapitol diplomové práce, přesto by bylo možné toto téma dále rozvinout.

³³³ A. ŠPELDA – V. VIKTORA, Zámek Lužany.

³³⁴ TÝŽ, Antonín Dvořák.

10. Seznam použitých pramenů a literatury

9.1. Nevydané prameny

Archiv MJZH Lužany

Fond Doplnky, Zdenka Hlávková

Kateřině Dlabačové, dopisy z let 1861-1864, 10 ks, inv. č. 5, kart. 2.

Sofii Podlipské, dopis z 23. března 1890, inv. č. 5, kart. 2.

Josefu Fantovi, dopis z 22. listopadu 1899, inv. č. 5, kart. 2.

česko-německé parte, inv. č. 5, kart. 2.

Fond Doplnky

Nadílky a feriální osady: založila Zdenka Hlávková, 1887-1910, inv. č. 15, kart. 3.

Fond Josef Hlávka, rukopisy cizí, Zdenka Hlávková

pěstování révy, kart. 4.

deník, kart. 4.

deník – poznámky, kart. 4.

Fond Karel Hlávka

rukopisy cizí, Anna Havránková: Paměti, zapsala v Lužanech dne 23. a 24. srpna slečna Hejná z České akademie věd a umění, kart. 3.

nezařazeno

Zdenky Hlávkové zápisník

Archiv Náprstkova muzea

Fond Americký klub dam, korespondence Josefy Náprstkové

Zdenka Hlávková Josefě Náprstkové, inv. č. 96, 113-117, 153, 208, 229, kart. 39, 49.

Zdenka Hlávková Vojtovi Náprstkovi, inv. č. 114, 149, kart. 39.

LA PNP

Fond Josef Hlávka, doklady rodinné, Zdenka Hlávková

křestní list vystavený 22.9.1860.

poslední vůle z roku 1896, dopisy Josefu Hlávkoví a bratru Františku Havelkovi.

opis zápisu o uložení cenností z pozůstalosti Růženy Havelkové.

účty za různé služby při pohřbu.

rozpis darů věnovaných korporacím při příležitosti úmrtí Zdenky Hlávkové z roku 1902.

Fond Josef Hlávka

doklady vlastní, oddací list se Zdenkou Hlávkovou.

rukopisy cizí, ostatní, Zdenka Hlávková, deník torzo.

Fond Josef Hlávka, korespondence vlastní

přijata, Zdenka Hlávková Josefu Hlávkoví 1891-1901.

přijata, Václav Havelka Josefu Hlávkoví, dopis z roku 1902.

odeslaná, Josef Hlávka Zdence Hlávkové, 1900-1901.

Fond Josef Hlávka, korespondence rodinná

Zdenka Hlávková Juliu Zeyerovi, 1899-1900.

Josefa Náprstková Zdence Hlávkové, 1897-1902.

Fond Jaroslav Vrchlický

korespondence vlastní, přijata, Zdenka Hlávková Jaroslavu Vrchlickému, dopis z 18. ledna 1892.

Porta fontium

SOA Plzeň-jih, ZŠ Lužany, Kronika obecné školy Lužany, 1889-1928, inv. č. 28.

http://www.portafontium.eu/iipimage/30560130/soap-pj_00203_skola-luzany-1889-1928_0070?x=464&y=79&w=452&h=162.

9.2. Vydané prameny

B. a., *Matěj Havelka*, Zlatá Praha 32, 1892, č. 32, s. 384.

B. a., *Míla Pippichová-Havelková*, Světozor 12, 1878, č. 29, s. 366.

B. a. (pseudonym Dávná přítelkyně), *Zdenka Hlávková*, Ženské listy 30, 1902, č. 5, s. 91-92.

GRUBER, Josef (ed.), *Albín Bráf, život a dílo. Díl první, Paměti*, Praha 1922.

JIROUŠKOVÁ, Jana – PECHA, Lukáš (edd.), *V úctě nejhlubší. Korespondence Julia Zeyera s manžely Náprstkovými*, Praha 2007.

JOSEK, Otakar (ed.), *Paměti prof. Karla Ningra: Písecké vzpomínky*, Písek 1932.

MATTUŠ, Karel, *Paměti*, Praha 1921.

VOBORNÍK, Jan (ed.), *Julius Zeyer, Listy třem přátelům: paní Zdeňce Hlávkové, Otakaru Červenému a Janu Voborníkovi*, Praha 1938.

VOJÁČEK, Milan a kol. (edd.), *Marie Červinková-Riegrová, Zápisky II (1885-1886)*, Praha 2013.

VRCHLICKÝ, Jaroslav, *Než zmlknu docela*, Praha 1895.

9.3. Literatura

BEVERIDGE, David R., *Zdenka a Josef Hlávkovi – Anna a Antonín Dvořákovi. Přátelství dvou manželských párů a jeho plody v českém a světovém umění*, Praha 2012.

BERGER, Stefan – FELDNER, Heiko – PASSMORE, Kevin (edd.), *Jak se píšou dějiny: teorie a praxe*, Brno 2016.

BLAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana, *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20.století*, Praha 2010.

BALÍK, Stanislav, *Matěj rytíř Havelka – první starosta Jednoty Právnické*, Zpravodaj Jednoty českých právníků 1, 2014, s. 125-132.

- ENGLOVÁ, Jana, *Žena devatenáctého století v dokumentech*, Ústí nad Labem 2003.
- HALADA, Jaroslav – HLAVÁČKA, Milan, *Světové výstavy od Londýna 1851 po Hannover 2000*, Praha 2000.
- KODYM, Stanislav, *Dům u Halánků*, Praha 1955.
- LENDEROVÁ, Milena, *A ptáš se knížko má... Ženské deníky 19. století*, Praha 2008.
- LENDEROVÁ, Milena, *Dámská jízda: cestovatelky z českých zemích a jejich obraz Itálie v letech 1782-1936*, Pardubice 2017.
- LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.
- LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie, *Z dějin české každodennosti*, Praha 2013.
- LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana – BOROVIČKOVÁ, Martina, *Důvěrné stránky: obrazy z 19. století v pramenech osobní povahy*, Pardubice 2015.
- LODR, Alois, *Josef Hlávka. Český architekt, stavitel a mecenáš*, Praha 1988.
- MACHAČOVÁ, Jana, *Žena v 19. století jako "přívěsek"?*, in: Kateřina Čadková – Milena Lednerová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*, Pardubice, 2006, s. 209-214.
- MALÍNSKÁ, Jana, *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*, Praha 2005.
- NEUDORFLOVÁ, Marie L., *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěch i zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999.
- PAVLÍČEK, Tomáš, *Formování kulturního mecenátu Josefa Hlávky v souvislosti s komunikačními strategiemi v osobní korespondenci*, Praha 2011.
- PAVLÍČEK, Tomáš, *Působení Aloise Pravoslava Trojana v Rakovníku (1857–1880)*, Rakovnický historický sborník 3, 2002, s. 21–59.
- PEŠKOVÁ, Jaroslava, *Salony jako místo setkání*, in: Helena Lorenzová – Taťána Petrasová (edd.), *Salony v české kultuře 19. století*, Praha 1999, s. 7-11.

- PICHLÍKOVÁ, Kristýna, *Písecké gymnázium 1778-1850*. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 2009.
- RIEDLBAUCHOVÁ, Tereza, *Julius Zeyer a jeho vztah k francouzské literatuře*, Červený Kostelec 2010.
- SECKÁ, Milena, *Americký klub dam. Krůček k ženské vzdělanosti*, Praha 2012.
- SECKÁ, Milena, *Jen Náprstková, prosím...*, Praha 2016.
- SECKÁ, Milena– SOCHOROVÁ, Ludmila – ŠTĚPÁNOVÁ, Irena, *Ženy rodiny Náprstkovy*, Praha 2001.
- SRŠEŇ, Lubomír, *Pražský salon u Palackých a Riegrových*, in: Helena Lorenzová – Taťána Petrasová (edd.), *Salony v české kultuře 19. století*, Praha 1999, s. 93-107.
- STRÁNÍKOVÁ, Jana, *Výchova a vzdělání dívek na cestě k moderní občanské společnosti. Genderové a sociální aspekty procesu socializace mládeže v období 1774–1868*, Pardubice 2013.
- STUPKOVÁ, Marie – KLEČACKÝ, Martin, *Slovník představitelů soudní správy v Čechách v letech 1849–1918*, Praha 2015.
- ŠMAHEL, František a kol., *Hlávkovy Lužany*, Praha 2014.
- ŠOUKAL, Jiří, *Slasti a strasti letních bytů*, Praha 2016.
- ŠPELDA, Antonín, *Antonín Dvořák v Lužanech*, Praha 1965.
- ŠPELDA, Antonín – VIKTORA, Viktor, *Zámek Lužany: hudba a literatura*, Plzeň 1976.
- TINKOVÁ, Daniela, „Žena“ – prázdná kategorie? *Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století*“, in: Kateřina Čadková – Milena Lednerová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 19-32.
- ULMANOVÁ, Kristýna, *Cestování před sto lety*, Praha 2011.
- VONDRÁČEK, Jan, *Božena Němcová v Nymburce*, Nymburk 1913.

11.Obrazové přílohy

Obr. 1

Zdenka Hlávková

Zdroj: Archiv MJZH Lužany, fond Karel Hlávka, Fotografie, Zdenka Hlávková, nedatováno, kart. 8.

Obr. 2

Zdenka Hlávková

Zdroj: Archiv MJZH Lužany, fond Karel Hlávka, Fotografie, Zdenka Hlávková, nedatováno, kart. 8.

Obr. 3

Matěj Havelka

Zdroj: Archiv MJZH Lužany, fond Karel Hlávka, Fotografie, Matěj Havelka, portrét, nedatováno, kart. 8.

Obr.4

Karel Pippich

Zdroj: Archiv MJZH Lužany, fond Karel Hlávka, Fotografie, Karel Pippich, portrét z dětských let, nedatováno, kart. 10.

Obr. 5

Anna Hlávková

Zdroj: Archiv MJZH Lužany, fond Karel Hlávka, Fotografie, Anna Hlávková, portrét, nedatováno, kart. 8.

Obr. 6

Zdenka Hlávková

Zdroj: Archiv MJZH Lužany, fond Karel Hlávka, Fotografie, Zdenka Hlávková, fotografie obrazu (autorka obrazu Pepa Mařákové), nedatováno, kart. 8.

Obr. 7

Společnost v Lužanech

Zdroj: Archiv MJZH Lužany, fond Karel Hlávka, Fotografie, Josef Hlávka Společnost v Lužanech – zleva: Steidlová Milada, Sládková Helena, Dvořáková Magda, Mattušová Růžena, Müllerovi, Steidlová Marie, Mauder Josef, Píč Ladislav, Raýman Bohuslav, Hlávka Josef ad., foto: J. V. Sládek v roce 1901, kart. 8.

Obr. 8

Julius Zeyer se psem

Zdroj: Archiv MJZH Lužany, fond Karel Hlávka, Fotografie, Julius Zeyer, v Lužanech v parku se psem, fotografie, nedatováno, kart. 11.

Obr. 9

Skupinová fotografie

Zdroj: Archiv MJZH Lužany, fond Karel Hlávka, Fotografie, Josef Hlávka, skupinová fotografie v Lužanech – zleva: dvorní rada Müller, Hlávka Josef, Mattuš Karel, nedatováno, nedatováno, kart. 8.

Obr. 10

Společnost v Lužanech

Zdroj: Archiv MJZH Lužany, fond Karel Hlávka, Fotografie, Josef Hlávka, skupinová fotografie v Lužanech – zleva: Raýman Bohuslav, Schmidt Leopold, Fanta Josef, Zdenka Hlávková, Hlávka Josef, nedatováno, kart. 8.

Obr. 11

Zahrada v Lužanech s altánem

Zdroj: Archiv MJZH Lužany, fond Karel Hlávka, Fotografie, Lužany, fotografie obrazu Leopolda Schmidta, zahrada s altánem, nedatováno, kart. 9.

Obr. 12

Zámek Lužany

Zdroj: Archiv MJZH Lužany, fond Karel Hlávka, Fotografie, Lužany, fotografie zámku a okolí, nedatováno, kart. 9.

Obr. 1 Zdenka Hlávková

Obr. 2 Zdenka Hlávková

Obr. 3. Matěj Havelka

Obr. 4 Karel Pippich

Obr. 5 Anna Hlávková

Obr.6 Zdenka Hlávková

Obr. 7 Společnost v Lužanech – zleva: Steidlová Milada, Sládková Helena, Dvořáková Magda, Mattušová Růžena, Müllerovi, Steidlová Marie, Mauder Josef, Píč Ladislav, Rayman Bohuslav, Hlávka Josef ad.

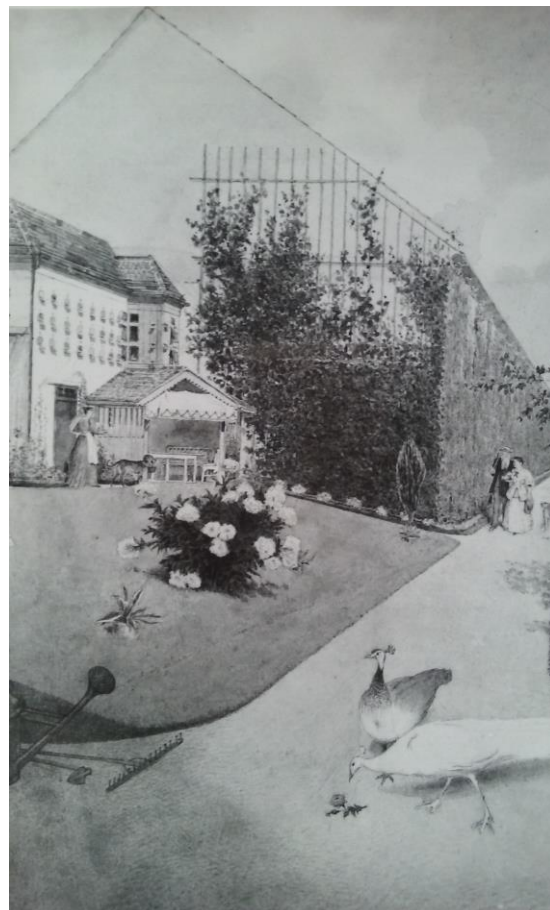
Obr. 8 Julius Zeyer

Obr. 9 Skupinová fotografie – zleva: dvorní rada Müller, Josef Hlávka, Karel Mattuš

Obr. 10 Společnost v Lužanech, zleva:
Bohuslav Raýman, Leopold Schmidt,
Josef Fanta, Zdenka Hlávková, Josef Hlávka

Obr. 11 Zahrada v Lužanech s altánem

Obr. 12 Zámek Lužany